

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KAVÂ'İD-İ TÜRKİYYE'NİN MODERN TÜRKÇE
ÖĞRETİMİ YÖNTEMLERİ BAKIMINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Azra TARAHİJA

**Enstitü Anabilim Dalı: Türkçe Eğitimi
Enstitü Bilim Dalı : Türkçe Eğitimi**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Engin YILMAZ

KASIM 2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KAVÂ'İD-İ TÜRKİYYE'NİN MODERN TÜRKÇE
ÖĞRETİMİ YÖNTEMLERİ BAKIMINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Azra TARAHİJA

Enstitü Anabilim Dalı: Türkçe Eğitimi
Enstitü Bilim Dalı: Türkçe Eğitimi

Bu tez 20/11/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- Kabul
- Red
- Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
- Red
- Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
- Red
- Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Azra TARAHİJA

20.11.20008

ÖNSÖZ

Ahmet Cevdet Paşa'nın dil bilgisi kitapları uzun yıllar okullarda Türkçenin öğretiminde kullanılmış ve Türk dili eğitimi tarihi açısından önemli bir yer tutmuştur.

Bu çalışmayla, 1875'li yıllarda Bosna-Hersek'te Türkçe Öğretimi yöntemlerinin neler olduğu, bu yöntemlerin nasıl uygulandığı, harfçevrimli (latinizasyonlu) metinle anlatıldıktan sonra günümüzde yapılan Türkçe öğretimi hakkında bilgi verilmiş. Sonra her iki dönemdeki Türkçe öğretimi karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışma Türkçe Öğretimi konusunda hem geçmişe ışık tutma, hem de bugün hakkında bilgi verme niteliği taşımaktadır. Karşılaştırma sonucunda da harfçevrimi (latinizasyon) yapılan eserin, dönemine göre oldukça ileri bir eser olduğu kanısına varılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında fikirlerinden ve değerlendirmelerinden istifade ettiğim değerli hocam Doç. Dr. Engin YILMAZ'a ve bu çalışma boyunca desteklerini benden uzak olsalar da hiçbir zaman esirgemeyen aileme katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

20 Kasım 2008

Azra TARAHIJA

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY.....	vii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: AHMET CEVDET PAŞA VE YAŞADIĞI DEVİR.....	4
1.1. Tanzimat Dönemi.....	4
1.2. Doğumu ve Aile Çevresi.....	7
1.3. Çocukluğu.....	7
1.4. Öğrenimi.....	8
1.5. Aile Hayatı.....	9
1.6. Ölümü.....	11
1.7. Kişiliği.....	11
1.7.1. İlim Adamı Kişiliği.....	11
1.7.2. Tarihçi Kişiliği.....	13
1.7.3. Dilci Kişiliği.....	15
1.7.4. Edebiyatçı Kişiliği.....	19
1.7.5. Devlet Adamı Kişiliği.....	22
1.7.6. Kültür Adamı Kişiliği.....	28
1.8. Eserleri.....	30
1.8.1. Tarih Eserleri.....	30

1.9. Hukuk Eserleri.....	32
1.10. Dil ve Edebiyat Eserleri.....	33
1.11. Dini Eserleri.....	38
1.12. Çeviri Eserleri.....	39
1.13. Diğer Eserleri.....	40

BÖLÜM 2: HARFÇEVİRİMİ (LATİNİZASYON) ve DİL ALANINDAKİ

ESERLERİN TANITMA VE KARŞILAŞTIRILMASI.....41

2.1. Kavâ'id-i Türkiyye.....	80
2.2. Kavâ'id-i Osmaniyye.....	81
2.3. Medhal-i Kavâ'id.....	83

BÖLÜM 3: MODERN TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN

YÖNTEMLER VE TEKNİKLER.....89

3.1. Ses Bilgisi ve Öğretimi.....	90
3.2. Kelime Bilgisi ve Öğretimi.....	91
3.3. Cümle Bilgisi ve Öğretimi.....	92
3.4. Anlam Bilgisi ve Öğretimi.....	92
3.5. Dil Bilgisi Öğretimi.....	93
3.6. Dil Bilgisi Öğretiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler.....	96
3.6.1. Çözümleme (Tümdengelim) Yöntemi.....	99
3.6.2. Birleşim (Tümevarım) Yöntemi.....	99
3.6.3. Karma Yöntem.....	99

3.6.4. Açıklama Yöntemi.....	100
3.6.5. Yazdırma Yöntemi.....	100
3.6.6. Buluş ve Sezdirme Yöntemi.....	100
3.6.7. Tartışma Yöntemi.....	101
3.6.8. Örnek Olay Yöntemi (Benzetim).....	101
3.6.9. Rol Yapma.....	102
3.6.10. Oyunlaştırma (Dramatizasyon).....	102
3.6.11. Gösterip Yaptırma (Demonstrasyon) Yöntemi.....	103
3.6.12. Soru – Cevap Yöntemi.....	103
3.6.13. Anlatma (Takrir) Yöntemi.....	103

BÖLÜM 4: KAVÂ'İD-İ TÜRKİYE'DEKİ SIFATLARIN VE FİİLLERİN

MODERN TÜRKÇE ÖĞRETİMİ YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....104

4.1. <i>Kavâ'id-i Türkiyye'</i> de Sıfatlar.....	104
4.2. Sıfatların Öğretimi.....	105
4.3. <i>Kavâ'id-i Türkiyye'</i> de Fiiller.....	109
4.4. Fiiller ve Fiil Çatıları Konusunun Öğretimi.....	111

SONUÇ VE ÖNERİLER..... 114

KAYNAKLAR.....116

EKLER.....119

ÖZGEÇMİŞ.....128

KISALTMALAR

- BK** : Bakınız
C : Cema
M : Müfret
NS : Niteleme Sıfat
İA : İslam Ansiklopedisi
S : Sayfa
TA : Türk Ansiklopedisi
TDK : Türk Dil Kurumu
YAY : Yayınları

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kavâid-i Türkiyye, Kavâid-i Osmaniyye ve Medhal-i Kavâid'in İçerik Bakımından Karşılaştırılması.....	85
Tablo 2 : Yöntem ve Teknikler Tablosu.....	95
Tablo 3 : Elma kavramı oluşturan anlam.....	106
Tablo 4 : Öğrencinin günlük hayatta tükettiği sebze ve meyveler.....	107
Tablo 5 : Öğrencinin arkadaşlarına ait kullandığı nitelikler.....	107
Tablo 6 : Niteliği söylenen bir varlığın.....	108

Tezin Başlığı: Kavâ'id-i Türkiyye'nin Modern Türkçe Öğretimi Yöntemleri Bakımından Değerlendirilmesi	
Tezin Yazarı: Azra TARAHIJA	Danışman: Doç. Dr. Engin YILMAZ
Kabul Tarihi: 20.11.2008	Sayfa Sayısı: VII (ön kısım) + 128 (tez) + 9 (ekler)
Anabilim dalı: Türkçe Eğitimi	Bilim dalı: Türkçe Eğitimi
<p>Bu tez çalışmasında birinci bölümünde Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatı, eserleri ve özellikle Türkçeye karşı duyarlılığı ve dilbilimci yönü üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Bosna-Hersek Tuzla Arşivi'nde kayıtlı bulunan ve Türkçe Öğretiminde ders kitabı olarak yararlanılan <i>Kavâ'id-i Türkiyye</i>'nin ilk baskısı esas alınarak, harfçevrimi (latinizasyon) yapılmış ve Ahmet Cevdet Paşa'nın dilbilgisi ile ilgili olarak yazdığı <i>Kavâ'id-i Osmaniyye</i> ve <i>Medhal-i Kavâ'id</i> adlı eserlerle karşılaştırılmış, aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmiştir. Nitekim, <i>Kavâ'id-i Osmaniyye</i> ve <i>Medhal-i Kavâ'id</i> akademik/bilimsel gramer anlayışıyla; <i>Kavâ'id-i Türkiyye</i> ise öğretimlik gramer anlayışı dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yani; her iki eserin hazırlanış amaçları, yöntemleri ve hedef kitleleri önemli farklılıklar arz etmektedir. Üçüncü bölümde Türkçenin Öğretimi ile ilgili inceleme konusu olan eserde önerilen yöntem/teknik ve yaklaşımlar ile Modern Türkçe Öğretimi yöntem/teknik ve yaklaşımları, özellikle de Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan modern yöntem/teknik ve yaklaşımlar hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde ise; Modern Türkçe Öğretimi Yöntem ve Teknikleri ışığında, <i>Kavâ'id-i Türkiyye</i>'deki Sıfatların ve Fiillerin Öğretiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler incelenmiş, karşılaştırma yapılmış ve konunun öğretiminde yeni ve özgün yaklaşımlar ortaya konulmaya çalışmıştır.</p>	
Anahtar kelimeler: Ahmet Cevdet Paşa, Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi, Dilbilgisi Öğretimi	

Title of the Thesis: Commeting Of Kavâ'id-i Türkiyye From The Pointview Of Modern Turkish Teaching Methods	
Author: Azra TARAHIJA	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Engin YILMAZ
Date: 20 November 2008	Nu.of pages: VII(pre text)+128(main body)+9(appendices)
Department: Turkish Education Subfield: Turkish Education	
<p>In the first part of this thesis there is special focus on Ahmet Cevdet Pasha's life, literary works and his sense for Turkish and linguistics in general.</p> <p>In the second part there is first edition of <i>Kavâ'id-i Türkiyye</i> which is used as lecturing book 'Teaching of Turkish', after it was found transcripion and translatin to modern Turkish were made. This first edition of <i>Kavâ'id-i Türkiyye</i> was found registered in archive of Tuzla in Bosnia and Herzegovina.</p> <p>The third part is comparison of differences in <i>Kavâ'id-i Türkiyye</i> (prepared together by Ahmet Cevdet Pasha and Fuad Pasha) with those that are found in <i>Kavâ'id-i Osmaniyye</i> and <i>Medhal-i Kavâ'id</i>. This is due to the fact that <i>Kavâ'id-i Osmaniyye</i> is written with academic/scientific understanding of grammer while <i>Kavâ'id-i Türkiyye</i> is written with aims and special attention on how to teach the grammer. This means that both literary works are prepared with different aims and methods, both desiring different users.</p> <p>In the fourth part there are also studies and comparisons of methods and approaches of Teaching the Turkish in <i>Kavâ'id-i Türkiyye</i> with those applied in Teaching of the Modern Turkish as foreign language where special attention is paid to usage of adjectives and verbs in <i>Kavâ'id-i Türkiyye</i>. Using this comparison some new original suggesstions are developed.</p>	
Keywords: Ahmet Cevdet Pasha, Turkish Lessons For Foreigners, The Grammar Lessons	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Ahmet Cevdet Paşa, 1822–1895 yılları arasında yaşamış olan devlet adamlığı niteliğinin yanında, devrinin önemli tarihçisi, hukukçusu ve dilcisi büyük bir şahsiyettir. Ahmet Cevdet Paşa, hukuk, tarih, dilbilim, edebiyat bilgi ve teorileri alanlarında otuza yakın eser vermiş, değerli bir Tanzimat aydınıdır. Paşa, 1851 yılında kurulan ve ilk bilimler akademisi olarak da kabul edilen “Encümen-i Dâniş”in üyesidir. Bu kurumun aldığı kararlar arasında; Türkçenin kurallarını her seviyeden insanlara öğretecek bir dil bilgisi kitabının ve kapsamlı bir sözlüğünün hazırlanması da vardır. İşte, bu çalışmada Bosna-Hersek Tuzla Arşivi’nde kayıtlı bulunan ve Türkçe Öğretimi’nde ders kitabı olarak yararlanılan *Kavâid-i Türkiyye* adlı eserin, harfçevrimi (latinizasyon) yapılmış ve Bugünkü Türkiye Türkçesi’ne aktarılmıştır. *Kavâ'id-i Türkiyye*, (Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa’nın birlikte hazırladıkları) *Kavâ'id-i Osmâniyye* adlı eserle karşılaştırılarak aralarında nasıl farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Çünkü; *Kavâ'id-i Osmâniyye* “akademik/bilimsel gramer anlayışı”yla; *Kavâid-i Türkiyye* ise “öğretimlik gramer anlayışı” dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yani; her iki eserin hazırlanış amaçları, yöntemleri ve hedef kitleleri önemli farklılıklar arz etmektedir. Ayrıca, Türkçenin Öğretimi ile ilgili inceleme konusu olan eserde önerilen yöntem/teknik ve yaklaşımlar ile Modern Türkçe Öğretimi yöntem/teknik ve yaklaşımları, özellikle de Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan modern yöntem/teknik ve yaklaşımlar değerlendirilmiş, yeni ve özgün öneriler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Ahmet Cevdet Paşa’nın hukuki, tarihi ve edebi eserleri hakkında pek çok çalışma yapıldığı halde, filolojik eserleri üzerine yapılmış çalışma sayısı çok azdır. Daha doğrusu dil konusunda yaptığı hizmetler ayrıntılı olarak yeterince sunulmamıştır.

Türkçe bilinci ve duyarlılığı son derece yüksek olan Ahmet Cevdet Paşa, yabancı terimlerin Türkçe karşılıklarının bulunması için büyük çaba sarf etmiştir. Ahmet Cevdet Paşa’nın Türkçeciliği sadece yabancı kelimelere karşılıklar bulmakla sınırlı değildir. Ahmet Cevdet Paşa, “Daha sonra tecrübeyle *Kavâ'id-i Osmâniyye*’nin yeni başlayanlara öğretilmesinde ve anlatılmasında zorluklar görüldüğünden onun bir özeti olmak” üzere

önce 1851 yılında *Medhal-i Kavâ'id*'i yazdığını, sonra bu eserin özetlenmesi ve yabancılara öğretilmesi gayesi ile de 1875 yılında da *Kavâid-i Türkiyye* adlı ders kitabı niteliğindeki eserini yayınladığını ifade etmektedir. Müfettişlik göreviyle Bosna-Hersek'te (29 Haziran 1863- 1 Kasım 1864) yaklaşık bir buçuk yıl kalan Ahmet Cevdet Paşa, eserini bölgedeki Sıbyan Mekteplerinde okutulması için yeniden düzenlemiş, öğrencilerin düzeyine uygun hale getirmiş ve bol örneklerle zenginleştirmiştir. Bu çalışmayla, Bosna-Hersek'te Türkçenin yabancı olarak öğretilmesi hususunda tarihi bir arka plan oluşturulmuş ve bugünkü modern öğretim yöntemleri bakımından bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Kavâ'id-i Osmâniye “akademik/bilimsel gramer anlayışı”yla; *Kavâid-i Türkiyye* ise “öğretimsel gramer anlayışı” dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yani; her iki eserin hazırlanış amaçları, yöntemleri ve hedef kitleleri önemli farklılıklar arz etmektedir. Ayrıca, Türkçenin Öğretimi ile ilgili inceleme konusu olan eserde önerilen yöntem/teknik ve yaklaşımlar ile Modern Türkçe Öğretimi yöntem/teknik ve yaklaşımları, özellikle de Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan modern yöntem/teknik ve yaklaşımlar değerlendirilmiş, yeni ve özgün öneriler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmada doküman incelemesi yöntemi uygulanmıştır. Bilindiği üzere, nitel araştırmalarda önemli bilgi kaynaklarının başında dokümanlar gelmektedir. Tez konusunun ve sınırlılıklarının belirlenmesinden sonra dokümanlara ulaştım. Öncelikle Tuzla Arşivi'nden *Kavâid-i Türkiyye*'nin fotokopisini temin ettim. Sonra Ahmet Cevdet Paşa'nın dil ile ilgili diğer eserlerini alarak içerik ve izlenen yöntem bakımından bir karşılaştırma yaptım. Bu kaynaklardaki bilgileri tablo ve şemalar halinde gösterdim. Daha sonra da, Genel Öğretim İlke ve Yöntemleri, Dil Öğretimi ve Türkçe Öğretimi ile ilgili kaynaklardaki teorik ve uygulamalı ilkeler/yaklaşımlar bakımından *Kavâid-i Türkiyye*'yi değerlendirip, yeni öneriler/yaklaşımlar getirmeye çalıştım.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Araştırmamız:

- Ahmet Cevdet Paşa'nın başta *Kavâ'id-i Türkiyye* olmak üzere dil ile ilgili eserleri ile,
- Konu ile ilgili yayınlanmış, kitap, dergi, ansiklopedi, süreli yayınlardaki inceleme, araştırma ve bildirimler ile,
- Konu ile ilgili Genel Ağ (internet) üzerinden ulaşılan çeşitli makaleler ile,
- Sıfatların ve Fiillerin öğretiminin karşılaştırılması ile,
- Kaynak eser listemizde yer alan ve araştırmacının uyguladığı yöntemler ile sınırlıdır.

BÖLÜM 1: AHMET CEVDET PAŞA VE YAŞADIĞI DEVİR

1.1.Tanzimat Dönemi

Tanzimat'ın en önemli devlet adamlarından biri olan Ahmet Cevdet Paşa, batıcılara karşı geleneğin temsilcisiydi. Sıkı sıkıya bağlı olduğu geleneğin üzerinde aynı kalması için bazı şeylerin değişmesi gerektiğini anlamıştı. Tanzimat Batıcılığı ile geleneği bağdaştırmaya çalıştı. Muhafazakârlığı ve reformculuğu savundu.

Şinasi ile başlayan Tanzimat Edebiyatı, bir taraftan Türkiye'de Avrupaî bir edebiyatın temellerini atarken bir yandan da XVIII yüzyılın büyük şairi Nedim'in şahsiyetinde en kudretli simasını kazanan Mahallileşme Cereyanı devam ediyordu (Banarlı, 1987:954).

Tanzimat döneminde ilmi, edebi, idari ve kültürel, zengin ve şuurulu çalışmalarından başka, Türkçenin sadeleşmesi, Türk edebiyatının kendi içinden olgunlaşması hareketlerine yeni bir ciddiyet getiren, daha büyük bir edip, hukuk ve dil âlimi, tanınmış tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'dır.

Ahmet Cevdet Paşa zamanında, henüz Muallim Naci, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Ahmet Haşim, Yahya Kemal ve Faruk Nafiz, Orhan Seyfi serisinin elinde tam bir Türk Aruzu haline gelen aruz vezni, bu son ve milli kıvamını almamış bulunduğu için, klasik İran estetiği ile anlaşmış imaleleri, zihafı ahengini devam ettiriyordu.

Tanzimat yıllarında yadırganmağa başlayan bu ahenk karşısında, yarın ne olacağını tabiatıyla bilemeyen Ahmet Cevdet Paşa, Türkçenin tabiî vezninin Parmak Hesabı olduğunu ileri sürmüştü. Bu görüş Türkçenin, Anadolu ve Balkanlar Türkiyesinde kazandığı Uzun Hece üzerinde durmak ve düşünmek hakikatinden aynı sebeplerle uzaktı. Fakat Türk şiirine mutlaka daha milli bir çehre vermek hedefindeydi.

Ahmet Cevdet Paşa'nın mahallileşme cereyanı üzerindeki rolü ve hizmeti önce bu sebeplerdir. Sonra aynı cereyanın sade dil zevkine uyarak bir kısım eserlerini, halk diline yakın bir ifade ile yazması gibi sebeplerledir (Banarlı, 1987: 957).

Tanzimat dönemi çeşitli alanlarda yapılan yeniliklerin yanı sıra hukuk alanında yapılan köklü değişiklik ve yeniliklerle de dikkati çekmektedir. Bu düzenlemeleri başlıca iki grupta toplamak mümkündür: Adlî teşkilât ve kanunlaştırma alanında yapılanlar.

Tanzimat ile birlikte tek hâkimli ve tek dereceli klâsik Osmanlı mahkeme sistemi terk edilerek, toplu hâkimli karma ticaret ve nizamiye mahkemeleri kurulmuş klâsik mahkemeler de şer'îye mahkemeleri olarak vazife alanı daraltılmış bir şekilde muhafaza edilmiştir. Bu dönemde Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin kuruluşuyla ilk Osmanlı temyiz mahkemesi tesis edilmiştir. Diğer taraftan bütün bu mahkemelerde uygulanmak üzere ya millî hukukun kanunlaştırılması veya Batı'dan iktibas yoluyla kanunlar hazırlanması yoluna gidilmiştir.

Tanzimat döneminde yapılan bu köklü hukuk hareketleri içerisinde özellikle iki büyük millî kanun Arazi kanunu ve Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye ve ilk Osmanlı Yargıtay Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, büyük devlet adamı tarihçi ve hukukçu Ahmet Cevdet Paşa'nın imzasını taşımaktadır (Aydın, 1985: 21).

Batılılaşma hareketinin öncüsü Mustafa Reşit Paşa ve çevresine kısa zamanda kendisini kabul ettiren Ahmet Cevdet Paşa bu çevre sayesinde Batı düşünce ve sistemi hakkında bilgi sahibi olmuş klâsik Osmanlı kültürü ile Batı kültürünün kendisinden güzel ve verimli bir sentezini meydana getirmiştir (Aydın, 1985: 22).

Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili bir konuya yer verilmemiştir. Devlet adamları, eğitimin önemini kavramışlar bunu uygulamada da göstermişlerdir. Reşit Paşa, Ahmet Cevdet Paşa ve arkadaşlarının amacı örgün ve yaygın eğitim alanında okullar açarak ve halk eğitimi gerçekleştirerek, devleti Avrupa'nın yeni usullerine göre tanzim etmek olmuştur.

Tanzimat döneminde eğitimle ciddî olarak ilgilenilmesi, 1846 yılında Sultan Abdülmecit'in bir Hatt-ı Hümayun'u ile başlamıştır. 1856 tarihli Islahat Fermanı ile azınlıklar, cemaat olarak okular açma ve geliştirmeye izinli sayılmışlardır. Bu dönemde eğitimle ilgili birçok Nizamname yayınlamıştır. Bu Nizamnamelerden eğitim sistemini bir bütünlük içinde ele alan Saffet Paşa'nın Maarif Nazırlığı zamanında 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi olmuştur. Bu Nizamname'nin hazırlanmasında Osmanlı Eğitim Sistemi'nin Batı Ülkeleri örneklerine göre örgütlenmesi esasının kabul edildiği görülmüştür.

Ahmet Cevdet Paşa, Hayrullah Efendi, Ali Süavi ve Hoca Tahsin gibi 19. yüzyılda medreselerden yetişmiş ünlü şahsiyetler arasında yer alır. Ahmet Cevdet Paşa, bir

hukukçu ve devlet adamı olarak Tanzimat döneminde öne çıkmaya başlamış. Şöhretini II. Abdülhamit döneminde yaptığı faaliyetlerle artırmıştır. Ancak Ahmet Cevdet Paşa, günümüzde, genelde bir tarihçi olarak bilinmektedir.

Ahmet Cevdet Paşa Osmanlı sisteminin negatif yönlerini ve kişisel çıkarlarını toplumsal menfaatlerin önünde tutan kamu görevlilerini eleştirmekten geri durmamıştır. Ahmet Cevdet Paşa, cehaleti, mutaassıplığı eleştirmiş tam tersine ilmi ve medeniyeti hayatının bütün evrelerinde övmüştür. Ahmet Cevdet Paşa, sürekli değişim ve dönüşmeden yana olmuş, ancak toplumdan ve onun değerlerinden kopmayı hiçbir zaman düşünmemiştir. Ahmet Cevdet Paşa, Tanzimat dönemi yöneticinin Batı'yı bütünüyle taklit etme arzularına karşı çıkmış. Bunun yerine geleneksel unsurları koruyarak devlet yönetiminde ve toplumsal yapıda reform yapmanın mümkün olabileceğini çalışmıştır.

Ahmet Cevdet Paşa, medeniyetin bütün toplumların idrak edebileceği sosyal bir merhale olduğu görüşü ile çağdaşı Tanzimat düşünürlerinin birçoğundan ayrılır. Tanzimat aydınlarının ekseriyeti medeniyeti erişilmesi gereken bir ideal olarak kabul eder. Ona, medeniyet sosyal bir vakıa olup, en olgun şekilleriyle belli zaman ve mekânlarda vücut bulur. Tüm büyük medeniyetler birbirlerinin mirasını devralarak gelişirler ama hiçbiri de ölümsüz değildir.

Ahmet Cevdet Paşa, "toplumsal sözleşme" teorisine bir hayli yakın fikirler öne sürmektedir. Ahmet Cevdet Paşa'nın devletin orijini hakkındaki görüşleri sosyolojik bir faraziye olup, herhangi bir siyasi düşüncenin ya da ideolojinin savunması değildir.

Ahmet Cevdet Paşa, "asabiyet" ve "tavırlar nazariyesi" etrafında şekillenen İbn Haldun'un tarih felsefesine ilişkin fikirlerini benimsemiştir. Asabiyet, İbn Haldun'un tarih felsefesinin temel kavramlarından biridir. Ahmet Cevdet Paşa, İbn Haldun'da hazır olarak bulduğu asabiyet teorisini Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselişine uygular. Ahmet Cevdet Paşa aynı zamanda, İbn Haldun'un tavırlar nazariyesi bağlamında ileri sürdüğü, "her cemiyetin doğar, büyür, gelişir, duraklar ve ölür" görüşünün Osmanlı toplumu için de geçerli olduğunu düşünür. Ona göre, devletler için önceden hazırlanmış ıslahat reçeteleri yoktur. Fakat O, İbn Haldun'un mutlak determinizm görüşünü benimsemez. Dolayısıyla Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı'nın modernleşme sürecinde oldukça iyimserdir. Bu iyimserlik nedeniyle durmadan çalışır ve her işe koşturur.

Ahmet Cevdet Paşa, 18. yüzyıldan itibaren Osmanlının Batı karşısındaki pozisyonun daha zayıf olduğunu kabul eder. Bu nedenle Osmanlı kurumlarının reforme edilerek, Batı'nın fen, teknik ve idari sistemlerinin adapte edilmesini uygun görür. Ancak Ahmet Cevdet Paşa, Batı kurumlarının bütünüyle taklit yoluyla alınmasını tasvip etmez.

Ahmet Cevdet Paşa'ya göre, tarih karşısında direnmek, ya da bilinçsiz bir muhafazakârlık intihardan başka bir şey değildir. Bu nedenle, devletlerin zaman içerisinde ortaya çıkan değişmelerine kurumların da kendilerini uyarlanmasını gerektiğini kabul eder. Böyle yapıldığı takdirde, devletlerin makûs tarihi değişebilir. Korkulan akıbet gecikebilir (Cihan, 2007: 26).

1.2. Doğumu ve Aile Çevresi

Ahmet Cevdet Paşa Bulgaristan'da, Lofça (Lovets) kasabasında dünyaya gelmiş. Doğum tarihi Tezakir'in 40. tezkeresinde belirttiği üzere 1238 sene-i hicriyyesinde ruz-i Hızra 40 gün kalarak, yani miladi 26–27 Mart 1823'tür.

Doğum tarihi, Türk Ansiklopedisine göre ise, 26–27 Mart gecesi 1822'dir. Asıl adı Ahmet'tir. Cevdet mahlasını İstanbul'da öğrenim gördüğü sırada 1259 (1843) senesinde meşhur şair Süleyman Fehim Efendi'den almıştır. Altı göbek büyükbabası Kırklalelîli Yular kıran Ahmet Ağa olup, Prut savaşına katılmış dönüşte ise Lofça'ya yerleşmiştir. Babası Lofça ileri gelenlerinden ve meclis azasından istabl-ı amire payelüsü Hacı İsmail Ağa'dır. Annesi kasabada Topuz-oğlu adı ile tanınmış bir aileden olan Ayşe Sümbül Hanım'dır.(Halaçoğlu,1985: 1). Babası Lofça idare meclisi azasından Hacı Süleyman Ağa'dır (Banarlı, 1987: 957).

1.3. Çocukluğu

Küçük Ahmet ilk tahsilini doğduğu kasabada yapmış. Bir taraftan Lofça'da yeni kurulan mektebe devam etmiş, diğer taraftan şehrin ulemasından ders almış. Olağanüstü zekî ve çalışkan idi. 17 yaşına gelince Lofça'da tahsile devam edebilecek bir müessese olmadığı için dedesi Ali Efendi, anne ve babasını ikna ederek küçük Ahmedî 1255 (1839) senesi başlarında medrese tahsilini tamamlamak için İstanbul'a göndertmiş. Dedesi Ali Efendi, Ahmet Cevdet Paşa'nın yetişmesinde önemli rol üstlenmiştir. İlk tahsilini doğduğu yerleşim birimindeki geleneksel eğitim kurumunda ve klâsik

ulemadan alan Ahmet Cevdet Paşa, 17 yaşına geldiğinde dedesinin destek ve önerisi ile medrese eğitimini tamamlamak üzere 1839'da İstanbul'a gönderilmiştir.

Ahmet Cevdet Paşa, İstanbul'da, medreselerdeki genel derslere devam etmekle kalmamış, ders dışındaki zamanının büyük bir bölümünü Münecimbaşı Osman Saib ve Mühendishane-i Berr-i Hümayun hocalarından miralay Nuri Bey gibi dönemin seçkin hocalarından özel dersler almıştır. Ayrıca, İstanbul Fetih'te bulunan Murat Molla tekkesine hafta sonlarına devam ederek Farsça öğrenmiş Murat Molla'dan mesnevi okuyarak icazet almıştır. Diğer yandan, Murat Molla tekkesinde dönemin ileri gelen âlim, şair ve ricali ile tanışıp, onların sohbetlerine katılma imkânı buldu. Bu arada, şiirlerini Fehim Efendi konağında yapılan edebî toplantılarda hazır bulunan şairlere sundu. Divançe'sinde yer alan şiirlerin büyük çoğunluğu bu dönemde yazılmıştır. Ayrıca Cevdet mahlası, bu dönemde, önce Farsça hocası ve sonra da arkadaşı olan Süleyman Fehim tarafından kendisine verilmiştir (Cihan, 2007: 16).

1.4. Öğrenimi

İlköğrenimini Lofça müftü ve müderrislerinden alan Ahmet Cevdet Paşa, Arapça, mantık, fıkıh ve tefsir okumuş. II Mahmut'un son zamanlarında yani 1839 senesi başlarında İstanbul'a gelerek devrin kıymetli hocalarından hadis, usul-i fıkıh, usul-i hadis, mantık, adab, kelam, hikmet-i tabi'yye, hikmet-i ilahiye, hendese, hesap, cebir, hey'et ve coğrafya okumuş Birgivî Hoca Şakir Efendi'den izn ü icazet almıştır (Halaçoğlu, 1985: 1).

İstanbul'da Çarşamba semtinde Papasoğlu medresesinde ve Fatih Başkurşunlu medresesinde okumuştur. Medrese öğrenimi dışında hususi hocalardan ders almıştır (Banarlı, 1987: 957).

Dönemin tanınmış âlimlerinden matematik dersleri almıştır. Kendisi Arapça ve Farsçayı okuyup yazabilecek Fransızca ve Bulgarca'yı anlayabilecek ölçüde bildiğini ifade etmektedir. Arapça ve Farsçada iki dilin edebiyatlarının inceliklerine ve derinliklerine varan bir seviye elde etmiştir. Tarih bilimine, hukuk bilimine ve dil bilgisine merak sarmış bu bilimlerde dönemin büyük âlimi olmuştur. Bu arada Murad Molla Tekkesi şeyhi Mehmed Murad Efendi'den mesnevi okumuş Darü'l Mesnevinin açılış töreninde Mesneviden icazet almıştır. Tatil günlerinde dinlenmek için Murad Molla tekkesine

gidiyordu. Murad Molla'dan mesnevî okuyarak Farsça öğrenmiş. Mesnevi-i şerif icazeti almış Mesnevî ve tasavvuf kültürü Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatında onun manevi ve edebî terbiyesini bütünleyen bir kültür olmaktan daha başka vazife görmemiştir (TA, 1968:114).

Dönemin çoğu rical ve kibarı, âlim ve şairleri dergâhı ziyaret ettikleri için orada birçok kimseler ile tanışmıştı. Mübahase ve münakaşalar yapmış. "Eskileri takliden şiir yazmak hevesine" orada kapıldığını söyler (Banarlı, 1987: 957).

Ahmet Cevdet Paşa öğrenim döneminde bütün gücünü öğrenmeye vermiştir. Bu gayret onu dönemin tanınmış hocalarıyla tartışma edebilecek bir seviyeye çıkarmış. En gözde bir öğrenci olmuştur.

1.5. Aile Hayatı

Ahmet Cevdet Paşa'nın meslek hayatı ile ilgili bilgilere kaynaklarda genişçe yer verilmiştir. Fakat özel hayatı hakkında pek fazla şey söylenemez. Başbakanlık Arşivinde bulunan bir dosya, bu dosyanın Ahmet Cevdet Paşa'ya ait değil, eşi Adviye Rabi'a Hanım'a aittir. Ahmet Cevdet Paşa'nın eşine yazdığı mektupların muhafaza edilmesi, aile hayatları hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Ahmet Cevdet Paşa, eşi ve çocuklarına çok düşkündür. Fakat bu düşkünlük resmî vazifesini aksatmaz. Eşinin bir an önce İstanbul'a dönmesi hususundaki bütün ısrarlarına rağmen Bosna Hersek'teki teftiş görevini tam manasıyla bitirmeden affını istemeği düşünmez.

Ahmet Cevdet Paşa'nın kesif idarî işleri arasında ailesini hiçbir zaman ihmal etmediğinin en mükemmel delili, Adviye Hanım'a aksatmadan yazdığı mektuplarıdır (Kütükoğlu, 1985: 200).

Ahmet Cevdet Paşa Bosna Hersek teftişine giderken, geride iki küçük çocuk o sırada Ali Sedat 5, Fatma Aliye 2 yaşlarındadır. Bir de bebek bekleyen bir hanım bırakmıştır (Kütükoğlu, 1985: 208).

Bir oğlu bir de kızı olan Ahmet Cevdet Paşa, üçüncü çocuğunun da erkek olmasını ister. Ona isim de hazırlamıştır. İsmail Neyyir'dir. İsmail bir manası vardır. İsmail, Ahmet Cevdet Paşa'nın, Neyyir ise eşi Adviye Hanım'ın babalarının adıdır. Erkek çocuk

isteme ve bekleme isteğine rağmen, beklenen yavrunun kız olduğunu öğrenince hiçbir üzüntü izhar etmez (Kütükoğlu, 1985: 201).

Ahmet Cevdet Paşa, özellikle İstanbul dışında bulunduğu zamanlarda aile ile ve evle ilgili meselelerde kararı çoğu eşine bırakır.

Ahmet Cevdet Paşa hem en büyük hem de erkek evlâdı olan Ali Sedad Bey'in öğrenimine daha büyük önem verir. Ali Sedad Bey 6 yaşındayken Kur'an'ı tamamlamıştı. Annesi tarafından 26. cüz olan Ve'z-zariat cüz'üne çıktığı haber verildiğinde Ahmet Cevdet Paşa'nın büyük bir memnuniyet duyduğunu ve cevabında artık ona "güzel bir Mushaf alınmak" gerektiğini okuyoruz. Advie Hanım'ın bunu temin edememesi halinde kendi mushafını Sedad'a vermesini teklif etmektedir (Kütükoğlu, 1985: 203).

Ahmet Cevdet Paşa'nın muhakkak ki en çok şöhret yapmış evladı Aliye Hanım'dır. Fatma Aliye Hanım iyi bir tahsil görmüş, Fransızca'yı mükemmel bilen o devir için olağanüstü bir kadındır. Bu vasıfları dolayısıyla şöhreti yurt sınırlarını aşmıştır. İspanya kraliçesi tarafından Chicago sergisine memur bir matmazel, kendisiyle mülakat yapmak istemiş Fatma Aliye Hanım, Sarayın rızası olmadan böyle bir konuşmayı kabul etmemiştir.

Aliye Hanım, Yaver Faik Paşa ile evlenmiştir. Onun dört kızı olmuştur. Bugün en küçükleri olan İsmet Hanım hayattadır. Ablası Nimet Hanımın kızlarından Oya Hanım, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim görevlisi, Suna Selen ise tiyatro sanatçısıdır.

Ali Sedad Bey, genç bir yaşta 1900 yılında vefat etmiştir. Yazdığı mantık kitaplarıyla şöhret yapmıştır. Üç evladından Muhiddin Bey hakkında fazla bilgi yoktur. İki kızından Azime Hanım'ın torununda Ahmet Cevdet Paşa'nın ismi devam ettirilmiştir.

Ahmet Cevdet Paşa'nın küçük kızı Semiyye Hanım, bu isim Paşamızın 1290'larda yazdığı mektuplarda nedendir bilinmez Semiyye şeklindedir. Ablası kadar meşhur olmamakla birlikte onun yolunda gitmiş, eserler kaleme aldığı gibi memleketin çeşitli yerlerinde öğretmenlik yapmıştır. Semiyye Hanım'ın bilinmeyen bir yönü de vardır. Siyasi hayatta faal rol oynamış. 1908 yılında itti had-Terakki ajanı olarak İstanbul-Selanik arasında vazife görmüştür. 1918 yılında ise İstanbul Askeri hastanesinde

hemşire olarak çalışmıştır. Yeğenin yazdığına göre kendini Türk kadınının ve yükselmesi uğrunda mücadeleye vermiştir. Semiyye Hanım iki evlilik yapmış. Biri kız ikisi erkek üç çocuk annesi idi. Kızı Fatma Zahire Hanım'dır. İki oğlundan ilk eşi Mustafa Paşa'dan olan Rıza Bey'in bir kızı bulunduğu bilinmektedir. İkinci eşi Reşit Paşa'dan olan oğlu Cevdet Lagaş'ın ise çocuğu bulunmadığından ailenin bu kolu onun ölümüyle son bulmuştur.

Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatta bulunan tek torunlu Zübeyde İsmet Hanımı'dır.

1.6. Ölümü

Ahmet Cevdet Paşa, 25 Mayıs 1895 yılında Bebek'teki yalısında ölmüştür. Fatih Sultan Mehmet Türbesinin yanındaki mezarlığa gömülmüştür. Büyük Bebek'ten Aşıyan'a kadar olan Bebek yalı boyu caddesine, bugün onun isimle "Ahmet Cevdet Paşa Caddesi" adı verilmiştir (Banarlı, 1987: 958).

Cevdet Paşa, vaktini ilmî çalışmalara ve çocuklarına hasretmiş. Kısa bir hastalıktan sonra 2 Zilhicce 1312 (miladi, 26 Mayıs 1895 Pazar günü) 72 yaşında Bebek'teki yalısında öğle vakti vefat etmiştir.

Hayatının her döneminde, her fırsatta, eserlerinde, devlet idaresinin çürük taraflarını ve devlet ricalinin suiistimallerini çekinmeden eleştiri etmiş. Çeşitli meselelerde isabetli kararlar vermiş. Bilim âlemimize pek çok kıymetli eser bırakmıştır.

1.7. Kişiliği

1.7.1. İlim Adamı Kişiliği

Ahmet Cevdet Paşa, XIX. yüzyıl Osmanlısının önde gelen bilim ve devlet adamlarından birisidir. Gençliğinde zekâsı ve çalışkanlığı dikkati çekiyordu. Kadılıktan başlayarak birçok değişik görevlerde çalıştı. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Reisliği yaptı ve bu sırada medeni kanun olarak kabul edilen Mecelle'nin hazırlanmasını sağladı. Türkiye'de ilk defa Adliye Nazırı oldu. Valilik ve birçok nazırlık görevlerini yürüttü.

Ahmet Cevdet Paşa'ya göre hükümetlerin iki görevi vardır. Birincisi adalet, ikincisi ise memleketi korumaktır. Bu düşünce, onun adalete verdiği önemi gösterir. Çünkü Ahmet

Cevdet Paşa'ya göre, yargıçlara yalnızca kanunlar emir verir. Bunun için yargıçlar, vicdanlarına aykırı bile olsa kanuna uymak zorundadırlar.

Böyle düşünen Ahmet Cevdet Paşa'nın eserleri ve çalışmaları kendisinin üstün yetenekli, örnek bir insan olduğunu gösterir. Ahmet Cevdet Paşa'nın Türk adliyesinin kuruluşuna ve daha düzenli çalışmasına büyük hizmetleri olmuştur. Başkanlığı altında hazırlanan Mecelle yarım yüzyıl kadar Türk Medeni Kanunu olarak yürürlükte kalmıştı.

Ahmet Cevdet Paşa, gerek devlet adamı, müverrih, vakanüvis, sosyolog, siyaset adamı sıfatlarıyla, gerek hukuk âlimi, tarih, dil ve edebiyat âlimi olarak, döneminde büyük yer dolduran bir Tanzimat edibidir. Ahmet Cevdet Paşa batı dünyasının ilminden, fikir ve sanat hareketlerinden de gereken hisseyi almıştır. Fakat bağrında yetiştirdiği şark dünyasının asil ve milli taraflarını muhafazada kusur göstermemiş. Onun ilmi ve edebi eserleri, uzun yıllar süren, devamlı sabırlı ve vesikalı çalışmaların mahsulüdür.

Divan-ı Ahkâm-ı Adliye reisi iken Temyiz İstinaf mahkemelerinin esasını kurmuştur. Düstur isimli bütün kanunları bir araya toplama işini o başarmış bu önemli eser, onun nezareti altında tamamlanmıştır. Ahmet Cevdet Paşa Osmanlı hukukçuluğunda ilmi bir hamle teşkil eden Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin bir komisyonca telifine riyaset ederek ve bu büyük eserin telifinde, onu tek başına yazıyormuşçasına bir ilmi hâkimiyet göstererek Türk hukuk tarihine bir abide eser bırakmıştır.

Türkiye'de bir medenî kanun hazırlanmasına ihtiyaç duyulunca Ali Paşa'nın ileri sürdüğü Fransız medeni kanunun tercümesi, tedris ve tatbiki fikrine itiraz eden Ahmet Cevdet Paşa, mukabil teklif olarak Hanefî Fıkhı'na göre bir mecelle tanzimini öne sürmüştü ve bu fikri kabul ettirmiştir. Eski ve büyük devletler kurmuş. Bu devletleri zaman en adil kanunlarla idare etmiş. Müslüman bir milletin birdenbire bir tercüme kanunla hatta adapte bir kanunla idare mesut ve tatmin edilemeyeceği fikri, Ahmet Cevdet Paşa'nın tarihi ve şahsiyeti olan bir millet için düşündüğü ve gördüğü büyük tedbir olmuştur.

Ahmet Cevdet Paşa bu maksatla kurulan salahiyyetli bir Cemiyete yıllarca riyaset ederek Mecelle'yi en ilmî şekilde hazırlamaya muvaffak olmuştur. Türk hukuku tarihinde başlı başına bir hadise olan Mecelle ile Ahmet Cevdet Paşa'nın şuurlu ve bilgili

hukukçuluğu ayrı bir bahis halinde incelenmesi gereken mühim ve geniş bir mevzudur (Banarlı, 1987: 959).

Ahmet Cevdet Paşa'nın kişiliğinin en güçlü yönü eserlerinde görülür.

1.7.2. Tarihçi Kişiliği

Ahmet Cevdet Paşa her şeyden önce bir tarihçidir. 1855 Şubat ayından itibaren tayin olduğu resmi vakanüvislik vazifesinde on yıl kadar bulunmuştur. 1744 ile 1826 yılları arasındaki dönemi kaplayan 12 ciltlik *Tarih*'i yanında ve *Maruzat*'ı başlıca eserleridir. Otuz yılda hazırladığı *Tarih*'inde vakalar klasik tarzda, kronolojik sırada anlatılır. Onun tenkit hissi kuvvetlidir. Gerektiği vakit de hadiseleri bir bütün olarak ele almış. Sebep netice münasebetlerini açıklamaya çalışmış *Cevdet Tarihi'nin* vakayiname ile küçük monografyalar külliyyatı mahiyetinde olduğu görülür. Bu eser gelenekçi Osmanlı tarihçiliğinden çağdaş tarihçiliğe geçişte bir merhale teşkil eder.

Tarih- i Cevdet isimli eseri, Ahmet Cevdet Paşa'nın şöhret kazanmasında büyük rol oynamıştır. Büyük tarihi, ilmi, edebi yüksek değerli bir eserdir. Bu tarih, İslam ve Osmanlı tarihine, bazı tarih mesele ve vesikalarına umumi bir bakış mahiyetindeki ilk cildinden sonra, Kaynarca muahedesinden (1774) Vak'a-i Hayriye'ye kadar (1825) Osmanlı tarihini ihtiva eder. Eser bu iki tarih arasındaki vakaları dikkatle tespit ve nakleden uzun ve ciddi bir çalışma ürünüdür.

Ahmet Cevdet Paşa bu önemli tarihini yazarken, çeşitli Arap, İran ve Osmanlı kaynaklarından faydalanmış. Batı tarihçiliğinden de istifade etmiştir. "Başta İbni Haldun olmak üzere büyük şark tarihçilerinden başka Ahmet Cevdet Paşa'nın tarihçiliğinde başta Michelet ve Taine olmak üzere, garbin büyük tarih mütefekkirlerinden elde edilmiş. Tarih anlayışları vardır. Büyük eserlerini hazırlamak için Osmanlı vakanüvislerin ve bütün Osmanlı tarihçilerinin eserlerini birer gözden geçirmiş Hazine-i Evrak kayıtlarına bakmış, sefaretnamelerden, yarlıklardan, buyrultulardan, resmi nutuklardan, tarihi mektuplardan muahedename metinlerinden faydalanmış.

Osmanlı birliğini meydana getiren muhtelif kavimlerin örf ve adetlerine, ırk ve mezheplerine dair tetkiklerde bulunmak lüzumuna ehemmiyetle dikkat etmiştir.

Osmanlı tarihlerini satır incelenmiş ve bu incelemeyi bir batı tarihçiliği ihtisasıyla yapmış olan şair Yahya Kemal'in muhtelif muhasebelerinde Ahmet Cevdet Paşa'yı "En büyük müverrihimizdir" diye değerlendirmesi bu bakımdan dikkate değer bir nottur (Banarlı, 1987: 959).

Tarihin bir eğitim vasıtası olduğuna inanan Ahmet Cevdet Paşa, fırsat düştükçe eserine telkin kar bahisler katmış olayların cereyan tarzından ibret alınacak neticeler çıkarmak suretiyle, okuyucularına her bakımdan faydalı olmaya çalışmıştır. Sade, güzel ve kaliteli bir üslupla ve kendi dönem için eserin hazırlanışındaki ciddiyete uygun, bir ilim diliyle yazılan Cevdet Tarihi, Türk Osmanlı tarihçiliğinin şahikalarından biridir.

Tezakir ve *Maruzat* da Türk tarihçiliğinde benzeri olmayan eserlerdir. Bunlarda zamanın vakaları açık ve gizli taraflarıyla ortaya konularak değerlendirilmiştir. Olayların bir kısmına bizzat şahit olmuştur. Bu iki eser Tanzimat ve Abdülhamit dönemlerinin siyasi, iktisadi ve sosyal tarihini aydınlatan ana kaynak vasfını haizdir.

Tarih felsefesine dair fikirleri mağripli mütefekkir İbn Haldun'a dayanır. XVIII yüzyıl başlarında Pirizade Saib Molla'nın başlayıp eksik bıraktığı *İbn Haldun Mukaddimesi* tercümesini tamamlayarak 1860'ta yayımlanmıştır." Ahmet Hamdi Tanpınar'ın dediği gibi, "Ahmet Cevdet Paşa İbn-i Haldun'un son şakirdidir". Ona göre, devletlerin kuruluşunda başlıca unsur asabiyedir. Asabiye insan topluluklarında fertleri birbirine bağlayan onlarda tek kabile, tek millet, tek ümmet oldukları hissini uyandıran bağıdır. Bu maddî olmaktan çok manevi bir duygu, hatta bilinçtir. Ahmet Cevdet Paşa İbn Haldun'un fikirlerini benimser. Ümit Meriç ise bir bunalım döneminde yaşamış olmaları, tarih ilmini toplumu ve zamanı daha iyi kavramak için bir vasıta olarak görmeleri bakımından İbn Haldun ile Ahmet Cevdet Paşa arasında ortaklıklar bulur. Ahmet Cevdet Paşa'nın Batı tarihçi ve bilim adamlarından etkilendiği görüşüne katılmaz. Ahmet Cevdet Paşa'nın eserlerine Osmanlı Devleti'nin resmi arşiv belgeleri, vakanüvislerin ve tarihçilerin eserleri, Arap, İran ve Avrupa tarihleri kaynaklık etmektedir. Ahmet Cevdet Paşa'nın eserlerinde Avrupa ve İran kaynaklı eserlerin isimleri belirtilmemekte, değişik zamanlarda Batı dillerinden Türkçeye aktarılan bazı tarihi kaynaklardan faydalandığı anlaşılmaktadır.

Ahmet Cevdet Paşa'ya göre tarih halka geçmiş olayları ve eserleri, devlet adamlarına da bilinmesi gerek gelen sırları öğretir. Bu itibarla herkes için faydalı bir ilimdir. Özellikle

içinde yaşanan dönemin sorunlarının daha iyi anlaşılması için geçmişin çok iyi bilinmesi ve tahlil edilmesi gerektiğine inanır.

Ahmet Cevdet Paşa'nın tarih alanındaki eserleri, ait oldukları dönemler bakımından iki ana bölümde ele alınabilir. Birincisi *Kıyas-ı Enbiya ve Tarih-i Cevdet* gibi belge ve bilgilerden faydalanılarak belli tarihi dönemleri anlatmak üzere yazılan eserlerdir. İkincisi ise Ahmet Cevdet Paşa'nın yaşadığı dönemi ele aldığı, ayrıca bugün için tarihi bir kıymet kazanan *Tezakir-i Cevdet* ve *Maruzat* gibi eserlerdir. Bu eserlerin tamamında görülen ortak özellik, olabildiğince belgeye dayandırılmaya çalışılmaları ve döneme göre sade bir dil ile kaleme alınmalarıdır.

1.7.3. Dilci Kişiliği

Batılılaşma dönemde kaleme alınmış ilk dilbilgisi kitaplarının yazarı olan Ahmet Cevdet Paşa, yakın dönemde yazılmış bütün dil bilgisi kitapları için bir öncü ve rehber olmuştur. Ahmet Cevdet Paşa'nın dil ile ilgisi sadece dil bilgisi kitabı yazmakla sınırlı değildir. Türkçenin okullarda öğrenilmesi, Batılılaşmayla gelen yeni kavramların karşılanması ve terim probleminin çözülmesi, konuşma dil ile yazı dili arasındaki farkın giderilmesi ve Türkçenin sadeleşmesi, Arap alfabesinde bir takım yenilikler yapılması gibi pek çok konuya da eğilmiştir.

Ahmet Cevdet Paşa ilk dil bilgisi Bursa'da, Fuat Paşa ile beraber gençliklerinde yazmışlardır. Kitabının ismini *Kavâ'id-i Osmâniyye* koymuşlar. Eserinde de ele aldığı dilin ismini pek çok yerde lisan-ı Osmanî, Osmanlı lisanı ve Osmanlıca olarak vermiş. Ayrıca bazen lisan-ı Osmanî ile aynı anlamda bazen de onun bir unsuru olarak lisan-ı Türkî, Türkî ve Türkçe terimlerini de kullanmaktan çekinmemiştir. Türkçeyi ise şöyle anlatmaktadır: "Şimdi Türkçe denilen Türkçenin aslı Çağatayinin bir kolu olup, zaten kuralları ve düzeni pek muntazam bir dil ise de kelimeleri ve söz hazinesi çok geniş olmadığından Arapça ve Farsçadan ödünçleme ve aktarma yaparak çok geniş bir dil olmuş. Şimdi herkesi hayrete düşüren açıklığı ve güzelliği ile Osmanlı saltanatının dünyayı aydınlatan güneşinin Doğu coğrafyasını ısıttığı zamandan sonra ortaya çıkmış. Bu sonsuza dek yaşayacak devletin hükmünü yürütme vasıtası olduğundan "Lisan-ı Osmanî" ismini almıştır.

Medhal-i Kavâ'id'de'' bu lisan Türkî, Farisi ve Arabî'den mürekkeptir''. *Kavâ'id -i Osmâniyye'nin* yeniden düzenlenmiş bir şekli olan *Terîtb-i Cedîd Kavâ'id -i Medhal-i Kavâ'id'de''* bu lisan Türkî, Farisi ve Arabî'den mürekkeptir''. *Kavâ'id-i Osmâniyye'nin'de* "Osmanlı lisanının aslı Türkçedir. Fakat Farisî'den ve Arabî'den pek çok lafızlar alınıp üç lisandan mürekkep bir lisan olmuştur" kelimeleriyle Türkçenin bu karışık dildeki belirleyiciliğine işaret etmekte ve ilkokul çocukları için yazdığı dil bilgisi kitabına *Kavâ'id-i Türkiyye* ismini vererek, Türkçenin ana dili olduğu yolundaki düşüncesini ortaya koymaktadır.

Ahmet Cevdet Paşa, dil bilgisi kitaplarının ilki olan *Kavâ'id -i Osmâniyye'de*, ele aldığı dilin üç ayrı dilin birleşmesinden meydana geldiğini düşündüğünden her bölümü Türkî, Arabî ve Farisi olmak üzere üç altı bölüme ayırarak işlemiş. Böylece ayrı üç dilin kurallarını vermeye çalışmıştır. Ayrıca kelime yapımı ve çekiminde Arap gramer anlayışından çok Batı gramer anlayışına yakındır. Kelime türlerinin işlenişine isimden başlanmış Türkçe kelimeler Arap dilinde olduğu gibi üçlü, dörtlü kökler halinde gruplandırılmamış. Kelime çekiminde birinci teklik şahıstan başlanmıştır.

Tertîb-i Cedîd Kavâ'id -i Osmâniyye'de, ele alınan konular tek başlık altında toplanmış. Arapça ve Farsça kurallar, Türkçe kuralların yanında verilmiştir. Bu eserde ve *Medhal-i Kavâ'id'de* isim ve fillerin şahıslara göre çekiminde Arapçada olduğu gibi o, sen, ben, onlar, siz biz sırası takip edilmiş. Ayrıca *Medhal-i Kavâ'id'de* fiiller, ikili, üçlü, dörtlü kökler halinde gruplandırılmıştır.

Türkçe unsurların en geniş bir şekilde işlendiği eser ise *Kavâ'id -i Türkiyye'dir*. Söz konusu dört eserde de terimler ve bunların izahında, cümle unsurlarının tasnifinde, eklerin ve edatların edat başlığı altında değerlendirilmesinde, kelime türlerinin anlam ve görevlerinin tasnifinde, sema'i, kıyası, tensiye gibi Türkçede bulunmayan kategorilerin Türkçe kelimelere de uyarlanmasında Arap gramerciliğinin etkileri görülür.

Ahmet Cevdet Paşa, aldığı medrese eğitimi ve içinde yetiştiği kültür çevresi sebebiyle söz konusu edilen hususlarda Arap dilinin etkisinde kalmış. Türkçenin bir devlet ve eğitim dili olarak gelişmesi, zenginleşmesi ve sadeleşmesi konularında çok büyük çabalar harcamıştır. İlk öğretmen okulu olan Darü'l-muallimin'in 1848'de kurulması ve ilk Türk akademisi olan Encümen-i Dâniş'in 1850'de açılması, Türkçe bir medeni

kanun olan Mecelle'nin ve diğere bazı kanunların hazırlanması, açtırdığı okullara Türkçe dil bilgisinin ders olarak konulması bazı önemli hizmetlerindedir.

Ahmet Cevdet Paşa'nın kaleme aldığı kuruluş layihasına göre, Encümen-i Dâniş Türk dilini geliştirmeye çalışacaktır. Bu dil ihmal edilmiştir. Eskiler, eserlerinde Arapça ve Farsça kelimelere o kadar çok yer vermişlerdir. Bir sahifede ancak bir iki Türkçe kelimeye rastlanmaktadır. Zaten bu eserlerin çoğu da süslü cümlelerle düzenlenen, halkın anlayamayacağı kitaplardan ibarettir. Encümen-i Daniş devamlı olarak gelişmekte olan düşünce akımlarını izleyecektir. Bunun için de ileride Darülfünun bile faydalanacağı ilim ve sanat eserlerini yabancı dillerden Türkçeye çevirecektir. Encümen-i Daniş, halkın genel eğitimi için faydalı olacak eserler de yazacak veya Türkçeye aktaracaktır.

Sultan Abdülmecid'in huzuru ile açılan Encümen-i Dâniş bir Türkçe gramerin hazırlanıp basılmasını, bir Türkçe sözlüğün hazırlanmasını ve herkesin anlayacağı bir dil ile bir tarihin yazılmasını karara bağlar. İlk eseri olan Encümen-i Dâniş, yayımlanan *Kavâ'id-i Osmâniye* 12 ciltlik Tarih-i Cevdet, Encümen-i Daniş'in ikinci başkanı Hayrullah Efendi'ye ait tarih ve Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmanî*'si bu kararların sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Özkan, 2000: 26).

II. Mahmut döneminden beri yürütölen devlet ve millet hayatına giren yeni kavramlar için yeni terimlerin bulunması faaliyetleri çerçevesinde Hoca İshak Efendi matematik, Şanizade Ataullah Efendi tıp, Ahmet Cevdet Paşa da hukuk terimlerinin Türkçeleşmesine çalışmışlardır. Ayrıca bu çalışmaların çoğu o dönemlerde arzu edilen sonuçları vermedi. Tanzimat döneminden sonra bu tür terimlerin Arapçadan, Fransızcasından, Yunanca ve Latince'den veya bu dillerin hepsi ile birlikte Türkçeden karşılanması yolunda görüşler ortaya atıldı. Ahmet Cevdet Paşa, Arapça terimlerin yerine Fransızca olanlarının kullanılmasını tercih etti. İlk Tarih-i Cevdet, Tezakir ve Takvimü'l-edvar olmak üzere eserlerinde yeri geldikçe Fransızca terimleri kullanmaktan kaçınmamıştır.

Politika ve diplomasi kelimelerini, *hukuk-ı politikıyye*, *usul-i politika*, *lisan-ı diplomasi*, *kaa'ide-i diplomasi* gibi Farsça tamlama düzeni içinde kullanır. *Clerge* (*ruhban*), *parlamento*, *mayor* (*binbaşı*), *konvansiyon*, *klup*, *ofiçyal*, *patent*, *jüri*, *kolonel*, *ekonomi*, *feodalite* gibi Fransızca terimleri ve denizcilikle ilgili "amiral, kaptan, levent" gibi

İtalyanca kelimeleri hem kullanmakta hem de bunları yeri geldikçe açıklamaktadır. Fransızca bazı diploması terimleri için de aynı yolu takip etmektedir. Bazı özel mektuplarında *oksijen, hidrojen, nasyonalite* gibi terimleri kullandığı görülmektedir.

Ayrıca *crise* kelimesine buhran *periodiqe* kelimesine evrak-ı mevkute karşılıklarını bulan da odur. Süveyş Kanalı'ndan geçen gemilerle ilgili bazı hususları anlatan bir fermanda geçen *tonne de capacitte* tabirini açıklamak için hazırladığı bir layihada bu kelimenin gemilerin istiap haddini bildirdiğini anlatmaktadır. Ayrıca aynı layihada *tonlato* tabirine de temas ederek bunun kırk kileye denk bir ölçü birimi olduğunu açıklamaktadır.

Ahmet Cevdet Paşa hem Türkçenin sadeleşmesini, o günkü tabirle kaba Türkçenin yaygınlaşmasını ve herkesin okuryazar olmasını, hem de Türkçenin her konuyu ifade edebilecek bir bilim dili olmasını arzu ediyordu. Düz yazıyı “müsecca”, yani secili, cinaslı ve “müressel”, yani tekellüfsüz söz sanatlarından, seci ve cinastan arınmış nesir olmak üzere iki gruba ayırır. Reşit Paşa'nın Babıâli'nin yazı dilini tarz-ı müsecca'dan, tarz-ı tesrile çevirdiğini, yani resmi yazışmaların dilini sadeleştirdiğini belirtir. Tarih-i Cevdet'in de Encümen-i Danış'ın kararı gereğince tarz-ı tersil üzere kaba Türkçe yazıldığını, eserin halk arasında büyük bir ilgi gördüğünü, ancak süslü anlatıma meraklı olanların önce bu usulü beğenmediğini, sonradan bu üsluba ilgi duyanların sayısının bunlar arasında da arttığını belirtir.

Hayatının son yıllarında yazdığı Kısas-ı Enbiya'da Selçukluların aslının Türk olmasına rağmen devletin resmi yazılarında Farsçayı kullandıklarını, Karamanoğlu Mehmet Bey'in Konya'yı aldıktan sonra Farsçayı yasakladığını, Osman Gazi'nin de Konya'daki sultanla Türkçe yazıştığını, hece ölçüsüyle ve sade bir dil ile bir şiir yazdığını belirtir. “Osman Gazi'ye atfettiği şiirin ona ait olmayıp XV-XVI. Yüzyıllarda onun ağızdan söylenmiş bir eser olduğu ifade edilmektedir. Ahmet Cevdet Paşa, Takvimü'l-Edvar isimli eserini herkesin anlayacağı tabirleri kullanarak yazdığını, bu eseriyle Türk dili ilim dili olamaz diyenlere dilimizin her şeye yeterli olduğunu gösterdiğini ve bu dil ile her fenden güzel eserler yazabileceğini tasdik ettirdiğini belirtir” (Özkan, 2000: 28).

Ahmet Cevdet Paşa, yaşayan Türkçe taraftarıdır. Vak'a-i Hayriye'den yani 1826'dan içinde bulunduğu döneme kadar olan 60–65 yıl içinde sarayda ve saray dışında kullanılan kelimelerin, resmi deyimlerin nasıl değiştiğini anlatarak dilin de insan gibi

yenilendiğini, dolayısıyla od, gözgü gibi kelimelerin, kelime-i tevhidin Türkçesi olan yoktur tapacak çalaptır ancak gibi ibarelerin Türkçe olmasına rağmen unutulduğunu, bunların yerini Arapça, Farsça kelimelerin aldığını söyler.

Ahmet Cevdet Paşa, Arap alfabesinin ıslahı ve Türkçeye uygun bir yapıya kavuşturulması düşüncesini ilk ortaya atmış. Bu düşüncüyü ilk olarak Medhal-i Kavâid’de ortaya atmış. Sağır kaf’ın üzerine üç nokta konulmasını ve yuvarlak ünlülerin doğru okunmasını sağlamak için bazı işaretler kullanılmasını teklif eder. Bir süre sonra bu düşünceler, Encümen-i Daniş ve Münif Paşa tarafından benimsenir.

1863–1864 ders yılında ders kitaplarında bu hareketler ve işaretler kullanılmaya başlamış. Ahmet Cevdet Paşa bu ilgi ve destekten cesaret almış olmalı ki *Tertîb-i Cedîd-i Kavâ'id-i Osmâniyye* bu alandaki tekliflerini ve uygulamalarını sürdürür. Aynı eserde noktalama işaretlerini de kullanır.

Kavâ'id-i Osmâniyye'den Kavâ'id-i Türkiyye'ye kadar dil bilgisi kitaplarında Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı alfabesinin otuz iki harften meydana geldiğini belirttikten sonra bu harflerin ses değeri üzerinde durur. Türkçeye, Arapçaya ve Farsçaya has sesleri tek tek belirtir. Türkçeye ait genizden söylenen sağır Kaf’ın artık İstanbul’da nun gibi telaffuz edildiğini söyler (Özkan, 2000: 29).

1.7.4. Edebiyatçı Kişiliği

Ahmet Cevdet Paşa, gençliğinde divan tarzı kasideler, gazeller, rubai, şarkı, tarih ve müfretler halinde, bazı şiirler ve nazireler söylemiş. Ayrıca kuvvetli dil ve sanat bilgisi dolayısıyla, teknik bakımından bir diğer olan bu manzumeler yüksek birer sanat eseri olamamışlardır. Esasen Ahmet Cevdet Paşa’nın şiirleri:

“Yakışmaz ehl-i kemal ü vekare fart-ı mizah” gibi şairinin ilmi hüviyetine yakışır, ağırbaşlı söyleyişler yahut:

Zanetme hemen çehre-i zerdimde eser var

Hicran eleminden dil-i zarımda neler var

Takrir edemem suz-ı dilü derd-i derunum

Söyletme beni hatır-ı zarımda keder var

Yok, halimi arz eylemeğe tab ü tüvanım

Cevdet ser-i şurumda bu dem derd-i sefer var

Gibi, sade, tabii ve yapmacıksız manzumelerdir.

Ahmet Cevdet Paşa bu şiirlerini bir divançede toplamıştır. Bu Divançe'nin Sultan Abdül Hamid'e takdim edilen mutena nushası henüz bulunamamıştır. Şairin kendi el yazısıyla yazılı diğer iki nushası, İstanbul'da İnkılap Kütüphanesinde (Banarlı,1987: 960).

Ahmet Cevdet Paşa'nın edebiyata dair diğer ünlü bir eseri *Belâgat-ı Osmâniyye* isimli Edebi bilgiler kitabıdır. "Mekteb-i Hukuk talenesine takrir olunan derslerin hülasası" olarak yayımlanan bu kitabın da çok sayıda baskısı yapılmıştır. Eser güzel telaffuz edilir. Sözlerle, sanatkârane eser yazmanın evvelce Arap Edebiyatında meydana konulmuş kaide ve nazariyelerini, Osmanlı Türkçesine tatbik yoluyla te'lif edilmiştir.

Osmanlı Türkçesinin kaideleri Farisî'deki kaidelerden daha ziyadedir. Gibi yahut Osmanlı Türkçesinin tasrif sigaları her dilden daha geniş ve mükemmeldir. Gibi uzun araştırmalar sonunda varılmış dilbilgilerine dayanarak yazılmış bu edebi ilimler kitabı, kendi döneminde Türkçeye büyük hizmet etmiş eserdir. Aynı eser bugün de eski edebiyat görüş ve bilgilerini inceleyecekler için aynı ölçüde faydalıdır.

Ahmet Cevdet Paşa'nın bu kitabı, eski edebiyata bağlı kalanlar tarafından yeni edebiyata, bu arada Recaizade'nin Talim-i Edebiyat'ına karşı bir müdafaa silahı olarak da kullanılmıştır. Ahmet Cevdet Paşa'nın Türk dili ve edebiyatı hakkında en dikkate değer görüşleri, *Kıyas-ı Enbiya*'sında ileri sürdüğü fikirlere aittir.

XI. yüzyıldan başlayarak Türkçe şiirin bazı mısralarında tesadüf edilen Türk Aruzu yüzyıllar ilerledikçe kendini ve ancak zaman hissettirmiştir. Bunun yanında Ahmet Cevdet Paşa zamanında hala devam eden İran tarzı imalelerle bazı zihafalara ve Türk şiirinin söyleyişi de klasik terbiyeye sadık kalan tutumu kendi dönemi için Ahmet Cevdet Paşa'ya az çok hak verdirecek görünüşlerdir. Ahmet Cevdet Paşa kendisinden sonra Muallim Naci, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Faruk Nafiz, Orhan Seyfi serisinin ve arkadaşlarının şiirlerinde tecelli eden Türk Aruzu'nu

görseydi elbette Arap Aruzu, Acem Aruzu sınıflandırılmasına bir de Türk Aruzunu ilave edecek ve bundan tabii bir iftihar duyacaktı (Banarlı, 1987: 962).

Ahmet Cevdet Paşa, her dilin kendi öz musikisinden kuvvet alan vezinlerin yine dilde değişik gelişmeler göstermesine ve bu yüzden aynı aruz vezninin Araplar tarafından başka İranlılar tarafından başka ve milli birer sistem halinde gelişmesine dikkati kadar, Türk dilinin Tanzimat yıllarından başlayarak, halk diline doğru sadeleşmesi hareketine dikkati ile de isabetli görüşlere sahibidir. Kendisi de sade Türkçeye örnek olabilecek bir nesirle bir Kısas-ı Enbiya yazarak, Türk dilinin bu milli yolda olgunlaşması ve halk diline yaklaşması cereyanında mühim vazife görmüştür. Bu bakımdan Ahmet Cevdet Paşa'nın Tanzimat Edebiyatındaki yeri, mahallileşme cereyanının, âlim bir nazariyecisi olması ve bu cereyanın tatbikçisi olarak da vazife görmesi dolayısıyla gereklidir.

Ahmet Cevdet Paşa'nın bu cereyanı destekleyen fikirleri, bilhassa münşiyane nesrin külfetleri karşısında doğrudur. Aynı fikirler Ahmet Cevdet Paşa'dan sonra milli Edebiyat cereyanının gelişmesine destek olmuş. Bu cereyanın müdafileri Ahmet Cevdet Paşa'nın fikirlerini muarızlarına karşı kuvvetli bir silah olarak kullanmışlardır (Banarlı, 1987: 963).

Ahmet Cevdet Paşa'nın şairliği en az dikkat çeken, kendisinin de fazla önemsemediği taraflarından biridir. Şiire ilk gençlik yıllarında Süleyman Fehim'in konağında yakınlık kurduğu edebiyat çevresinin etkisiyle girmiş. Fuat Paşa ile ortak gazeller yazmış. Mustafa Reşit Paşa'ya kasideler sunmuş. Samî ve Nefî'ye nazireler söylemiş. Bazı önemli olaylara manzum tarihler düşmüştür. Sülüs ve nesih hatlarından icazet aldığı sırada kendisine verilen Vehbî mahlasıyla bazı manzumeler yazmış. Ayrıca 1843'te Fehim kendisine Cevdet mahlasını vermiş. Böylece önceki şiirlerindeki mahlasını da Cevdet'e çevirerek bu mahlası benimsemiştir.

Ahmet Cevdet Paşa, Arap ve İran edebiyatlarını yakından tanınmasına ve şiirlerini aruz ölçüsüyle yazmasına rağmen Türkçede uzun hece bulunmadığından ve ses özellikleri bakımından Arapça ve Farsçaya uymadığından bu dillere çok uygun olan aruz ölçüsünün Türkçeye uygun olmadığını, Türkçeye uygun düşen veznin hece ölçüsü olduğunu söyler (Özkan, 2000: 10).

Ahmet Cevdet Paşa'nın şiirinin ilim kuvveti ile söylendiğini, şair yaratılışlı olmadığını manzumelerinden açıkça anlaşılacağını söyler. Şair olarak verdiği eserler şunlardır:

Divançe: Ahmet Cevdet Paşa, şiirlerini bir araya getirdiği bu eseri için şunları söylemektedir: "1310 (M.1839) senesi evailinde zat-ı şahane (II. Abdülhamit) eş'ar-ı aciz anemin cem'iyle bir nüshanın takdimini emr ü ferman buyurdu. Fakir ise şairliği terk edeli otuz seneyi tecavüz etmiş idi. Her ne ise evrak-ı perişanı karıştırarak eş'arımı bir divançe şeklinde tertip ile bir nüshasını huzur-ı hümayuna arz ettim. Müte'akıben bir kıt'a sanayi-i nefise iftihar madalyası ihsan buyururdu" Padişahın ricasıyla hazırlanmasına ve sanayi-i nefise madalyasıyla ödüllendirilmesine rağmen Ahmet Cevdet Paşa'nın Divançesi basılmamıştır. İnkılâp müze ve kütüphanesinde Cevdet Paşa'nın el yazısı ile iki ayrı nüshası bulunmaktadır. Buradaki şiirlerin çoğu dönemin ikinci derecedeki şairlerine nazire olarak yazılmıştır. Geri kalanları kaside, gazel ve az sayıdaki bir bölümü şarkı, rubai, tarih ve müfretten ibarettir.

Divan-ı Sa'ib Şerhinin Tercümesinin Tetimmesi: Süleyman Fehim'in Farsçadan tercüme ve şerhine başladığı ancak hayatın vefa etmemesi sebebi ile tamamlayamadığı bu eser, yine Fehim'in yakınlarının ricası üzerine Ahmet Cevdet tarafından tamamlanmıştır. Bu tercüme ve şerh Paşa'nın Farsça bilgisini göstermesi bakımından önemlidir (Özkan, 2000: 10).

1.7.5. Devlet Adamı Kişiliği

Ahmet Cevdet Paşa öğrenim hayatından sonra devlet hizmetine, Ocak 1844'te Rumeli kazaskerliğine bağlı Premedi kazası kadılığı ile başladı. 29 Haziran 1845 yılında İstanbul müderrisliği ruusunu almış. 1848'de Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın bir talimatını bildirmek üzere Bükreş'te bulunan Keçeci zade Fuat Efendi'nin yanına gönderilmiş 10 Nisan 1849'da hareket-i hariç rütbesini almış 14 Ağustos 1850 yılında Meclis-i Maarif-i Umumiye azalığı ve darülmualimin müdürlüğüne tayin edildi. Bu arada İstanbul'a dönen Fuat Efendi ile birlikte Bursa'ya gitmiş. Orada kaldığı kısa süre içinde onunla birlikte Kavâid-i Osmâniyye isimli kitabı ve Şirket-i Hayriye'nin kuruluş nizamnamesini hazırladı. İstanbul'a döndükten sonra 1851'de Encümen-i Danış üyeliğine seçilmiş yeniden kaleme aldığı Kavaid-i Osmaniye'yi encümenin ilk eseri olarak Abdülmecit'e sunmuş. Bunun üzerine derecesi "hareket-i altmışlı"ya yükseltildi. Ekim 1853 yılında bir mazbata ile 1744–1826 devresi Osmanlı tarihini

yazmakla görevlendirildi. 1854'te yazmaya başladığı tarihinin ilk üç cildini tamamladı. Padişah'a takdim etti. Bunun üzerine kendisine "müsile-i Süleymaniye" derecesi verildi. Şubat 1855'te vakanüvis tayin edildi. Bu görevi sırasında bir yandan tarihinin devamını yazarken bir yandan da geleneğe uyarak zamanın siyasi olaylarını anlatan Tezakir-i Cevdet'i yazmış. Vakanüvislik görevini 1865 yılına kadar yürüttü.

Devlet kademelerindeki bu yükselmenin yanı sıra ilmiye mesleğinde de ilerleyerek 9 Ocak 1856'da mevleviyet derecesindeki Galata kadılığına getirildi. Aynı yılın 9 Aralığında Mekke-i Mükerrime kadılığı, 21 Ocak 1861'de de İstanbul kadılığı payelerini aldı. 18 Mayıs 1861 yılında Rumeli teftişine çıkan Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa'ya refakat ettikten kısa bir süre sonra İşkodra'da meydana gelen isyanı bastırmak üzere "me'muriyeti fevkalade" ile görevlendirildi. İki ayda bu vazifesini başarıyla tamamladı.

1863'te Bosna eyaletini teftiş göreviyle ilgili hazırlıklarını yaparken 24 Haziran 1863 yılında Anadolu kazaskerliği payesine ulaştı. Bir buçuk yıl içinde Bosna'da gerekli ıslahatı gerçekleştirip masrafı bölge halkı tarafından karşılanmak üzere iki alay asker tanzimine de muvaffak oldu. Bu başarıları dolayısıyla o zamana kadar hiçbir ilmiye mensubuna verilmemiş olan ikinci rütbeden "nişan-ı Osmanî" ile mükâfatlandırıldı (İA, 1993: 444).

Bosna Hersek'e müfettiş olarak görevlendirilen Ahmet Cevdet Paşa, 6 Muharrem 1280 (23 Haziran 1863)'de İstanbul'dan hareket etmiş. Teftiş çerçevesinde ilk önce beş ay süreyle Hersek'te çalışmış beş aylık sürede, "teftişe müteferri mesalih-i mühime ikmal edinmiş" Türkçe, Latince, Fransızca, İtalyanca ve Boşnakça toplam 900'ün üzerinde yazışma yapılmıştır.

Hersek'teki çalışmalar tamamladıktan sonra, 6 Recep 1280 (17 Aralık 1863)'de Mostar şehrinden hareket edilerek 9 Recep 1280 (20 Aralık 1863)'de Saraybosna'ya varılmıştır. Ahmet Cevdet Paşa ve maiyetindeki teftiş ekibi halk ve yerel yöneticiler tarafından törenle karşılanmışlardır.

Ahmet Cevdet Paşa'nın anlatımlarına göre, Hersek'e nazaran Bosna'da eğitim-öğretim daha gelişmiş. İdari yapı ve kamu muhasebesi daha düzgün tutulmuştur. Bosna'da yazlar çok sıcak, kışları ise oldukça soğuktur.

Saraybosna şehir merkezinde beş ay süreyle kalan Ahmet Cevdet Paşa, görev kapsamında çoğunluğu Türkçe, Boşnakça, İtalyanca, Latince ve Fransızca toplam 1246 adet yazışma gerçekleştirmiştir. Sarayevo kentindeki incelemelerini tamamlayan Paşa, sancak ve kaza merkezleri ile daha alt yerleşim birimlerindeki askeri ve idari-mali organizasyonu incelemek, lüzumu halinde gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmek üzere 20 Zilhicce 1280 (27 Mayıs 1864)'de Saraybosna'dan ayrılmış. 22 Zilhicce 29 Mayıs 1864'de Taşlıca şehrine ulaşmıştır.

Ahmet Cevdet Paşa'nın teftiş günlerine ilişkin anıları, bölgenin ilginç örf ve adetleriyle birlikte Tezakir'de bolca yer alır. Ahmet Cevdet Paşa, anılarında diğer yerleşim birimlerinde olduğu gibi, Taşlıca'da da kuzuların toklu oluncaya kadar yenilmediğinden, hatta alınıp satılmadığından söz eder. Kuzular, sadece büyütmeleri için çocuklara verilmektedir. Gündüz kuzu eti yiyemeyen teftiş heyetindekiler akşamları yerli halktan habersiz, daha doğrusu gizlice bolca kuzu eti yerler.

Taşlıca şehrinin Hersek'e göre "mütemeddin" fakat Bosna'ya göre "hal-i bedavette" olduğunu ifade eden Ahmet Cevdet Paşa, Taşlıca'da 27 gün süreyle "tahkikat-ı ıslahat" yapar ve daha sonra Yenipazar sancağına geçer. Yenipazar sancağı merkezi olan Siyeniça'da 7 gün ikamet ettikten sonra, 28 Muharrem 1281 (3 Temmuz 1864)'de şehirden ayrılır. Yenivaroş ve Çelebipazar'ını ziyaret ettikten sonra İzvornik sancağı merkezi Tuzla'ya hareket eder.

Ahmet Cevdet Paşa, bir süre inceleme yapıp gerekli tedbirleri aldıktan sonra, 24 Sefer 1281 (29 Haziran 1864)'de Tuzla'dan ayrılır. Dört saat uzaklıkta bulunan Spreça nahiyesi Polyice köyüne ulaşır. Spreça, Zvornik ile Tuzla kazaları arasında akan bir nehirden ismini almıştır. Nehrin iki tarafındaki vadi yamaçlarında birçok köy yerleşim birimi yer almaktadır. Polyice köyü de bunlardan biridir. Vadi yamaçlarında kurulmuş olan köyler Spreça nahiyesini oluşturur. Nahiye halkının çoğu Müslümandır. Polyice köyünde faaliyet gösteren bir medresede yaşları 12-13 arasında değişen yaklaşık 60 civarında bir grup genç eğitim görüyordu. Cevdet Paşa, bizzat kendisinin ziyaret ettiği bu medresedeki geleneksel dini eğitimin oldukça iyi durumda olduğunu iddia etmektedir.

Polyice köyünde eğitim gören 60 civarındaki öğrenci grubunun teftiş ekibinin medreseyi ziyareti sırasında "beyaz don ve siyah gömlek giyip gayet nafiz oldukları

halde'' bölgeye dışarıdan gelen gayretkeş bir hoca ile beraber ilahi okumaları Onu hayli şaşırtmıştır. O, taşrada yaptığı iki aylık teftiştten sonra, Rebiyülevvel 1281 (Ağustos 1864)'de Sarayevu'ya dönmüştür. Şehirde Avusturya ürünlerine oldukça rağbet gösterildiğini izlemiştir. Bunun üzerine modern tarzda yeni ürünler imal edilmesi, kunduracılık ve dericilik açısından uzmanlar sağlanması ve cins atlar gönderilmesi için İstanbul'la yazışmalar yapmıştır. Ayrıca meslek eğitimi almaları için Bosna'dan İstanbul'a eleman göndermiştir.

Ahmet Cevdet Paşa, Saraybosna'da askerî teşkilatlanmaya ilişkin olarak İstanbul'dan gönderilen talimatları 1281 Rebiyülevvel ve Rebiyülâhır aylarında (Ağustos-Eylül 1864) yerine getirdikten sonra müfettişlik görevini tamamlamış ve İstanbul'a dönmek için yola çıkmıştır.

Ahmet Cevdet Paşa, 21 Cemaziyülevvel 1281 (22 Ekim 1864)'de Banya Luka'dan hareket ederek, önce Gradiška'ya gelir. 23 Cemaziyülevvel (24 Ekim 1864)'de Sava nehrini vapur ile geçerek, Zemun isimli yerleşim birimine ulaşır. Birer gece Zemun ve Irşova'da kaldıktan sonra Tuna (Drina) vapuru ile 28 Cemaziyülevvel (29 Ekim 1864)'de Vidin şehrine varır.

Ahmet Cevdet Paşa, dönüş yolunda Tuna nehrinde çok hoş vapur yolculuğu yapar. Vapurda ülkesinden İstanbul'a gelen Fransa büyükelçisi Mösyö Moustier'le tanışır ve yolculuk boyunca karşılıklı olarak kendi ülkelerindeki sosyal ve hukuk sistemleri ve benzeri konularda uzun bir sohbet ve tartışmaya girerler. Ayrıca, sohbet sırasında ulemanın toplum ve devletteki yeri üzerinde durulur. Osmanlı'da Batı'da olduğu gibi bir ''Ruhban sınıfı'' olup olmadığı tartışılır.

Cemaziyülevvel'in son günü (31 Ekim 1864) Boğazköy iskelesine çıkar. Cemaziyülâhır'ın birinci günü (1 Kasım Salı, 1864) Boğazköy'ünden şimendifer ile Köstence'ye gelir. Daha sonra Karadeniz vapuru ile 2 Cemaziyelâhır 1281(2 Kasım1864)'de İstanbul'a ulaşır (Cihan, 2007: 56-57).

Haziran 1864'te Kozan tarafına gönderildi. Derviş Paşa ile birlikte Fırka-i Islahiyye'yi oluşturup Cebelibereket, Çukurova ve Kozan dağlarını dolaştı. Altı ay içinde gerekli ıslahatı yapmış ancak onun bu başarıları kendisini çekemeyenlerin harekete geçmesine yol açtı. Hatta şeyhülislamlığa getirilecekken ilmiye sınıfından mülkiyeye nakline karar

çıkarıldı. 13 Ocak 1866'da kazaskerlik payesi vezarete çevrildi. "Efendi"likten alınıp "paşa"lığa geçirilmesi şeklindeki bu sınıf değişikliğinin onu gücendirdiği anlaşılmaktadır.

Bundan sonra Ahmet Cevdet Paşa Maraş, Urfa, Zor sancakları ve Adana eyaletinin birleştirilmesi ile oluşturulan Halep valiliğine tayin edildi. İki yıl süren bu görevi sırasında yeni valiliğin teşkilatlanmasını gerçekleştirdi. 1868'de kendisine Meclis-i Vale-yi Ahkâm-ı Adliye'nin ikiye ayırmasıyla teşkil edilen Divan-ı Ahkâm-ı Adliye başkanlığı verildi. Divanın nezarete çevrilmesi üzerine Adliye nazırı oldu. Bu dönemde nizami mahkemeler teşkilatını kurarak bununla ilgili kanun ve nizamnameleri hazırladı.

Ahmet Cevdet Paşa'ya şöhret kazandıran gelişmelerden biri de onun tarafından ortaya atılan, Hanefî fıkıhına dayalı bir kanun kitabının hazırlanması gerektiği düşüncesidir. Nitekim bu düşüncesi kabul edilerek Babıâli'de teşkil eden Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Cemiyeti'nin reisliğine getirildi.

Dönemin önde gelen fıkıh âlimlerinin de yer aldığı bu cemiyet Mecelle'nin ilk dört kitabını yayımlamaya muvaffak oldu. Beşinci kitabın hazırlığı biterken Ahmet Cevdet Paşa reislikten azledilerek Bursa valiliğine tayin edildiyse de birkaç gün sonra bu görevinden de alındı. Bu arada cemiyet başkanlığına Gerdankıran Ömer Efendi getirildi. Cemiyetin "Kitabü'l- Vedia" isimli çıkardığı altıncı kitabın büyük tenkitlere uğraması üzerine 24 Ağustos 1871'de Cevdet Paşa'ya yeniden Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Cemiyeti ile Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi başkanlıkları verildi. Mecelle'nin sekizinci kitabı hazırlandığı sırada Maraş valiliğine tayin edildiyse de on sekiz gün sonra bu defa Divan-ı Ahkâm-ı Adliye üyeliği ve Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Cemiyeti başkanlığına tayin edilerek tekrar İstanbul'a alındı. Kısa bir süre sonra Şura-yı Devlet üyesi ardından da Evkaf nazırı oldu. Aynı yılın ortalarına doğru Maarif nazırlığına getirildi. Nazırlığı zamanında ilkokullardan yüksek okullara kadar her seviyede ders programları yapılmış. Yeni bir elifba cüzü hazırlanarak bastırılmış. Nuruosmaniye Camii avlusunda modern usullere göre "ibtidaiyye" isimli bir ilkokul açılmış Darümuallimin teşkilatı sıbyan, rüştiye ve idadi olmak üzere üç dereceye ayrılarak yeniden düzenlendi.

1874 yılında Şura-yı Devlet başkan vekilliğine getirilen Ahmet Cevdet Paşa, Mecelle'nin on ikinci kitabını da hazırlatmıştı. 2 Kasım 1874 yılında Yanya valiliğine,

1875'te de önce Maarif nazırlığı ve kısa bir süre sonra da Adliye nazırlığına getirildi. Bu sonuncu görevi sırasında Ticaret Nezareti bünyesindeki ticaret mahkemelerini Adliye Nezareti'ne bağladı. Bu arada Bulgaristan'da görülen isyan belirtileri üzerine 1876'da Rumeli teftişiyle görevlendirildi. Edirne ve Filibe yoluyla Sofya'ya gitti. Döndüğünde nazırlıktan azledilip Suriye valiliğine tayin edildiyse de daha Suriye'ye varıp görevine başlamadan üçüncü defa Maarif nazırlığına getirildi. Bir zaman sonra yeniden Adliye nazırlığına tayin edildi. Bu sırada on altıncı kitabı da bastırarak Mecelle'yi tamamladı. İbrahim Edhem Paşa sadrazam olunca 1877 yılında Dâhiliye nazırlığına getirildi. Nazırlığı sırasında mülkiye memurlarının hal tercümelerinin kaydedildiği Sicil-i Ahval Defteri'ni tanzim ettirdi. Aynı yıl içinde Evkaf nazırlığına naklen tayin edildi. 1878'de Suriye valisi olarak Şam'a gitti. Bu arada Kozan'da Kozan oğlu Ahmet Paşa tarafından çıkarılan isyanı bastırmakla görevlendirildi. Ayrıca isyanın bastırılması sırasında Şam valiliğine Mithat Paşa'nın tayin edilmesi üzerine açıkta kaldı. Görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a döndü. Yolda ticaret nazırlığına tayin edildiği haberini almış Haziran 1879 yılında Tunuslu Hayrettin Paşa'nın sadareten istifası üzerine on gün müddet ile sadrazamlığı vekâleten yürüttü. Meclis-i Mahsus-ı Vükela'ya başkanlık yapmış.

Sait Paşa başvekil olunca tekrar Adliye nazırlığına getirildi. Bu defa Adliye nazırlığı sırasında 26 Haziran 1880'de açılan Mektebi-i Hukuk'ta usul-i muhakeme-i hukukiye, belagat-ı Osmaniye ve talim-i hitabet derslerini verdi. Ahmet Vefik Paşa'nın başvekil olması üzerine 30 Kasım 1882'de Adliye nazırlığından ayrıldı. Üç buçuk yıl resmî görevlerden uzak kaldı. Bu sırada tarihini tamamladı. Kavâ'id-i Osmâniyye'nin eksiklerini ikmal etti.

Ahmet Cevdet Paşa son olarak Server Paşa'nın vefatı üzerine 11 Haziran 1886 yılında beşinci defa Adliye nazırlığına getirildi. Sadrazam Mehmet Kamil Paşa ile aralarında çıkan anlaşmazlık sebebiyle bir süre sonra ayrılmak zorunda kaldı. 10 Mayıs 1890'da Abdülhamit onu Meclis-i Ali'ye tayin etti. Cevdet Paşa bundan sonraki hayatını ilmi çalışmalarına ve çocuklarına ayırdı (İA, 1993: 444).

Ahmet Cevdet Paşa devlete en iyi şekilde hizmeti gaye edinen bir şahıs olarak, iki ay içinde bu vazifesini de hakkı ile ikmal etmiştir. Onu bu başarısı 1279'da (1262) Bosna eyaleti'nin teftişine me'mur edilmesine yol açacak ve yol hazırlığında bulunduğu bu

sırada 7 Muharrem 1280'de (24 Haziran 1863) Anadolu Kazaskerliği payesine ulaşacaktır. Bir buçuk sene zarfında Bosna'da gerekli islahatı yapan Ahmet Cevdet Paşa, masrafı mahallince karşılanacak iki alay asker tanzimine de muvaffak olmuştur.

Ahmet Cevdet Paşa devlete en iyi şekilde hizmeti gaye edinmiştir.

1.7.6. Kültür Adamı Kişiliği

Ahmet Cevdet Paşa, Batı'nın temsil ettiği kabul edilen kavram, kurum ve kuralların Osmanlı İmparatorluğu bünyesine mal edilmesi yolundaki görüş ve uygulamaların hız kazandığı ve bu konudaki farklı düşüncelerin de belirlendiği bir döneme, gelenekçi İslam Türk Doğu kültürü ile medeniyetçi Batı arasında bir senteze varmağa çalışmıştır. Bu bakımından, temelde Osmanlı-İslamcı, amaçta ve yöntemde ise medeniyetçidir. "Eğer kendisinin kullandığı bir deyimle belirtmek gerekirse, onun başta gelen özelliği "zül-ciheteyn" (iki yönlü) olmasıdır" (Turan, 1985:13).

Medrese öğreniminden başlayarak Kazaskerlik payesine kadar yükseldiği ilmiye sınıfında, İslami ilimlerle birlikte Arapça ve Farsçayı derinlemesine öğrenirken, bununla yetinmeyerek Fransızcasını da ilerletmeğe çalışmıştır. Kızı Fatma Aliye'nin açıkladığı gibi, o dönemde "ecnebi bir lisan okumak şiar-ı ulemaya münafi görülmekte olduğundan Fransızca'yı gizlice öğrenmek gereğini duymuş bu yüzden de kimsenin yanında söyleme edememiştir. Gene de bu seviyedeki bir batı dili, tarih ve kanunlara ait kitapları anlamasına yardım ederek ona medeniyetçi Avrupa'nın kapısını aralamıştır.

Ahmet Cevdet Paşa'nın kültür yerini belirleyebilmek için her şeyden önce, onun düşünce sisteminin odak noktasını oluşturan medeniyet, medeniyetçilik anlayışı üzerinde durmamız gerekmektedir.

Tanzimat dönemi yöneticilerinden ve aydınlarından çoğunun sarıldıkları medeniyetçilik, bir yandan imparatorluğu içinde bulunduğu çıkmazdan kurtaracak bir araç, öte yandan Osmanlı toplumuna eski yüceliğini verecek, onu çağdaş kılacak bir yol olarak görülmüştü. "Cevdet Paşa'yı kendi döneminin medeniyetçi sayılan diğer devlet adamları ve yazarlarından ayıran nokta, onun bu kavrama tarihsel ve toplumsal bir dayanak ile kültürel bir içerik kazandırmağa çalışmasıdır denebilir" (Turan, 1985: 14).

Bir düşünce adamı olarak, Aristo'dan da esinlenmekle birlikte esas olarak İbn-i Haldun'un görüşlerini benimsediği bilinen Ahmet Cevdet Paşa medeniyeti ulaşılması gereken bir ideal değil. Bir toplumsal olgu olarak kabul etmekteydi. Ona göre: " insan doğuştan medeniyete yakındır" Ayrıca toplum halinde de yaşamak zorunda olduğu için toplumlar arasında bazı basamak farkları da doğmuştur. Böylece medeniyet, insan toplumlarının Bedeviyet ve Hazariyet'ten sonra üçüncü ve son aşamasını oluşturmaktadır. Kendi deyimiyle toplumların ala derecesi dahi medeniyet, yani devlet ve saltanat mertebesidir. Tarihsel olduğu kadar sosyolojik bir görüşün ifadesidir. Ahmet Cevdet Paşa'ya göre gerçek devlet ve saltanat ancak medeniyet seviyesinde ulaşabilmiş toplumlarda söz konusudur. Ahmet Cevdet Paşa Tarihi'nin başlangıcında üzerinde durduğu bu soruna biraz daha açıklık getirerek şöyle devam ediyor: Bu mertebede beşeri ihtiyaçlar yanında kemal at-ı insan iyelerin tekniline çalışır. Burada da medeniyet kavramına kültürel bir boyut verildiğini görüyoruz. "İnsanı değerlerin, yetkinliklerin tamamlanmasıdır" dır dır (Turan, 1886: 14).

Şu halde medeniyet aşamasında en önemli sorun, insanların kemale erdirilmesi, yani mükemmel insan yetiştirilmesi noktasında düğümleniyordu. Bu da ancak eğitim, öğretim yani maarifle mümkün olabilir.

Mektuplarda, bir Osmanlı entelektüeli olarak Ahmet Cevdet Paşa görev yaptığı İmparatorluğun farklı coğrafyasındaki sosyo-kültürel değişime doğrudan değinmez ancak belirli ipuçları verir.

Ahmet Cevdet Paşa'nın görev yaptığı yere ilişkin verdiği bilgiler çoğu kez oldukça sınırlıdır. Hatta bazen verdiği bilgiler, yaşadığı dönem için fazlaca iyimser ya da tozpembe sayılabilir. Bulduğu yerleşim birimlerinde, kırsal bölgelerdeki köysel alanlarda nerede ve hangi koşullarda konakladıkları konusundan pek fazla bahsetmez. Ancak, halkın yaşam biçimi, yemek kültürü, insan ilişkileri, çevre ve diğer mimari yapılar hakkında herhangi bir yorum yapmaktan bilinçli olarak uzak durmaktadır. Bu, Paşa'nın kendi görevini yerine getirirken eşi ve diğer aile bireylerine yazmış olduğu mektupları sadece bir haberleşme aracı olarak kabul etmesi, aksine bunları bir anlatı alanı olarak görmemesinden kaynaklanmış olabilir (Cihan, 2007: 52).

1.8. Eserleri

Cevdet Paşa'nın eserlerini altıya ayırabiliriz:

1.8.1. Tarih Eserleri

Bu gruba girecek eserlerinin başında 12 ciltlik *Tarih-i Cevdet* (*Tarih-i vakayı-i devlet-i âliye*) gelir. Osmanlı tarihinin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar olan dönemini ihtiva eder. On iki cilt olan eserin kaynakları arasında vakanüvis tarihleri, sefaretnameler, özel tarihler, arşiv kayıtları, resmi tezkireler ve kendi hatıraları bulunur. Eserde diğer vakanüvis tarihlerinden farklı olarak Avrupa tarihine de önemli bir yer ayrılmıştır. Otuz yılda tamamlanan Tarih-i Cevdet'in çeşitli tertip ve baskıları vardır.

Bunlardan birincisi, ilk üç cildi 1270-1273'te (1854–1857) basılmış ve 1301 yılında tamamlanmış olanıdır.

İkincisi, Ahmet Cevdet Paşa'nın bazı ekler ve düzeltmeler yapmak suretiyle Matbaa-i Osmaniye'de 1309'da (1891) yapılan baskısıdır. Buna *Ter-tib-i Cedid* ismi verilmektedir.

30 yıllık düzenli bir çalışmanın ürünü olan *Tarih-i Cevdet'i* kaleme alırken onun zihnindeki en temel sorun, devletin nasıl kurtarılacağı konusudur (Cihan, 2007: 31).

Tezakir-i Cevdet: Ahmet Cevdet Paşa'nın vakanüvisliği zamanında 1855–1865 yıllarında bizzat kendisinin de içinde bulunduğu olaylara dair tuttuğu notlardan teşekkül eden bir hatıra niteliği taşımaktadır. Ahmet Cevdet Paşa bu notları kendisinden sonra vakanüvis olan Ahmet Lütfi Efendi'ye tezkireler halinde yollamıştır. Bu sebepten dolayı da esere *Tezakir-i Cevdet* ismini vermiştir. 40 tezkireden meydana gelen eserin ilk tezkiresi daha önceki vakanüvislerin durumları hakkındadır. Eserde Bosna Hersek teftişi, Kozan ıslahatı gibi kendisinin katıldığı olaylarla devlet ve saray adamlarının birbirleriyle olan çekişmeleri, türlü menfaat çatışmaları, İstanbul'un o zamanki iç yüzü samimi ve sade bir dil ile anlatılmıştır. Son tezkirelerde kendi biyografisi yer vermiştir. Eserin ilk tezkireleri Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nın 44 ve 47. sayılarında Vakänüvis Ahmet Cevdet Paşa'nın Evrakı isimli yayımlanmıştır (İA, 1993: 448).

Hayatı, yetişme tarzı, değerler dünyası hakkında oldukça ayrıntılı bilgilerin de yer aldığı *Tezakir-i Cevdet* aynı zamanda eğitim ve kültür Türk tarihi açısından önemli bir kaynaktır (Cihan, 2007: 32).

Maruzat: 1255- 1293 (1839- 1876) yılları arasındaki tarihi ve siyasi olayların özet halinde yazılmasını sözlü olarak isteyen Sultan II Abdülhamit'in emriyle kaleme alınmıştır. Padişaha sunulması dolayısıyla müellifin Maruzat ismini verdiği bu eser "cüzdan" denilen kısımlara ayrılmıştır. Dönemine göre sade bir dil ile ve beş cüzdan halinde kaleme alınan Maruzat'ın, Ahmet Cevdet Paşa'nın ariz amik alandan anlaşıldığına göre, halen mevcut olmayan birinci cüzdanı Tanzimat'tan Abdülmecit'in saltanatının sonlarına (1273–1856), ikinci cüzdanı Sultan Abdülaziz'in ilk dönemlerine (1279/1863), üçüncü cüzdanı Sultan Abdülaziz'in aynı yılda Mısır seyahatinden 1281 (1864) yılında Fırka-i Islahiyye'nin İskenderun'a çıkışına, dördüncü cüzdanı 1283 (1866) yılına, beşinci cüzdanı ise aynı tarihte Halep zaptiyesinin tanziminden II Abdülhamit'in saltanatının ilk dönemlerine (1293/1876) kadar gelmektedir.

Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa: Hayatının son yıllarında yazdığı terbiyevi mahiyetteki bir eserdir. 12 cüzden ibaret olan eserin ilk 6 cüzü Ahmet Cevdet Paşa tarafından bastırılmış. Son 6 cüz 1908'den sonra kızı Fatma Aliye Hanım tarafından yayımlanmıştır. Eser, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelip geçen Peygamberlerin kıssalarından, İslam dininin ortaya çıkışı, Hz. Peygamber'in hayatı ve Hulefa-yı Raşidin ile Emevi, Abası halifelerinden, diğer Türk- İslam devletlerinden ve Osmanlı tarihinin 1439 yılına kadar olan ilk dönemlerinden bahseder. Daha çok eğitim ve öğretim gayesiyle kaleme alınan eserin tamamı 12 cüzdür. İlk 6 cüzü Ahmet Cevdet Paşa'nın sağlığında basılmıştır. Kısas-ı Enbiya, ilmi bir çalışma olmaktan daha ziyade eğitici ve öğretici bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle, her eğitim düzeyindeki yeni kuşakların anlayacağı bir üslupta, kolay anlaşılır ve akıcı, sade ve duru bir dil ile yazılmıştır.

Tezakir ve Maruzat, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemindeki siyasi, iktisadi ve sosyal olayların açık ve gizli yönlerini aydınlatan 19. yüzyıl Osmanlı toplumuna ait temel eserlerden ikisidir (Cihan, 2007: 33).

Kırım ve Kafkas Tarihçesi: Halim Giray'ın Gülbün-i hananı'ndan istifade ederek kaleme aldığı küçük bir eserdir. Kafkasya'nın tarihi coğrafyası, buralarda yaşayan

toplulukların etnografyasının yer aldığı kitap, İngiliz elçisi Lord Stratford Canning'ın isteği üzerine Paris Konferansı'nın toplanmasından önce yazılıp Mustafa Reşit Paşa'ya sunulmuştur. Reşit Paşa eseri Fransızcaya çevirterek Cannng'e vermiştir. Kırım ve Kafkas Tarihçesi Kütübhane-i Ebüzziya arasında basılmış. 1918 yılında da yeni Mecmua'nın 49 sayısında yayımlanmıştır.

Fıkarat-ı Tarihiye, İşkodra'ya dair mutalaanameler, Kozan ve Gavurdağı ahvaline dair bir makale, Halep vilayetine dair bazı kayıtlar, Rumeli teftişine ait vesikaları muhtevi 6 büyük defter ve Bosna Hersek teftişine ait 7 büyük defter (TA, 121).

Fıkarat-ı Tarihiye: Anapa kalesiyle ilgilidir.

Rumeli Teftişine Da'ir Vesikalar: Altı büyük defter halindedir.

Bosna-Hersek Teftişine Da'ir Vesikalar: Yedi büyük defter halindedir.

1.9. Hukuk Eserleri

Düstûr: isimli ile bütün kanunları bir ciltte toplamak fikrini kendisi ortaya attığı gibi, bunu ilk defa tatbik eden de yine kendisi oldu. Düstur'un ilk tabı Ahmet Cevdet Paşa'nın nezareti altında yapılmıştır (İA, 1993: 447).

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'dir: Tazimatın bir abidesi ve Ahmet Cevdet Paşa'nın hukuk alanındaki en büyük eseridir. Ahmet Cevdet Paşa, hukukta tekâmül prensibini benimsemiştir. 19. yüzyılda yaptığı her türlü kodifiye çalışmalarında İslam fikhının temel esasları yanında örf ve adetlere de büyük ölçüde yer vermiştir. 1858 yılında Arazi Kanunnamesi Fransız Code Civil'in tercüme edilerek Osmanlı Medeni Kanunu olarak kabul edilmesini savunanlara karşı 1868'den itibaren on yıl gibi kısa bir süre içerisinde toplam 1851 madde ve 16 kitaptan oluşan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'yı vucuda getirmesi, Ahmet Cevdet Paşa'nın hukuk alanındaki en büyük eseri olmuştur.

Mecelle, Ali Himmet Berki'nin gözetiminde ve eklediği açıklamalarla yeni harfler ile basılmıştır (Özkan, 2000: 18).

Metn-i Metin: Ahmet Cevdet Paşa, sahip olduğu medrese eğitimi ve aldığı özel derslerdeki birikimiyle ciddi bir hukuk adamı olduğunu Tanzimat dönemi başında tanıştığı önce Reşit Paşa'ya, sonra da Ali ve Fuat Paşalara kabul ettirmiştir. 1856'da

kurulan Metn-i metin komisyonuna üye seçilince İslam hukukuyla ciddi biçimde ilgilenmeye başlamıştır. Tanzimat dönemindeki bütün hukuki reform hareketlerinde rol alan Ahmet Cevdet Paşa'nın İslam hukuku alanındaki birikimi Meclis-i Tanzimat'a üye seçilince hemen ortaya çıkmıştır. Bütün kanunları bir ciltte toplama düşüncesi ile bu fikri ilk kez tatbik eden O olmuştur (Cihan, 2007: 34).

Risalet' ül-Vefa: Yanya valisi iken Mecelle Cemiyeti'ne yazıp gönderdiği bir eserdir. Yazma nüshası Veliyüddin Efendi Kütüphanesi'nde korunmaktadır.

Şerh-i Kitab' ül-Emanet: 1888 yılında İstanbul'da yayımlanmış. Mecelle'yi yorumladığı bir eserdir.

Mahkeme-i Temyizin Vazifesine Da'ir: Temyiz mahkemelerinin görev alanını açıklayan bir eserdir. İnkılâp Müzesi'nde Ahmet Cevdet Paşa'nın el yazısı ile bir nüshası bulunmaktadır.

İcar-ı Akar Nizamnamesi: İş yerlerinin kiralanmasıyla ilgili bir nizamnamedir. Bu eserin de İnkılâp Müzesi'nde Ahmet Cevdet Paşa'nın el yazısı ile bir nüshası bulunmaktadır.

1.10. Dil ve Edebiyat Eserleri

Belâgat-ı Osmâniyye: Ahmet Cevdet Paşa'nın Mektebi-i Hukuk'ta okuttuğu edebiyat dersi notlarından meydana gelmiştir. Klâsik İslâm belâgat anlayışına göre düzenlenmiş edebiyat kurallarını ve bunlara uygulanan Türkçe misalleri ihtiva eder. Bu alanda yazılmış ilk Türkçe eser olup çeşitli baskıları yapılmıştır.

Eser, Dibace ve Mukaddime kısımlarından meydana gelen bir giriş bölümünden üç ana bölümden oluşur. Birinci bapta ilm-i me'ani, ikinci bapta hakiki ve mecazi anlam, üçüncü bapta edebi sanatlar işlenir. Her bap kendi içinde fasıllara ayrılmakta ve ele alınan konular çok sayıda örnekler verilerek açıklanmaktadır.

Doğu kaynaklarına ve belâgat anlayışına dayalı olarak yazılan Belâgat-ı Osmaniye, Recaizade Mahmut Erkem'in Batı anlayışına uygun olarak kaleme aldığı Ta'lim-i Edebiyat karşısında geleneği temsil etmektedir. Eser yazıldığı günden beri büyük bir ilgi görmüş, üzerinde pek çok değerlendirme yapılmış belâgat ile ilgili tartışmaların doğmasına yol açmıştır (Özkan, 2000: 38).

Türkçedeki ilk belâgat kitabı İsmail Ankaravî'nin *Müftahü'l- belaga ve misbahu'l fesaha* - isimli eseridir. Ayrıca belâgat ilminin en önemli kısmı olan ilm-i me'ani bu eserde bulunmadığı için tam anlamıyla belâgat ilmini ele alıp işleyen ilk eser olarak Ahmet Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmâniyye'si kabul edilmektedir.

Kavâid-i Osmâniyye: Eser Türkçede yayımlanan ilk gramer kitabıdır. Önem taşıdığı gibi Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatının sonuna kadar ilgileneceği dil konusundaki çalışmalarının da ilk adımını teşkil eder. Kitabın ilk tertibi Cevdet Paşa ile Keçecizade Fuat Paşa'ya aittir. Daha sonra Ahmet Cevdet Paşa eseri *Terîtb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye* isimli muhtasar olarak tertip edilmiş ve değişik isimlerle otuzdan fazla baskısı yapılmıştır. Eserin ilk tertibini H.Kellgran tarafından Almancaya çevrilmiştir. (Grammatik der Osmanischen Sprache, Helsingfors, 1855).

Mekteb-i Fünun-i Askeriye Arapça hocası Abdurrahman Feyzi Efendi de H.1263–1278 (M.1847–1861) yılları arasında Mikyasü'l- Lisan Kıstasü'l- Beyan isimli bir Türkçe gramer yazmış eseri ölümünden sonra H. 1299 (M.1882) yılında basılabiliştir. Bu esrin, yayımlandığı tarihte layık olduğu ilgiyi görmemesine rağmen yazarın konu ile ilgili derin bilgisi, Türkçeyi çok ayrıntılı bir şekilde işlemesi ve eserde yeni terimler kullanılması bakımından Ahmet Cevdet Paşa'nın dil bilgisi kitaplarından daha ileri olduğu belirtilmektedir. Bernard Lewis, *Kavâid-i Osmâniyye*'nin yazılışını 1832'de Arthur Lumley Davids'in kaleminden çıkan ve 1836'da Fransızcaya da çevrilen Grammar of the Turkish Language (Türk Dili Grameri) isimli esere dayandırmaktadır. Ayrıca ne Ahmet Cevdet Paşa'nın ne de Fuat Paşa'nın böyle bir eseri gördüğüne veya varlığında haberdar olduğuna dair en ufak bir bilgi bulunmamaktadır.

Kavâid-i Osmâniyye'nin ve onunla aynı şartlarda yazıldığı belirtilen Şirket-i Hayriye Nizanamesi'nin ortaya çıkışı şöyle gerçekleşmiştir. Keçecizade Mehmet Fuat ile Ahmet Cevdet Paşa H. 5 Şevval 1266 (M. 13 Ağustos 1850) gününde Bursa kaplıcalarına birlikte bir yolculuk yaparlar. Bu iki arkadaş burada bir ay kalırlar. Ahmet Cevdet Paşa, bu süreyi şöyle anlatır: "Anonim denilen ve Avrupa'da büyük işler başaran şirketlere bizim ülkemizde henüz ilgi ve rağbet olmadığından halka bir örnek teşkil etmesi ve Boğaziçinde yaşayanların taşınması bakımından bir vapur şirketi kurulması hususuna Bursa'da iken Fuat Efendi ile birlikte haylice kafa yorduk. Bir de dilimizin aslı Türkçe olduğu halde Arapça ve Farsça ile karışmış olduğundan doğruca okuyup yazabilmek

için Arapça ve Farsçadan bazı kuralları öğrenmek zorunlu işlerdendir. Hâlbuki dilimizin kelime ve cümle bilgisini bir araya getiren bir kitap henüz yazılmamıştır. Kendi dilimiz için gerekli olan özel kuralları öğrenmek üzere Arapça ve Farsçanın bütün kurallarını okumaya mecbur kalıyoruz. Bu sebeple Osmanlı Türkçesinin kurallarını bir araya toplamış bir kitap yazılmasının gereği edipler arasında kabul gördüğünden buna da Bursa'da iken çaba harcadık. Şöyle ki Fuat Efendi ile birlikte mesirelere ve başka yerlere at başı beraber giderken bu iki konuyu söyleşirdik ve dinlenmeye çekildiğimizde ekseriya sözümüz onlara münhasır olurdu ve odalarımızda yalnız kaldıkça o, adı geçen şirketin layihasını yazardı. Ben de Osmanlı Türkçesinin kurallarını toplar ve yazardım. Bursa'da bir aya yakın olan ikamet süremizde ikisi de tamamlandı. Altmış altı senesi zilka'desinin (M.1850) yılının eylül ayı son gününde Bursa'dan dönüşümüzde İstanbul'a hediye olmak üzere birçok Bursa kumaşlarıyla bu iki armağını dahi getirdik. Fakat Bursa'da yaptığım kitap kabataslak bir şey olduğundan güzelce düzenlenmeye muhtaçtı. Eksikliklerini İstanbul'da tamamlayarak *Kavâid-i Osmâniyye* adını verdim''.

Bu açıklamalardan Şirket-i Hayriye Nizamnamesi'nin ve *Kavâid-i Osmâniyye*'nin yazımına 1850 Ağustos ayında başladığını ayrıca *Kavâid-i Osmâniyye*'nin Bursa'da geçen bir aylık süre içinde tamamlanamadığını tespit ediyoruz. Zaten İbnülemin Mahmut Kemal İnal da bir dilin gramerinin bir ay gibi bir sürede yazılmasının garipliğine işaret eder. İkinci bir önemli husus da bu eserlerden Şirket-i Hayriye Nizamnamesi'nin Fuat Paşa'nın, *Kavâid-i Osmâniyye*'nin Ahmet Cevdet Paşa'nın kaleminden çıkmış olmasıdır. Ayrıca Ahmet Cevdet Paşa, Fuat Paşa'nın çok güzel konuştuğunu, çok nükteden bir zat olduğunu, ancak inşa da yani yazıda o ölçüde başarılı olmadığını belirtmektedir.

Ahmet Cevdet Paşa, açılış konuşmalarının ardından Encümen-i Daniş'in birinci eseri olmak üzere *Kavâid-i Osmâniyye*'nin huzur-ı hümayuna sunulduğunu, basılmasının Encüme'nin ilk toplantısında tartışıldığını, bunun üzerine Sultan Abdülmecid'in Reşit Paşa'ya "Cevdet Efendi'nin de payesi terfi ile taltif olsun. Fakat kendisinin sahîhen memnun olacağı surette olmalıdır. Orasını artık Şeyhülislam Beyefendi ile müzakere edersiniz" dediğini ifade eder (Özkan, 2000: 30).

Encümen-i Daniş'e sunulan *Kavâid-i Osmâniyye* nüshası üzerinde: "Neşr-i ma'arif emr-i ehemine haddimizce hizmet etmek niyetiyle âcizane ve naçizane te'lif etmiş

olduğumuz *Kavâid-i Osmâniyye* işbu nüsha-i asliyesini Encümen-i Daniş'e hediye eyledik.

Eser, Encümen-i Daniş kararı ile okullarda 50 yıl kadar ders kitabı olarak okutulmuş. Bu sırada kısa aralıklarla en az on defa daha basılmış. Almancaya ve Arapçaya tercüme edilmiş. Ahmet Cevdet Paşa'nın öteki dil bilgisi kitaplarına ve aynı dönemlerde yazılmış diğer dil bilgisi kitaplarına örnek teşkil etmiştir.

Medhal-i Kavâid: İlkokul öğrencilerini *Kavâid-i Osmâniyye* hazırlamak üzere yazılmıştır. Ahmet Cevdet Paşa, bu eserin ortaya çıkışını, "Daha sonra tecrübeyle *Kavâid-i Osmâniyye*'nin yeni başlayanlara öğretilmesinde ve anlatılmasında zorluklar görüldüğünden onun bir özeti olmak üzere *Medhal-i Kavâid* isimli eseri yazdım, bir sene sonra o da öncelikle rüşdiye mekteplerinde okunmak üzere basılmıştır" sözleriyle anlatır. İlk defa Matba'a-i Amir'de H. 1268 (M. 1852) yılında taş basma ve 55 sayfa olarak basılan eser, daha sonraki yıllarda yedi baskı daha yapmıştır. Ayrıca baskılar arasında çok küçük farklar bulunmaktadır (Özkan, 2000: 33).

Kavâid-i Türkiyye: Sıbyan mektepleri için kaleme alınan bu eser ilk defa 1292 (1875) yılında basılmış. *Medhal-i Kavâid*'in sadeleştirilmiş şeklidir (İA, 1993: 449).

Ahmet Cevdet Paşa'nın ilk Maarif nazırlığı sırasında kurduğu komisyonda alınan karar gereği sıbyan mekteplerinde okuyan çocukların ana dili eğitimi için yazdığı dil bilgisi kitabıdır. İlk baskısı H. 1288 (M. 1871)'de yapılmış daha sonra 6 defa daha basılmıştır. Eser, ilkokul çocuklarına yönelik olduğu için sade bir dil ile ve Türkçe unsurlar ağırlıklı olmak üzere yazılmıştır (Özkan, 2000: 34).

Terîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye: Ahmet Cevdet Paşa bu eseriyle ilgili hazırlıklarını "1301 senesi evailinde... *Kavâid-i Osmâniyye*'nin dahi noksanları ikmal ile yeniden cem ve tertib olundu" cümlesi ile haber verir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi *Terîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye*, *Kavâid-i Osmâniyye*'nin yeni bir düzenlemesidir. İlk baskısı H. 1303 (M. 1885)'te yapılan bu eserin, daha sonra değişik düzenlemeler ile otuzdan çok baskısının yapıldığı belirtilmektedir. Ayrıca bu sayı Ahmet Cevdet Paşa'nın bütün dil bilgisi kitapları için söz konusu olmalıdır. Bu eserin sadece 7 ayrı baskısı tespit edilebilmiştir.

Terîtb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye'nin giriş bölümünde Ahmet Cevdet Paşa, daha önce yazdığı dil bilgisi kitaplarını tanıtır. Bu eserin de *Kavâid-i Osmâniyye'nin* yeniden tertibi olduğuna işaret eder. Muhtıra bölümünde önce, aslı Türkçe olan Osmanlı lisanının zamanla alınan Arapça, Farsça kelimeler sebebiyle üç dilden mürekkep bir dil haline geldiğini açıklar. Ardından harflerin ve hareketlerin tanıtımına ve yuvarlak ünlülerin ayırt edilmesi için kullanılan işaretlerin izahına geçer.

Ka'ide başlığı altında büyük ünlü uyumu ve istisnaları anlatılır. Mu'allimine Ta'limat bölümünde sarf ve nahvin dili doğru söyleyip yazmak ilmi olduğu belirtilir. Kelime ve harften bahsedildikten sonra Osmanlı elifbasında kullanılan 32 harfin listesi verilir. Türkçeye, Farsçaya ve Arapçaya ait harfler ile bunların ses değeri anlatılır.

Mukaddime, diğer bölümlere genel bir giriştir. İsim, sıfat, zamir, fiil ve edatlar hakkında kısa bilgiler verilir (Özkan, 2000: 36).

Divan-ı Saib Şerhi'nin Tetimmesi: İranlı şair Saibi Tebriz'inin divanı Süleyman Fehim Efendi tarafından şehre dilmekte iken onun 1845 yılında ölümü üzerine eksik kalan kısım Ahmet Cevdet Paşa tarafından tamamlanmıştır. Bu tercüme ve şerh Ahmet Cevdet Paşa'nın Farsça bilgisini göstermesi bakımından önemlidir.

Ahmet Cevdet Paşa Divanı: Edebiyatın sanat yönüyle sadece kısa bir süre, o da eğitim sürecinin İstanbul'daki medrese döneminde ilgilenen Ahmet Cevdet Paşa'nın bu alandaki çalışmalarının sayısı oldukça sınırlıdır. Medrese talebeliğindeki şiirlerini, hayatının son döneminde II. Abdülhamit'in isteği üzerine bir divançe haline getirmiştir. Bu divançenin Paşa'nın el yazısı ile yazılmış iki nüshası, İstanbul'da Taksim'de bulunan Belediye Atatürk Kitaplığı'nda bulunmaktadır. Muhteviyatının ekseriyeti kaside ve gazellerden oluşan az sayıda şarkı, rubai, tarih ve müfret yer almaktadır. Geniş dil bilgisi ile parlak bir zekâdan kuvvet alarak yazılan bu şiirler, Paşa'nın gençliği ve çevresinden aldığı bir heyecan ve yaşadığı dönemin adetlerine uygun şekilde yazmıştır. Çoğu zaman döneminin ikinci derecedeki şairlerine nazire olarak yazmıştır. Bununla birlikte, manzumeleri O'nun Farsça bilgisini ve Fars edebiyatına olan vukufiyetini ortaya koymaktadır.

1.11. Dini Eserleri

Çok yönlü bir şahsiyet olan Ahmet Cevdet Paşa, dini bilimler konusunda da eserler vermiştir. Bunlar arasında ilk başta zikredilebilir:

Hulasat Al-Bayan Fi Ta'lif Al- Kur'ân: Kur'ân'ın Cemi'ni anlatan Arapça bir eserdir. Ali Osman Yüksel tarafından Muhtasar Kur'ân Tarihi isimli çevrilerek Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatı ve eserlerine dair bir girişle birlikte yayımlanmıştır (İA, 1993: 449).

Asar-i Ahd-i Hamidi ve Hilya-i Sa'adet: Muhtelif vesileler ile yazılmış küçük kitaplarıdır (Cihan, 2007: 37).

Talikat: büyük çoğunluğu medrese eğitimi dönemine ait olup bilimsel niteliği bulunmayan çalışmaları da bulunmaktadır. *Talikat* bunlardan biridir. Bunların dışında, değişik zaman aralığında farklı nedenlerle yazmış fazla hacimli olmayan müsvette halinde bulunan defter, mazbata, layiha, tenkit ve mektupları bulunmaktadır (Cihan, 2007: 37).

Takvim-ül Edvar: Şemsi-hicri tarih esaslarını anlatan bir eserdir. Takvim ıslahını tartışma konusu yapan ilk çalışmalardan biri olup 1287 yılında yayınlanmıştır (İA, 1993: 449).

Ta'rifü'l-İrtifa: Medrese öğrencisi olduğu yıllarda, üç aylarda gittiği yerlerde ramazandaki iftar saatlerinin zamanının düzenlenmesini kolaylaştırmak için bu kitabı yazmış (Özkan, 2000: 24).

Beynü'l Unvan: Daha öğrenci iken Türkçe olarak yazılmış eserdir. İslam ilimleri metodolojisine dairdir (İA, 1993: 449).

Yine öğrencilik yıllarında Türkçe olarak yazdığı İslam ilimleri metodolojisine dair bir eserdir. İlk defa 1865 yılında yayımlanmış daha sonraki yıllarda iki baskısı daha yapılmıştır (Özkan, 2000: 24).

Mecmua-i Ahmet Cevdet: İslam dinini kabul eden iki kişiye, bazı sorularının karşılığı olarak Ahmet Cevdet Paşa tarafından yazılmış Babı-ı Meşihatça gönderilen cevaplar ve

eski Şam müftüsü Mahmut Hamza Efendi ile dini meselelere dair aralarında geçen yazışmaları ihtiva eder (İA, 1993: 449).

Hilye-i Sa'adet: Peygamberimizin dış görünüşünü anlatan bir eserdir. 1886, 1887 yıllarında iki defa basılmıştır.

Tercümelî Kur'ân-ı Kerim: Düccane Cündioğlu'nun Yeni Şafak gazetesinin 9, 10, 11, 13, Şubat 1999 günlü nüshalarında verdiği habere göre daha önce varlığı bilinmeyen bu eser, Ahmet Cevdet Paşa'nın kaleminden çıkmış bir Kur'ân-ı Kerim çevirisidir (Özkan, 2000: 24).

1.12. Çeviri Eserleri

Mukaddima-i İbn Haldun: İbn Haldun'un el- İber isimli Arapça genel tarihinin girişi olan birinci cildinin altıncı faslının tercümesidir. Tarih felsefesinden, tarihin faydalarından ve tarihçilik mesleğinden bahseden mukaddimenin tercümesine ilk olarak I Mahmut dönemi şeyhülislamlarından Piri zade Mehmet Sahip Efendi başlamış ve beş faslını tercüme etmiş. Onun eksik bıraktığı son bölümü de Ahmet Cevdet Paşa tamamlamıştır. Eser, iki cildi Pirizade'ye, son cildi Ahmet Cevdet Paşa'ya ait olmak üzere üç cilt halinde basılmıştır. Mukaddimesi'nin çevirini tamamlamayıp 1860'da neşretmiştir (Cihan, 2007: 36).

Tarih-i Juvanen: İstanbul'da Taksim Atatürk (Belediye) Kitaplığı'nda Ahmet Cevdet Paşa'nın evrakı arasında *Tarih-i Juvanen* isimli yazma bir nüsha bulunmaktadır. M.J. M. Jouannin'in Turquie isimli eserinin ilk 93 sayfasının tercümesi olan bu müsvedde çalışmanın, Tarih-i Cevdet için başka bir şahsa tercüme yaptırılmış olduğu düşünülmektedir (Cihan, 2007: 36).

Talimatname-i Harir: Ahmet Cevdet Paşa'nın, Reşit Paşa'nın emriyle Ermenice'den *Talimatname-i Harir* (1269) isimli bir kitabı tercüme ettiği öne sürülmektedir. Ayrıca yapılan bu çevirinin sadece Türkçesini tashih etmiş olması büyük olasılıktır (Cihan, 2007: 37).

1.13. Diğer Eserleri

Mi'yar-ı Sedad: Oğlu Ali Sedat için yazdığı mantığa dair ve didaktik bir tarzda bir eserdir. Sade bir dil ile yazılmış ilk Türkçe mantık kitabıdır (İA, 1993:449). Oğlu Sedat'a izafeten yazılmış olan bu çalışma 1293'te basılmıştır.

Adab-i Sadad Fi'ilm Al- adab: Tartışma usul ve kurallarını ihtiva eden eserdir.

Münazara usulünü konu edinen *Adab-ı Sadad fi ilm al-adab* isimli kitabı ise 1294'te İstanbul'da yayınlanmıştır (İA, 1993: 449).

Mecmua-i Aliye: Kızı Fatma Aliye Hanım'a okuttuğu hikmet, felsefe, ilmi-i ruh, matematik, geometri, astronomi ve çeşitli İslamî ilimlere dair dersleri bu eserde toplanmıştır. Tek nüshası İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndadır (İA, 1993:449).

Malumat-ı Nafia: Rüştiye mekteplerinde okutulmak üzere yazılmış bir eserdir (İA,1993: 449).

Eser-i Ahd-i Hamidi: İptidai mektepleri için kaleme aldığı bir ilmihal kitabıdır (İA, 93: 449).

**BÖLÜM 2: ÇEVİRİYAZI (TRANSKRİPSİYON) VE DİL
ALANINDAKİ ESERLERİN TANITMA VE
KARŞILAŞTIRILMASI**

Ahmet Cevdet Paşa

KAVÂ'İD-İ TÜRKİYYE

İSTANBUL, 1875

KAVÂ'ID-İ TÜRKİYYE

ESER

AHMET CEVDET PAŞA

SİBYAN MEKTEPLERİNE MAHSUSDUR

DER – SA'ÂDET

[4]

Zikir olunan sekiz harekeyi mübîn cedveldir

	Fetha	kesre	zamme-i mabsuta	zamme-i makbuza
Hafife	el bel	ip, çit	öz, söz	düz yüz
Sakile	al bal	kır yıl	u, kutu, kaf	buz, tuz

Bazı harfler mesela Kâf ağır hareke kabul etmeyerek daima hafif harekeler ile kullanılır. Ve (sad, kaf) bilakis ağır harekeler ile kullanılır. Ve eğer (sin) ağır hareke ile harekelenecek olsa (sâd) olmak lâzım. Gelir ve keza (sad) eğer hafif hareke ile harekelenecek olsa (sin) olmak lazım gelir ama harflerin ekseriyyesi böyle bir nev' harekeye mahsus olmayıp hem hafif ve hem sakil hareke ile kullanılır. Bu cihetle mezkûr işaretlere ihtiyaç mess eder.

Lisanımızın kavâ'idini kolaylıkla tahsil için mukaddemen aciz-âne medhal-î kavâid nam risâle yapılmıştı. Bu kere sıbyana bir mertebe daha emr-i ta'allümü teshil için işbu risâle-i muhtasara yazıldı. Muallimîn-i sıbyan olan hoca efendiler bâlâda mezkûr olan izâhâtı ezber edip de ona göre sıbyana bu risâleyi güzelce ta'lim etmeleri müreccah ve mümteddür.

[5]

Mukaddime

Lisânımızın aslı Türkçe olup sonradan Farisî ve Arabî ile karışmıştır.

Bu lisanda harf otuz ikidir:

(Elif, be, pe, te, se, cim, çim, ha, hı, he, dal, zel, rı, ze, je, sin,şın, sad, dad, tı, zı, ‘ayn, gayn, fe, kaf, kef, lam, mim, nun, vav, he, ye).

Dad ekseriya *za* gibi okunur. Hazır gibi, kâf dahi bazen nun gibi söylenip sağır kâf denilir ve üzerine üç nokta konur. Saña, baña gibi.

Harfler bazen harekeli ve bazen harekesiz olur. Nitekim “gel” dediğimizde kâf harekeli ve lam harekesiz.

Asıl hareke üçtür: (Fetha) yani üstün

(Kesre) yani esre

(Zamme) yani ötremdir.

Fetha iki kısımdır: Fetha-i hafife (el, bel) gibi Fetha-i sakîle (al bal) gibi...

Kesre dahi iki kısımdır: Kesre-i hafife (ip, çit) gibi...

Kesre-i sakîle (kır, yıl) gibi...

Zammede böyle iki kısımdır ki zamme-i hafife ve zamme-i sakîledir. Ancak bunların her birisi dahi ikişer kısma münkasım olarak zamme dört olur.

[8]

İsimler bazen mücerred olarak kullanılıp mübtedâ yahut haber olur. Nitekim ‘‘İstanbul pâ-y-i tahttır’’ dediğimizde İstanbul mübteda pâ-y-ı taht haber olur ve bazen fi’ile müte’allik olarak kullanılır. Nitekim kitabı severim, kitaba baktım ve bahçeyi dolaştım, bahçeye girdim denildikde kitap ve bahçe lâfızları gibi ve bazen bir isim diğer bir isme muzâf olur. Nitekim İstanbul’un zevki dediğimizde zevk kelimesi muzâf ve İstanbul muzâf-ün ileyh olur. Güzellik bahçenin havası güzeldir denildikde hava muzâf ve bahçe muzâf- ün ileyh olur.

İkinci Bâb Sıfat Beyanındadır

Sıfat bir ismin hâl ve keyfiyetini bildirmek için ol ismin yanına getirilen kelimedir. O isme dahi *mevsûf* denilir. Ve kâ’ide-i Türkçe sıfat daima mevsûf’tan evvel getirilir.

Siyah at, siyah atlar, güzel araba, güzel arabalar gibi ki siyah ve güzel sıfat ve at ile gurbe-i mevsuf olur.

İsimlerin ahirine (li) getirildikte ism-i mensûb olur ki, bu dahi bir nev’i sıfattır. Edirneli, Bursalı gibi. Ve bazen (li) yerine (lu) yazılır, Bursalu gibi. Bazen sıfatların âhirîne edat-ı taklîl olan (ce) getirilir; Sarıca, hafifçe gibi ki biraz sarı ve az hafif demek olur ve sıfatlarda mübâlağâ ve ziyâdelik

[9]

ma'nâsı kâsd olunursa (pek) yahut (çok) veyahut (gayet) lafızları ilâve olunur. Pek güzel, çok sivri, gâyet yüksek gibi ve bazen sıfatların evvelki harfî tekrar ve bir de (ba) veyahut (mim) yahut (sad) ya (sin) ilâve olunarak mübalâğa ma'nâsı ifade olunur.

Bembeyaz, sapsarı, kıpkırmızı, yemyeşil, gömgök, mosmor, masmavi, dümdüz, sipsivri, kısıvrak, besbelli gibi ki pek beyaz, pek sarı, pek kırmızı, pek yeşil, pek gök, pek mor, pek mavi, pek düz, çok sivri gayet kıvrak, pek belli demek olur.

Üçüncü Bâb Zamir Beyanındadır

Zamîr ismin yerini tutan kelimedir. (*o, sen, ben*) gibi ki (*o*) denildikte maksut her kim ise onun ve (*sen*) denildikte muhatap olan adamın ve (*Ben*) denildikte söyleyen adamın adı söylenmiş gibi olur.

Zamîr üç kısımdır: *Zamîr-i Gâ'ib, Zamîr-i Muhâtab, Zamîr-i Mütakellim'dir.*

(Mütakellim) söyleyen (Muhâtab) onun karşısında söz söylediği kimsedir. (Gâ'ib) bu ikisinden başka bir üçüncü şahıstır.

Zamîr-i Gâ'ib (*o*) Zamîr-i Muhâtab (*sen*) Zamîr-i Mütakellim (*ben*) olup cem'lerinde

(*onlar, siz, biz*) denilir.

Zamîrler dahi isimler gibi bazen mücerret olarak kullanılır.

[10]

Nitekim o geldi, sen gelmedin, ben geldim denildiği gibi ve bazen bir fiile müteallik olur. Nitekim onu bekle, ona söyle, seni severim, sana nasihat ediyorum, beni dinle, bana bak, denilir.

Ve bazen zamirler muzâf ün ileyh olur. Nitekim onun kitabı, senin kitabın, benim kitabım, onların kitapları, sizin kitaplarınız, bizim kitaplarımız denilir.

Dördüncü Bâb İsm-i İşâret Beyanıdır

İsm-i işâret bir kelimedir ki onunla bir şeye işâret olunur. Onlar dahi (*Bu*) ve (*Şu*) lafızları olup cem'lerinde bunlar ve şunlar denilir.

İsm-i işâretler dahi bazen böyle mücerret olarak kullanılır ve bazen bir fiile müteallik olur. Nitekim bunu kim yazdı, buna kim söyledi, şunu getir, şuna bak denildiği gibi ve bazen muzâf ün ileyh olurlar. Bunun hâli, şunun sözü denildiği gibi ve bazen (*Bu*) kelimesinin üst tarafına edât-ı tenbih olan (iş) lafzı ilâve olunarak (İşbu) denilir.

Beşinci Bâb Mübhemât Beyanıdır

Mübhemât bir takım kelimelerdir ki belli etmeyerek bir şahsı yahut bir şeyi anlatır. Bunların meşhur olanları burada beyan olunur.

[11]

KENDİ- yalnız başına demek olur. Nitekim falan bunu kendi yaptı denilir ki başkası karışmaksızın yaptı demek olur.

KİM – bir şahıstan su’âl içindir. Kim geldi gibi yahut ‘ale’l-umûm bir şahsı anlatır. Kim gelirse gelsin gibi cem’inde (Kimler) denilir.

NE – bir şeyden su’âl içindir. Ne oldu gibi yahut ‘ale’l-umûm bir şeyin anlatır. Ne olursa olsun gibi cem’inde (neler) denilir.

NİCE ve NASIL – keyfiyetten su’âl içindir. Nicesiniz ve nasıl oldu gibi.

HANGİ- bir şahsın yahut bir şeyinin ta’yini zımnında su’âl içindir. Nitekim hangi hoca gelecek, hangi kitabı okutacak denilir ve bazen ta’mîm için kullanılır. Hangi kitabı okudur ise okutsun, gibi.

KAÇ- sayıdan su’âl içindir. Saat kaçtır gibi yahut ‘ale’l-umum sayı ma’nâsına olur.

Kaç olursa olsun gibi...

Altıncı Bâb Mastar Beyanındadır

Mastar bir isimdir ki bir işi yapmak yahut şöyle, böyle

[12]

olmak ma'nâlarını ifade eder ve dâimâ âhiri (MEK) yahut (MAK) olur.

Bunda kâ'ide oldur ki harekesi hafif olan mastarların âhiri (MEK) olur; sevmek, sevinmek, sürmek gibi ve harekesi ağır olan mastarlarını âhiri (MAK) olur; atmak, kırmak, sormak, olmak gibi. Bu (MEK) ile (MAK) edat-ı mastardır. Bunların mâ-kabli ya'ni üst tarafı ekseriya sâkin olur; sevmek, yazmak gibi. Ve bazen meksûr olur ve kesreye 'alâmet olarak (*ya*) yazılır; erimek, acımak gibi. Ve bazen mazmum olur ve zammeye 'alâmet olarak (*vav*) yazılır, okumak gibi. Ve bazen meftûh olup eğer fethası ağır olursa ona alâmet olarak (*elif*) yazılır; aramak, ağlamak gibi. Ve fethası hafif olur ise ona 'alâmet olarak (hâ-yı resmiye) yazılır; ödemek, üremek gibi. Bu (*hâ*) bazen ihtisar için hazf olunur, eylemek, sevmek gibi. Lâkin eğer kelimenin okunmasında iştibâh olur ise ol vakt hânın hazfı câ'iz olmaz. Meselâ, bezemek lafzından (*hâ*) lafzı olunacak olsa usanmak ma'nâsına olan bezmek gibi okunur.

El-hâsıl bu hurûf-ı imlâ kelimeyi okutturmak için bir nev'i hareke olup icâbına göre bazen yazılır ve bazen yazılmaz. Meselâ düzölmek gibi okunmasın diye düzölmek mastarında

[13]

(hâ) yazılmak lâzımdır. Ama söylemek mastarı hâsız yazılabilir. Zira başka kelimeye müşâbeheti yoktur.

Mastarlar ya lâzım veyahut müte'addi olur. Çünkü mastarın ma'nâsı eğer fâ'ilin hâli olup da ondan başkasına dokunmaz ise lâzım denilir. Uyumak gibi, ki uyuyan adamın bir hâli olup başkasına dokunmaz. Ve eğer başkasına dokunur bir iş olur ise müte'addi denilir ve ol başkası ne ise ona dahi mef 'ul denilir, kalem kırılmak gibi. Ki kıran fâil olup kırılmak yalnız onun bir hâli değildir, belki kaleme dahi dokunur bir iştir ve kalem burada mef 'ul olur.

Böyle uyumak ve kırılmak gibi fâiline nispet olunan mastarlara ma'lum denilir ve eğer müte'addinin fâilinden kat'-ı nazar ile yalnız mefulüne ta'alluku mu'teber olursa meçhûl denilir, Kalem kırılmak gibi, ki mef'ul kalem olup, fâil yani kıran kim olduğu meçhûldür.

Ma'lumları meçhûl kılmanın kâ'idesi budur ki eğer edat-ı mastarın mâ-kabli sâkin ve lâm'dan başka bir harf olursa bir (lâm) katılmak ile meçhûl olur. Sevmek-sevilmek, kırılmak-kırılmak, çıkmak-çıkılmak, asılmak-asılmak gibi...

Ve eğer edat-ı mastarın mâ-kabli lâm yahut başka müteharrik bir harf olur ise (nun) getirilerek meçhûl kılınır. Bilmek,-bilinmek, söylemek

[14]

söylenmek, çiğnemek-çiğnenmek, aramak-aranmak, acımak-acınmak, okumak-okunmak gibi. Ve bazen başka ma'nâları ifâde için kelimeye bir yahut iki harf katılır. Nitekim iştirak ma'nâsını ifade için kelimeye bir (*şin*) ilâve olunur. Vurmak-vuruşmak, çekmek-çekişmek gibi...

Ve bir mastarı müte'addi kılmak için (*tâ*) harfi yahut (*dir*) lafzı konulur. Uyumak-uyutmak ve gezmek-gezdirmek gibi. Bunda kâ'ide oldur ki edat-ı mastarın mâ-kablı müteharrik olan yerlerde (*tâ*) getirilir. Çiğnemek-çiğnetmek, aramak-aratmak, okşamak-okşatmak, erimek-eritmek, okunmak-okutmak gibi. Ve edat-ı mastarın mâ-kablı sâkin olan yerlerde (*dir*) getirilir. Gezmek-gezdirmek, sarmak-sardırmak, üzünmek-üzündürmek, tütsünmek-tütsündürmek gibi.

Fakat edat-ı mastarın mâ-kablı (*râ*) yahut (*lâm*) olduğu surette sâkin olsa dahi yine (*tâ*) getirilir. Oturmak-oturtmak, çıldırmak-çıldürtmek, azalmak-azaltmak, eksilmek-eksiltmek gibi...

Ve bir derece daha müte'addi kılınmak istenir ise (*tâ*) ile müte'addi olana (*dir*) ve (*dur*) ile müte'addi olana (*tâ*) ilâve olunur. Okutturmak, yazdırmak gibi. Ve bazen bir ismin

[15]

Âhirine lââm-ı meftûha ba'de edat-ı mastar getirilerek mastar yapılır, tellemek, pullamak gibi.

Müte'addileri dahi kâ'ide-i sâbıka üzere telletmek, pullatmak gelir.

Ve eğer lââmdan sonra bir (*nun*) getirilir ise meçhûl olur; tellenmek, pullanmak gibi. Ve bazen sıfatlar dahi böyle (lââm) ve (*nun*) ile mastar olur. Hastalanmak ve bazen (*nun*) yerine (*şin*) gelir. Bu suret ekseriya sıfatlar da câri olur; iyileşmek, hoşlaşmak gibi. Ve bazen iştirâk için (*şin*) getirilir, ellemek-elleşmek gibi. Ve bazen mastarlar başka bir kelime ile tereküb ederek mastar-ı mürekkebe yapılır; aç kalmak, ateş yakmak, ziya vermek gibi.

Edât-ı mastar sına tebdîl olundukta hâsıl-ı mastar olur, geliş-gidiş gibi. Ve edat-ı mastarın ma-kâblı müteharrik ise bir de (*yâ*) getirilir, söyleyiş, çiğneyiş, arayış, gibi.

Mastarlar müspet ya menfi olur, şimdiye dek zikir olunan misaller gibi.

Müspet mastarlar bir (*mim-i meftûha*) ilâve olundukta menfi olur, sevmemek, yazmamak, sevmiş, yazmış gibi.

Ve çok defa bu mimin fethasını beyan için (*elif*) yazılır; yazmamak, yazmayış gibi. Ve hafif harekelilerde bazen (*hâ-i resmiye*) yazılır, sevmemek, sevmeyiş, gibi.

[16]

Yedinci Bâb Fi'iller Beyânındadır

Fi'il bir kelimedir ki bir işin yahut bir keyfiyetin üç zamanda hangisinde vukû' bulunduğunu bildirir.

Nitekim falan efendi çok okudu, yazdı nihayet yoruldu, uyudu, dediğimizde okuyup yazmak ki birer iştir ve yorulup uyumak ki birer keyiftir. Bunların geçmiş zamanda vukû' bulunduğu anlaşılır.

Üç zamandan birincisi geçmiş vakittir ki ona (Mâzî) denilir.

İkincisi şimdiki vakittir ki ona dahi (Hâl) denilir.

Üçüncüsü gelecek vakittir ki ona dahi (Zaman-ı İstikbal) ve (Müstakbel) denilir.

Mâzî iki türlüdür:

Biri Mâzî-i Şühûdi'dir; geldi gibi ki falan adam geldi, gördüm, demek olur.

Diğerleri (Mâzî-i Naklî)dir: gelmiş gibi ki falan adam geldi görmedim ama işittim demek olur.

Edat-ı mastar atılırsa kelimenin madde-i asliyesi kalır. Nitekim sevmek ve yazmak kelimelerinden (MEK) ve (MAK) lafızları atıldıkta sev ve yaz kalır. İşte buna emr-i hâzır denilir. Emr-i hâzır'ın menfîsine nehy-i hâzır denilir; sevme, yazma gibi. Bu madde-i asliyeden pek çok kelimeler müştak olur. Yani ona

[17]

hareke ve harfler ilâvesiyle türlü suretler peydâ olur ki onlara sîga denilir. Ve kelimelerin böyle sîgalanmasına tasrîf denilir. Şöyle ki madde-i asliyeye (*sun*) lafzı ilâve okundukta emr-i gâ'ib olur; sevsin, yazsın gibi.

Ve emr-i gâ'ib'in menfîsine nehy-i gâ'ib denilir; sevmesin, yazmasın gibi. Madde-i asliyenin âhirine (hâ-i resmiye) getirildiğinde fi'il-i iltizâmî sîgası olur ki iltizâm ve arzu olunur. Bir iş olduğunu ifade eder seve, yaza gibi. Ve eğer zaten âhiri harekeli ise bir (yâ) ilâve olunur. Söyleye, okuya gibi. Bunların menfîlerinde dahi sevmeye, yazmaya, sevmeye, okumaya denilir. Ve eğer madde-i asliyeye (meli) lafzı ilâve olunursa fi'il-i vücûbi sîga'sı olur ki bir işin yapılması lâzım. Yahut layık olduğunu ifade eder. Nitekim sevmek gerek denilecek yerde sevmeli ve yazmak gerek denilecek yerde yazmalı denilir.

Menfîlerinde dahi sevmemeli, yazmamalı denilir ve fi'il-i iltizâmînin âhirine hafif harekeli ise (*ecek*) ve ağır harekeli ise (*acak*) getirildiğinde fi'il-i istikbâlî olur; sevecek, yazacak gibi. Menfîlerinde dahi sevmeyecek, yazmayacak denilir.

[18]

Ve fi'il-i iltizâmînin âhirine (*yor*) lafzı getiriliğinde hâl sîgası olur; seviyor, yazıyor, sevmiyor, yazmıyor gibi. Ekseriya tahfif için bunların hâ-i resmiyesi ve menfîlerinde (yâ)sı dahi hazf olunur ve seviyor, yazıyor, sevmiyor, yazmıyor denilir.

Hem hâl hem istikbal için kullanılan bir sîga vardır ki ona fi'il-i muzârî denilir. Onun kâide-i iştikakı budur ki müspet fii'lerde madde-i asliyeye bir harekesiz (*ra*) ilâve olunur; söyler, okur gibi. Ve eğer madde-i asliyenin âhirî sâkin ise ekseriya fetha ile harekelenir sever, yazar gibi. Ve bazen kesre ile harekelenir, verir, çevirir gibi. Ve bazen dahi zamme ile harekelenir gelir, alır gibi. Fi'il-i Muzârî'nin menfîlerinde (*ra*) yerine (*za*) gelir; söylemez, okumaz, sevmez, yazmaz, vurmaz, çevirmez, gelmez, almaz, gibi. Madde-i asliyeye (*miş*) ilâve olundukta mâzi-i naklî olur; sevmiş, yazmış, gibi. Menfîlerinde sevmemiş, yazmamış denilir. Lakin ekseriya hafif hareketlilerde (hâ-yı resmiye) hazf ile sevmemiş gibi yazılır, ağır hareketlilerde dahi bazen hânın hafzı ile yazmamış ve bazen elif ile yazmamış gibi yazılır. Ve madde-i asliyenin âhirine (*di*) ilâve olundukta mazî-i şühûdî olur; sevdi, yazdı, sevmedi, yazmadı gibi.

[19]

(Emsile-i Muhtelif)

Müsbet	Menfî	
Sevmek	Sevmemek	Mastar
Sevdi	Sevmedi	Fi'il-i Mâzî-i Şühûdi
Sevmiş	Sevmemiş	Fi'il-i Mâzî-i Naklî
Sever	Sevmez	Fi'il-i Muzarri
Seviyor	Sevmiyor	Fi'il-i Hâli
Sevecek	Sevmeyecek	Fi'il-i İstikbali
Sevmeli	Sevmemeli	Fi'il-i Vücûbî
Seve	Sevmeye	Fi'il-i İltizâmî

Sevsin

Sevmesin

Emr-i Gâ'ib ile Nehy-i Gâ'ib

Sev

Sevme

Emr-i Hâzır ile Nehy-i Hâzır

Bunlar hafif hareketli fi'illerin misâlleridir. Ağır hareketliler dahi böylece tasrif ola, şu kadar ki onların mastarlarında (mak) olduğu gibi fi'il-i istikballerinde dahi (cak) gelir; yazacak, yazmayacak gibi. Ve bunlar hep müfret sîgalarıdır. Emr-i hâzır ile nehy-i hâzırın âhirine (iniz) lafzı getiriliğinde cem' olur; seviniz, yazınız, sevmeyiniz, yazmayınız gibi. Ve emr-i gâ'ib ile nehy-i gâ'ib'in âhirine (ler) geldikte

[20]

cem' olur; sevsinler, yazsınlar, sevmesinler, yazmasınlar gibi. Sâir sîgalar dahi hep böyle (*lar*) ile cem'lenir; sevdiler, sevmişler, severler, seviyorlar, sevecekler, sevmeliler, seveler gibi. Ancak bunlar hep gâ'ib sîgalarıdır. Onların muhâtap ve mütekellimleri dahi olup bunların kâ'ideleri dahi burada beyân olunur. Mâzi-i şühûdi de müfred-i gâ'ibin âhirine bir sağır *kaf* getirildikde müfret muhâtap olur; sevdin, yazdın gibi. Ve (*iniz*) lafzı getiriliğinde cem'-i muhâtap olur; sevdiniz, yazdınız gibi. Ve mim getiriliğinde müfred-i mütekellim olur; sevdim, yazdım gibi. Hafif harekelilerde (*kef*) ve ağır harekelilerde (*kaf*) getiriliğinde cem'-i mütekellim olur; sevdik, yazdık gibi. Ve fi'il-i mâzî naklîde müfred-i gâ'ib'e (*sin*) ilâve olundukta müfred-i muhâtab ve (*siniz*) ilâve olundukta cem'-i muhâtap olur; sevmişin, sevmişsiniz, gibi. Ve (mim) ilâve olundukta müfred-i mütekellim ve (zâ) ilâve olundukta cem'-i mütekellim olur; sevmiş-sevmişsiz, yazmışım-yazmışınız gibi...

Fi'il-i muzâri' de dahi kezalik (*sin*) ilâvesiyle müfred-i muhâtap ve (*siniz*) ilâvesiyle cem'-i muhâtap olur; seversin, seversiniz, yazarsın-yazarsınız gibi. Menfilerinde sevmezsin, sevmezsiniz, yazmazsın, yazmazsınız

[21]

denilir. Ve (mim) ilâvesiyle müfred-i mütekellim ve (zâ) ilâvesiyle cem'-i mütekellim olur; severim-severiz, yazarım-yazarız gibi. Bunların menfîleri dahi sevmezem, sevmeziz, yazmazım-yazmazız gelir. Fakat tahfif için (zâ) harfi ekseriya müfred-i mütekelliminde hazf ve cem-i mütekelliminde yâ'ya kalb ile sevmem, sevmeyiz, yazmam, yazmayız denilir.

Hâl sîgasında dahi böyle (sin) lafzı ile müfred-i muhâtap ve (siniz) lafzı ile cem'-i muhâtap ve (mim) harfiyle müfred-i mütekellim ve (zâ) harfiyle cem'-i mütekellim olur; seviyorsun-seviyorsunuz, seviyorum-seviyoruz gibi...

İstikbal sîgasının muhâtap ve mütekellimleri dahi bu kâ'ide üzeredir; seveceksin-seveceksiniz, seveceğim-seveceğiz gibi.

Şu kadar var ki ağır harekeli olan fi'il-i istikbalin mütekellimlerinde (Kaf, gayn'a) tebdil olunur; yazacağım, yazacağız gibi.

Fi'il-i Vücûbî sîgasında dahi (sin) ve (siniz) ilâvesiyle muhâtap olur; sevmelisin-sevmelisiniz gibi. Ve (mim) ilâvesiyle müfred-i mütekellim ve (yiz) ilâvesiyle cem'-i mütekellim olur; sevmeliyim, sevmeliyiz gibi. Fi'il-i İltizâmî sîgasında (sin) ve (siniz) ile muhâtap olur; sevesin, sevesiniz gibi. Ve (mim) ilâvesiyle müfred-i mütekellim ve (lâm) ilâvesiyle cem'-i mütekellim olur; seveyim-sevelim gibi.

[22]

Emsile-i Muttarıda

Hafif Harekeli Fi'il-i Mâzî-i Şühûdi

Gâ'ib	Muhâtab	Mütekellim	
Sevdi	Sevdin	Sevdim	Müfred
Sevdiler	Sevdiniz	Sevdik	Cem'

Ağır Harekeli Fi'il-i Mâzî-i Şühûdi

Yazdı	Yazdık	Yazdım
Yazdılar	Yazdınız	Yazdık

Bunlar Mâzî-i Şühûdi'nin müsbet sîgaları olup menfileleri dahi aynıyle böylece tasrif olunur.

Ayrıca beyâna muhtaç değildir.

Mâzî-i Naklî

Gâ'ib	Muhâtab	Mütekellim	
Sevmiş	Sevmişsin	Sevmişim	(Mim)
Sevmişler	Sevmişsiniz	Sevmişiz	(Cim)

Bunlar hafif harekeli ve müsbet olan mâzî-i naklî sîgaları olup ağır harekeli olan mâzî-i naklî müsbet ile ikisinin dahi menfileleri aynıyle böylece tasrif olunur.

[23]

Fi'il-i Muzâri'-i Müsbet

Gâ'ib	Muhâtab	Mütekellim	
Sever	Seversin	Severim	Müfreid
Severler	Seversiniz	Severiz	Cem'

Fi'il-i Muzâri'-i Menfî

Sevmez	Sevmezsın	Sevmem
Sevmezler	Sevmezsınız	Sevmeyiz

Hâl-i Müsbet

Seviyor	Seviyorsun	Seviyorum
Seviyorlar	Seviyorsunuz	Seviyoruz

Hâl-i Menfî

Sevmiyor	Sevmiyorsun	Sevmiyorum
Sevmiyorlar	Sevmiyorsunuz	Sevmiyoruz

Fi'il-i Muzâri' ile fi'il-i hâlin ağır hareketli olanları dahi aynıyla böyle tasrif olunur.

[24]

Hafif Harekeli Fi'il-i İstikbâlî

Gâ'ib	Muhâtab	Mütekellim	
Sevecek	Seveceksin	Seveceğim	Müfred
Sevecekler	Seveceksiniz	Seveceğiz	Cem'
Ağır Harekeli Fi'il-i İstikbâlî			
Yazacak	Yazacaksın	Yazacağım	
Yazacaklar	Yazacaksınız	Yazacağız	

İşbu istikbal sîgalarının menfileleri dahi aynıyla bu kâide üzere tasrif olunur.

Fi'il-i Vücûbî

Sevmeli	Sevmelisin	Sevmeliyim
Sevmeliler	Sevmelisiniz	Sevmeliyiz

Bunların menfileleri ve ağır harekelileri dahi böylece tasrif olunur.

Fi'il-i İltizâmî-i Müsbet

Seve	Sevesin	Seveyim
Seveler	Sevesiniz	Sevelim

[25]

Fi'il-i İltizâmî-i Menfî

Sevmeye	Sevmeyesin	Sevmeyeyim
Sevmeyeler	Sevmeyesiniz	Sevmeyelim

Emir ve Nehy Sîgaları

Emr-i Gâ'ib	Nehy-i Gâ'ib
Sevsin	Sevmesin
Sevsinler	Sevmesinler

Emr-i Hâzır	Nehy-i Hâzır
Sev	Sevme
Seviniz	Sevmeyiniz

(Fi'il)

Fi'iller iki kısımdır. Birincisi Fi'il-i Hâstır ki ondan bir mahsus iş yahut bir mahsus keyfiyet anlaşılır; yazdı, okudu, sevdi, uyudu gibi.

İkincisi Fi'il-i 'Amm'dır ki ondan bir mahsus iş yahut bir mahsus keyfiyet anlaşılmayıp belki hep işlere veyahut

[26]

hep keyfiyetlere şamil olur; idi, oldu, etti, eyledi gibi. Bu ef'âl-i 'amme bir fi'il-i hâs ile terkip olunarak ef'âl-i mürekkebe sîgaları hasıl olur; okumuş idi, yazacak oldu, nazar etti, heves eyledi gibi. İdi, oldu fi'il-i lâzım hükmünde ve etti, eyledi fi'il-i müte'addî hükmündedir. Kıldı maddesi dahi ef'âl-i 'ammeden olarak etti, eyledi makamında kullanılır. Etmek, eylemek, kılmak maddeleri yukarıda zikr olunan ef'âl-i hasa gibi tasrif olunur.

Şöyle ki etmek maddesi aynıyla sevmek gibi tasrif olunur, fakat her ne vakit (*ta*) harekelenirse (*dal*'a) kalb olunur. Nitekim etti, etmiş, eder, ediyor, edecek, etmeli, ede, etsin, et, denilir.

Menfilerinde dahi etmedi, etmemiş, etmiyor, etmeyecek, etmemeli, etme, etmesin, etme diye tasrif kılınır.

Eylemek maddesi bu kâ'ide üzere tasrif olunarak eyledi, eylemiş, eyler, eyliyor, eyleyecek, eylemeli, eyleye, eylesin ile denilir.

Menfilere eylemedi, eylemiş, eylemez, eylemiyor, eylemeyecek, eylememiş.

Eylemeye, eylemesin, eylemeye diye tasrif olunur; kılmak maddesi dahi yazmak gibi tasrif olunarak kıldı.

[27]

Kılmış, kılar, kılıyor, kılacak, kılmalı, kıla, kılsın, kıl denilir. Menfileri dahi kılmadı, kılmamış, kılmayacak, kılmamalı, kılma diye tasrif olunur. Ef'âl-i 'âmmeden bu üç madde bazen isimler ile terekküp eder. Nitekim derse heves et beyhude şeyleri arzu eyleme her işin sonuna nazar kıl denilir ve bazen sıfatlar ile terekküp ederler. Nitekim ben, onun hatırını hoş ettim, seni de hoşnut eylerim meyas kılmam denilir.

Olmamak maddesi oldu, olmuş, olur, oluyor, olacak, olmalı, ola, olsun, ol, diye tasrif olunur.

Menfilerinde dahi olmadı, olmamış, olmaz, olmuyor, olmayacak, olmamalı, olmaya, olmasın, olma, denilir.

Ve işbu olmak maddesi sonradan bir vasfin husule gelmesi makamında kullanılıp bazen bir sıfat ile terekküp eyler. Nitekim falan kimse zengin oldu denilir ki zengin değil iken sonradan zengin oldu demek olur. Ve bazen ef'al-i hâssadan mâzî-i naklî yahut muzâri' veyahut müstakbel sîgalarının müfred-i gâ'ibile terekküp eder. Nitekim gelmiş oldu. Gelmez olsun, gidecek olmuş denilir.

[28]

İdi maddesi bir şeyin fi'l-asl ne halde bulunduğunu ifade makamında kullanılır ve bazen bir sıfat ile tereküp eder. Nitekim falan adam zengin idi denilir ki o adamın fi'l-asl zengin olduğunu ifade eder ve bazen ef'âl-i hâssanın müfred-i gâ'ibile tereküp eyler; gelir idi, yazmalı idi gibi. Buna fi'il-i 'iâne denilip mâzî-i şühûdi ve naklîsi ile bir de sîga-i şartiyyesi kullanılır ve sâir sîgaları yoktur.

(Suret-i Tasrifi işte bu veçhiledir)

Fi'il-i İânenin Mâzî-i Şühûdîsi

İdi	İdin	İdim
İdiler	İdiniz	İdik

Fi'il-i İânenin Mâzî-i Naklîsi

İmiş	İmişsin	İmişim
İmişler	İmişsiniz	İmişsiz

İse	İsen	İsem
İseler	İseniz	İsek

Bazen sîga-i şartıyyenin müfred-i muhatabıyla mütekellimlerinde hâ-i resmiye hazf olunarak isek, isem, isen, yazılır.

Ef'âl-i hâssanın müfred-i gâ'ipleri işbu fi'il-i iânenin mâzi-i şühûdîsi ile terekküp ettiğinde hikâye sîgaları hasıl olur; sevmiş idi, sever idik, seviyor idim gibi. Ve mâzî-i nakliyesiyle terekküp ettiğinde rivâyet sîgaları hasıl olur; sever imiş, sevecek imiş gibi. Ve sîga-i şartıyye ile terekküp ettiğinde ef'âl-i şartıyye sîgaları hâsıl olur; sevdim ise, sever iseniz gibi. Ve hikâye-i mâzî-i şühûdî diger bir surette dahi tasrif olunur. Şöyle ki asıl fi'il-i hâsın emsile-i muttarıdası (idi) kelimesiyle terekküp eder ve bu surette idi kelimesinden (iy) hazf olunarak (di) kalır; sevdiydi, sevdiydiler gibi mâzî-i şühûdi-i şartî sîgaları dahi böyle iki türlü olur. Mesela; sevdim ise denildiği gibi, sevdiysem dahi denilir.

[30]

Sair hikaye ve rivayet sîgalarıyla sîga-i şartiyyelerin dahi böyle tahfifi caiz olur. Nitekim gelir idi, gelir imiş, gelir ise denildiği gibi gelirdi, gelirmiş, gelirse dahi denilir. Fakat fi'il-i iltizâmînin hikâye ve rivâyet sîgalarında daima madde-i asliyenin ahirindeki (hâ-i resmiye) ile fi'il-i iânenin elifi ıskât olur ve sîga-i şartiyesinde madde-i asliyenin ahiri harekelenmeyip sakin okunur. Nitekim geleydi, geleymiş ve lamın sükunuyla gelse denilir; gele idi, gele imiş, gele ise denilmez.

Kezalik gideydi, gideymiş, gitse denilir. Gide idi, gide imiş, gide ise denilmez. Şart bir fiile diğer bir fi'ilin ittisâlini ifade eder ve birine şart öbürüne ceza denilir. Nitekim derse çalışır ise ki feyz alırsın denildikte çalışır isen şart ve feyz alırsın ceza olur ve bazen fi'il-i iltizâmînin hikâye ve rivâyet sîgaları gibi sîga-i şartiyyesi dahi temennî ma'nâsına kullanılır. Nitekim, keşke vaktiyle derse çalışaydım ve keşke tahsil-i 'ilm yolunda bulunmuşuz denildiği gibi, ah bu sene imtihanında sınıfımı geçsem denilir.

[31]

(Hikâye Sîgalarının Tasrifi)

Hikâye-i Mâzî-i Şühûdî

Gâ'ip	Muhâtap	Mütekellim	
Sevdi idi	Sevdin idi	Sevdim idi	Müfred
Sevdiler idi	Sevdiniz idi	Sevdik idi	Cem'

Suret-i Diğer

Sevdiydi	Sevdiydin	Sevdiydim
Sevdiydiler	Sevdiydiniz	Sevdiydik

Hikâye-i Mâzî-i Naklî

Sevdiydi	Sevmiş idin	Sevmiş idim
Sevmiş idiler	Sevmiş idiniz	Sevmiş idik

Hikâye-i Muzârî'

Severdi	Severdin	Severdim
Severdiler	Severdiniz	Severdik

[32]

Hikâye-i Hâl

Seviyor idi	Seviyor idin	Seviyor idim
Seviyor idiler	Seviyor idiniz	Seviyor idik

Hikâye-i Müstakbel

Sevecek idi	Sevecek idin	Sevecek idim
Sevecek idiler	Sevecek idiniz	Sevecek idik

Hikâye-i Fi'il-i Vücûbî

Sevmeli idi	Sevmeli idin	Sevmeli idim
Sevmeli idiler	Sevmeli idiniz	Sevmeli idik

Hikâye-i Fi'il-i İltizâmî

Seveydi	Seveydin	Seveydim
Seveydiler	Seveydiniz	Seveydik

[33]

Rivâyet Sîgalarının Tasrifi

Rivâyet-i Mâzî-i Naklî

Sevmiş imiş	Sevmiş imişsin	Sevmiş imişim
Sevmiş imişler	Sevmiş imişsiniz	Sevmiş imişiz

Rivâyet-i Muzâri'

Sever imiş	Sever imişsin	Sever imişim
Sever imişler	Sever imişsiz	Sever imişiz

Rivâyet-i Hâl

Seviyormuş	Seviyormuşsun	Seviyormuşum
Seviyormuşlar	Seviyormuşsunuz	Seviyormuşuz

Rivâyet-i Müstakbel

Sevecekmiş	Sevecekmişsin	Sevecekmişim
Sevecekmişler	Sevecekmişsiniz	Sevecekmişiz

[36]

Fi'il-i Vücûbî-i Şartî

Sevmeli ise	Sevmeli isen	Sevmeli isem
Sevmeli iseler	Sevmeli iseniz	Sevmeli isek

Fi'il-i İltizâmî-i Şartî

Sevse	Sevsen	Sevsem
Sevseler	Sevseniz	Sevsek

Ef'âl-i mürekkebenin bir kısmı dahi fi'il-i iktidârîdir ki bir işe muktedir olmak ma'nâsını ifade eder.

Bunda kâide oldur ki ef'âl-i hassadan bir fi'il-i iltizâmînin müfred-i gâ'ibi bilmek maddesi ile tereküp ettiğinde fi'il-i iktidârî olur; gelebildi, çıkabildi gibi. Ki gelmeğe muktedir oldu ve çıkmağa muktedir oldu demek olur.

Ef'âl-i iktidâriyenin müspetleri bilmek maddesinin tasrifıyla tasrif olunur. Amma menfilerinde (bil) lafzı hazf olunur; gelemedi, çıkamadı gibi.

Gerek müspetlerinin ve gerek menfilerinin keyfiyeti tasrifleri burada beyân olur.

[37]

Hafif Harekeli Ef'âl-i İktidâriye

Müspet	Menfî	
Gelebilmek	Gelememek	Mastar
Gelebildi	Gelemedi	Mâzî-i şühûdi
Gelebilmiş	Gelememiş	Mâzî-i naklî
Gelebilir	Gelemez	Muzâri'
Gelebiliyor	Gelemiyor	Hâl
Gelebilecek	Gelemeyecek	Müstakbel
Gelebilmeli	Gelememeli	Fi'il-i vücûbî
Gelebile	Gelemeye	Fi'il-i iltizâmî

Ağır Harekeli Ef'âl-i İktidâriye

Müspet	Menfî	
Çıkabilmek	Çıkamamak	Mastar
Çıkabildi	Çıkamadı	Mâzî-i şühûdi
Çıkabilmiş	Çıkamamış	Mâzî-i naklî

Çıkabilir	Çıkamaz	Muzâri'
Çıkabiliyor	Çıkamıyor	Hâl
Çıkabilecek	Çıkamayacak	Müstakbel
Çıkabilmeli	Çıkamamalı	Fi'il-i Vücûbî
Çıkabile	Çıkamaya	Fi'il-i İltizamî

[40]

İşitken, soluğan bilgiç, dalgıç sîgaları mübâlağa-i ism-i fâ'ildir.

Ziyade soluyucu çok bilici, çok dalcı ma'nâlarını ifade ederler. Bunlar dahi semâ'idir. Her maddeden bir kâ'ide-i muttarıda üzere gelmez ve fi'il-i iltizamînin müfred-i gâ'ibine hafif harekeli ise (rek) ve ağır harekeli ise (rak) ilâve olundukta bir nev'i sıfat olur. Nitekim gülererek geldi, ağlayarak gitti denilir.

Dokuzuncu Bâb Edât Beyânındadır

Edât bir takım lafızlardır ki başlı başına bir ma'nâ ifade etmeyip ancak başka kelimelere ilave olunarak yahut kelimeler arasında bulunarak o kelimelere mahsus ma'nâlar ifade eder.

(İÇİN) edat-ı ta'lildir ki bir fi'ilin sebep ve aletini bildirmek için kelimelerin ahirine gelir. Nitekim ders için mektebe geldim. Eğlemek için bahçeye giderim. Senin için yer hazırladım. Benim için gam çekme denilir.

(ZİRA) dahi ta'lil içindir ancak kelimenin iptidasına gelir. Nitekim, çalış zira sene başı imtihanında geriye kalırsın denilir.

(ÇÜNKÜ) dahi zira makamında kullanılır.

[41]

(ÜZERE) bir şeyin üstü denilecek yerde kullanılır. Nitekim ayak üzere durdu ve damın üzerine çıktı denilir.

(İLE) birlikte olmak ma'nâsını ifade eder. Nitekim falan efendi ile camiye gittim denilir ve ekseriya alt ve üstte olan şeylere lâhik olur. Nitekim bıçak kesti ve araba ile gitti denilir. Ve bazen elif ve yâ'sı hazf olunarak yalnız (le) kalır. Meselâ, bıçakla denilir.

(DE) zarfiyyet içindir. Mektepte okudum. Arabada uyudum. Ramazanda oruç tuttum gibi.

(DAN) iptida için ve (dek) intiha içindir. Nitekim İstanbul'dan Haleb'e dek ve Halep'ten, Urfa'ya dek gittim denilir.

Ve bazen bir şeyin aslını beyân için kullanılır.

Çukadan cebe kestirdim gibi ve bazen tebyîz için gelir. Şu sürüden bir kuzu getir ve şu etten bir parça kes denildiği gibi ve bazen tafsil makamında kullanılır. Tafdîl bir şeyi diğer şeye tercih etmektir. Nitekim mektebe gitmek, bahçede gezmekten daha fâ'idelidir denilir.

(EDAT-ı TAFDÎL) ikidir:

Birisi (DAHA) lafzıdır ki daima böyle (DAN) lafzından sonra gelir.

[42]

İkincisi (EN) lafzıdır. Hünerlerin en a'lâsı yazıdır denildiği gibi.

(GİBİ) edat-1 teşbihtir. Yani bir şeyi bir şeye benzetmek için kullanılır. Nitekim, dişleri inci gibidir denilir.

(NİTEKİM) dahi teşbih ve temsil için kullanılır ve bazen mim ilâvesi ile nitekim denilir.

(SANKİ) kelimesi dahi böyle teşbih makamında kullanılır. Nitekim, ben seni sanki bilmiyorum denilir ki güya bilmiyorum gibi demek olur.

(Kİ) edat-1 rabıttır. Anladım ki sen derse çalışırsın denildiği gibi.

(DAHİ) edat-1 'izâfedir Nitekim ben geldim o dahi geldi denilir. Ve bazen (hi) hazf olunarak ve yerine (hâ-i resmiye) konularak o da geldi denilir.

(HEM) dahi edat-1 'izâfidir. Geldi hem gitti gibi ve bazen mükerrer olarak kullanılır. Hem geldi hem gitti gibi. Ve böyle mükerrer olduğu surette ikincisine bazen (de) ilâve olunur. Meselâ, bugün seyir yerinde hem çok para sarf ettim hem de eğlenemedim denilir ve bazen edat-1 'izâfi mahzur olur. Nitekim kağıt, kalem getir denilir ki kağıt hem kalem demektir.

Ve lisanımızda bir sigâ-i fi'iliye vardır ki edat-1 'atıf ma'nâsını mütezammın olur.

Ona sîga-i 'atfiye denilir. Bunda kâide oldur ki

[43]

madde-i asliyenin âhiri mazmum kılınır ve bir de (yâ) ilâve olunur; gelip gitti gibi ki geldi hem gitti demek olur.

Eğer madde-i asliyenin ahiri zaten harekeli ise bir (yâ) dahi ilâve kılınıp okuyup yazdı ve söyleyip yazdırdı gibi.

(YAHUT) dahi edat-ı ‘atıftır. Ancak terdid makamında kullanılır. Nitekim, mektebe git yahut bir sanat öğrenmeğe sa’y et denilir. Ve bazen (hud) hazf olunarak yalnız (yâ) kalır. Gelmiş ve gelecekmiş gibi. Bazen mükerrer olarak gelir ve bu surette evvelkisi daima muhaffef olur; ya sofraya otur yahut sofaya çık gibi.

(DİYE) kelimesi tercî yani bir şeyin vuku’unu ümit ve memûl etmek makamında kullanılır. Nitekim, bana ikram olunur diye geldim denilir ki ikram olunur ümidiyle geldim demek olur.

(ANCAK) hasr içindir. Yani bir şeyin bir şeye münhasır olmasını ifade eder. Nitekim, bu işi ancak falan kimse yapabilir denilir ki bu işi yapmak ona münhasırdır. Başkası yapmaz demek olur.

(MÎ) edat-ı istifhamdır. Yani bir şeyi anlamak için sormak ma’nâsını ifade eder. Nitekim, falan adam geldi mi ve sen bugün mü geldin? denilir ve bazen nefy makamında kullanılıp ona istifham-ı inkârî denilir. Nitekim ben sana falan

[44]

adam gelmez dedim. Bak geldi mi denilir ve gelmedi manasını kast olunur. Edat-ı nefy isimlerde siz ve sıfatlarda değil lafızlardır. Edepsiz ve edepli değil gibi ve mastarların ahirine siz geldiğinde. (yâ) ve (nun) dahi ilave olunur.

Gelmeksizin, oturmaksızın gibi gerek mastarlarda ve gerek fi'iller ile fer'î fi'illerde mim harfi edat-ı nefy olur.

Nitekim altıncı ve yedinci ve sekizinci bâblarda beyân olunmuştu.

(HİÇ) nefy-i te'kîd içindir. Nitekim, falan efendi dersini hiç terk etmedi. Ben ona hiç bir şey demem denilir.

(Lek) ve (Lak) isimlerde mahlut manasını ifade eder; çimenlik ve çalılık gibi. Ve sıfatlarda mastariyyet manasını ifade eder; çirkinlik ve kanburluk gibi...

(A) edat-ı nidâdır. A canım gibi. Ve kelimenin evveli (elif) ise buna bir (yâ) ilâve olunur; ay efendim gibi.

Ve bazen te'kîd için fiillerin ahirine (a) getirilir. Nitekim, böyle olur a, denilir ki ne şüphe böyle olur demektir.

Ve fi'il eğer hafif harekeli ise bu (a) dahi hafif hareke ile telaffuz olunur. Nitekim, falan efendi bugün mektebe gider a, denilir ki elbette gider demek olur. Ahiri harekeli fi'illerden sonra gelen (a) harfinden evvel bir de (yâ) getirilir. Nitekim

[45]

dediğim çıktı ya falan efendi geldi ya, denilir ki tahkik dediğim çıktı ve falan geldi demek olur.

(İŞTE) edat-ı tembihtir. Yani muhatabın nazar-ı dikkatini celp için kullanılır. İşte şuna bak, işte derse böyle çalışmalı gibi.

(HA) dahi edat-ı tembihtir. Nitekim, ha dinle ben sana bu meseleyi anlatayım denilir.

(HELE) dahi tenbih için kullanılır. Hele şuna bak gibi ekseriya muzafferiyet makamında gelir. Hele dersimi belledim ve hele dediğimi yaptım gibi. Ve bazen hususan makamında kullanılır. Nitekim Der-saâdet'in, hele Boğaziçi'nin havası ne lâtiftir denilir.

(HAYDİ) isti'câl içindir. Haydi, mektebe gidelim denildiği gibi.

Temmet tab'-el-risâlet.

2.1. *Kavâ'id-i Türkiyye*

Kavâ'id-i Türkiyye başlığı taşıyan giriş bölümünde Türkçenin ses özellikleri, alfabe, imla konuları ile ünlüleri okutan hareketler ve yuvarlak ünlüleri bir birinden ayırmaya yarayan özel işaretler işlenir.

Mukaddime'de Türkçenin aslının Türkçe olduğu, ancak sonradan Arapça, Farsça unsurların çoğaldığı belirtilir. Ardından önceki bölümde işlenen harfler ve işaretlerle ilgili ayrıntılar verilir. İmla harfleri, uzunluklar, şedde, bitişik ve ayrı yazılan harfler ele alınan hususların esasını teşkil eder.

Mukaddime'nin ardından kelimenin bir tanımı yapılır. Kitabın diğer bölüm başlıklarını teşkil eden kelime türleri sıralanır.

Bunlar: isim, sıfat, ism-i işaret, mübhemat, mastar, fer'-i fiil ve edevattır.

Kavâ'id-i Türkiyye eseri dokuz bapta oluşur:

1. Birinci bapta, 6–7 sayfalar arasında isimler anlatılır. İsm-in yalın ve çokluk hali, Arapçada ayrı bir kelime türü olan ve isimlerde küçültmeyi ifade eden ism-i tasgir, isimle teşkil edilen kelime grupları ve isim cümlesi bu bölümde anlatılır.
2. İkinci bapta, 8–9 sayfalar arasında ikinci bapta sıfatlar anlatılır. Bu ikinci Bap Sıfat Beyanında, sıfatın izahına geçmek için önce sıfat tamlaması işlenir. İsm-i sıfatlaştıran bazı ekler ve mübalağa sıfatları anlatılır.
3. Üçüncü bapta, 9–10 sayfalar arasında üçüncü bapta zamirler anlatılır. Şahıs zamirleri, teklik ve çokluk şekilleri ile ele alınır. Zamirlerin diğer kelime türleri ile kullanılışı ve iyelik ekleri anlatılır.
4. Dördüncü bapta, 10 sayfada dördüncü bapta İsm-i İşaret kelimeleri anlatılır. Arap gramer anlayışında olduğu gibi işaret sıfatları ve işaret zamirleri bir arada işlenir.
5. Beşinci bapta, 10–11 sayfalar arasında beşinci bapta mübhemat denilen belirsizlik bildiren kelimelerin belli başlıları verilir.

6. Altıncı bapta, 11–16 sayfalar arasında altıncı bapta mastar anlatılır. Geçişli, geçişsiz, malum meçhul, müspet menfi, basit mürekkep bölümlerine ayrılarak incelenir. Mastar, eklerinin kullanılışı örneklerle açıklanır.
7. Yedinci bapta, 16–25 sayfalar arasında yedinci bapta filler anlatılır. Fiillerin basit ve birleşik çekimleri, birleşik fiillerin yapısı ve çekimi örneklerle işlenir.
8. Sekizinci bapta, 25–40 sayfalar arasında filer anlatılır. Fiilden türeyen ism-i fa' il, ism-i mef' ul, sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa-i ism-i fa' il hakkındadır.
9. Dokuzuncu bapta, 40- 45 sayfalar arasında dokuzuncu bapta edatlar işlenir. Çekim ekleri ve edatlar olarak örneklerle olarak işlenir.

Kavâ'id-i Osmâniyye'den Kavâid-i Türkiyye'ye kadar bütün dil bilgisi kitaplarında Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı alfabesinin otuz iki harften meydana geldiğini belirttiğinden sonra bu harflerin ses değeri üzerinde durur. Türkçeye, Arapça ve Farsçaya has sesleri tek tek belirtir. Türkçeye ait genizden söylenen **sağır Kaf'm** artık İstanbul'da **Nun** gibi telaffuz edildiğini söyler.

2.2. Kavâ'id-i Osmaniyye

Kavâ'id-i Osmâniyye, klasik eserlerin düzenine uygun olarak Şeyhülislam'ın Arapça bir takrizi ile başlar. Besmele'den sonra Allah'a şükür, Hz. Peygamber'e, soyuna ve sahabesine dua ifadeleri yer alır. Meclis-i Maarif-i Umumiye azası olan yazarların böyle bir eser yazmaya neden ihtiyaç duydukları, padişah Abdülmecit'in kendilerine nasıl destek verdiği anlatılır.

Bir mukaddime, yani girişte, beş bap ve bir hatimeden meydana gelen eserin her babında Türkçe, Arapça ve Farsçanın kurallarını veren üç ayrı fasıl bulunmaktadır. Nice senedir na-mazbut, yani yazılmamış olan *Kavâ'id-i*, yani grameri yazıya geçirmeye çalışan yazarlar, zor bir işe talip olduklarını bildiklerini, ancak muratlarının bu vadede bir çığır açmak olduğunu söylerler.

Mukaddime'de önce Osmanlı alfabesinin 32 harfi verilir, ardından harekelerin işaret ettiği sesler ve şive-i lisan-ı Türkinin iktizasından olan büyük ünlü uyumu anlatılır. Bu bölümde son olarak Türkçeye, Arapçaya ve Farsçaya has harfler ve yazılışları ele alınır.

Kavâ'id-i Osmâniyye eser, Encümen-i Danış kararı ile okullarda 50 yıl kadar ders kitabı olarak okutulmuş. 1851 yılında taş basmadan sonra 1900 yılına kadar 10 defa daha basılmış. Almancaya (Kellgren, 1855) Arapçaya (Sabuncu, 1282/1866) Bulgarca ve Hırvatçaya (Çauşeviç, 1999) tercüme edilmiş ve Ahmet Cevdet Paşa'nın öteki dil bilgisi kitaplarına ve aynı dönemlerde yazılmış diğer yazarların dil bilgisi kitaplarına örnek teşkil etmiştir.

Arap alfabesinin ıslahı ve Türkçeye uygun bir yapıya kavuşturulması düşüncesini ilk ortaya atan da Ahmet Cevdet Paşa'dır. Bu düşüncüyü ilk olarak *Medhal-i Kavâ'id'de* öne sürer, **sağır Kaf'ın** üzerine üç nokta konulmasını ve yuvarlak ünlülerinin doğru okunmasını sağlamak için bazı işaretler kullanılmasını teklif eder. Bir süre sonra bu düşünceler, Encümen-i Danış ve Münif Paşa tarafından benimsenir. 1863–1864 ders yılında kitaplarında bu hareketler ve işaretler kullanılmaya başlanır. Ahmet Cevdet Paşa bu ilgi ve destekten cesaret almış olmalı ki *Tertîb-i Cedîd Kavâ'id-i i Osmâniyye'de* bu alandaki tekliflerini ve uygulamalarını sürdürür. Aynı eserde noktalama işaretlerini de kullanır.

Kavâ'id-i Osmâniyye beş bapta oluşur:

1. Birinci bapta isim konusu işlenir. Özel isim, cins isim, teklik ve çokluk isim kategorileri yanında, sadece Arapçaya has olduğuna işaret edilerek isimlerde cinsiyet konusuna da değinilir. Birinci fasıl Türkçe isimlere ayrılmıştır. İsimlerin çokluk yapılma şekli, iki ismin bir cümle düzeni içinde bir birine bağlanması, tamlama kurması ve ismin yalın, yükleme, yönelme, ilgi hali ve ek kök birleşmeleri sırasında ortaya çıkan ses değişimleri ve bunun yazıya yansımaları örneklerle izah edilir. İkinci fasılda Farsça isimlerin, Türkçe ve Farsça çokluk şekilleri, Türkçe hal ekleriyle kullanılışları verildikten sonra Farsça tamlama kuruluşu ele alınır. Üçüncü fasılda Arapça isimler, keyfiyet, yani cinsiyet kategorisi, teklik, çokluk, tensiye şekilleri, vezinleri ve tamlama düzenleri bakımından değerlendirilir.
2. İkinci bapta sıfat anlatılır. Önce sıfat tanımlanır, ardından birinci fasılda Türkçe, ikinci fasılda Farsça, üçüncü fasılda Arapça sıfatlar yapısı ve kullanılışı bakımından anlatılır. Bilhassa Farsça sıfat yapan ekler ve vasf-ı terkihiye geniş

yer ayrılmıştır. Sayılarda ilgili hususlar, esma-i a'dat, yani sayı adları başlığı altında sıfat bölümüne eklenmiştir.

3. Üçüncü bapta kinayat başlığı altında şahıs, işaret ve belirsizlik zamirleri, üç fasıl zamirleri halinde Türkçedeki ve Osmanlı Türkçesinde kullanıldığı kadarıyla Farsça ve Arapçadaki şekilleri ile anlatılır.
4. Dördüncü bapta fiil işlenir. Filler, mastar, çekimli fiil ve fiilden türemiş kelimeler olarak ele alınır. Birinci fasılda Türkçe fiiller, mastar şekli ve mastar şeklinin isim gibi kullanılışı, özne ve nesneye göre fiil çatıları ve fiil çatılarının eklerle değişmesi, fiilin türeyişi ve birleşik şekilleri anlatılır. Aynı fasıl içinde yer alan ikinci bahiste Türkçenin basit ve birleşik fiil çekimleri örneklerle gösterilir.

Mesa'il-i Şetta başlığı ile sunulan bölümde yaklaşma fiili, sürerlik fiili gibi fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller, fiillerin edatlarla, zarf-fiillerle kullanılışı ve şartlı birleşik cümle ile ki'li birleşik cümle üzerinde durulur. Üçüncü bahiste ise Arapçadaki ism-i fa'ilin etken çatılı, ism-i mef'ul'ün edilgen çatılı –An sıfat-fiil ekiyle karşılanması ve diğer bazı sıfat-fiil şekilleri ile fiilden isim yapma ekleri işlenir.

İkinci fasılda Farsça fiillerden türemiş iş ve hareket isimlerinin isim ve sıfat olarak kullanılışına, üçüncü fasılda Arapça mastarların etmek, eylemek, olmak, kılmak yardımcı fiilleri ile kullanılışına ve ism-i fa'il ve ism-i mef'ulerin, değişik vezinlerle türemiş Arapça kelime türlerinin Türkçede yaygın olarak yer aldığına temas edilir.

5. Beşinci bap edatlar başlığını taşımaktadır. Edat terimi, hem edat hem ek anlamında kullanılmaktadır. Diğer baplarda olduğu gibi bu bapta da birinci fasılda Türkçe, ikinci fasılda Farsça, üçüncü fasılda Arapça ek ve edatlar ele alınır. Türkçe edatların anlatıldığı birinci fasılda ma'ada, ki gibi Türkçe olmayan bazı unsurlar da yer almaktadır.

Hatime, cümleler ve cümlelerin tamamlayıcılarına ayrılmıştır.

2.3. Medhal-i Kavâ'id

Eser *Medhal-i Kavâ'id* başlığı altında besmele ve şükür sözleriyle başlar. Ardından dilin insan hayatındaki önemi hadis ve ayetler ile izah edilir. Peygambere, soyuna ve

arkadaşlarına dua edilir. Dibace (önsöz) bölümünde ise devrin hükümdarının ilme ve eğitimin yaygınlaşmasına verdiği değerden ve yazarın meclis-i ma'arif-i umumiye üyesi olmasından dolayı Osmanlı dilinin öğrenilmesini kolaylaştırmak için yazılmış olan *Kavâ'id-i Osmâniyye'nin* her konuda bir kaynak olmasına rağmen yeni başlayanlara kolaylık sağlamaktadır. İlk kitaba bir başlangıç olmak üzere *Medhal-i Kavâ'id'in* kaleme alındığı anlatılır.

Mu'allimine Lazım Olan Ma'lumat başlığı altında harfler ve harekeler hakkında bilgi verilir. Özellikle Türkçenin her bir ünlüsü için ayrı ayrı hareketlerin kullanılması ile ilgili açıklamalar dikkat çekicidir.

Mukaddime'de Osmanlı lisanının teşekkülü, harfleri, harekeler ve diğer yazı işaretleri örneklerle anlatılır. Son olarak kelimeler, isim, sıfat, zamir, ism-i işaret, mübhemat, mastar, fiil, fiilden türemiş kelimeler ve edatlar olmak üzere dokuz bölüme ayrılır. Bu kelime türlerinden her biri bir bapta işlenir.

Medhal-i Kavâ'id dokuz baptan oluşur:

1. Birinci bapta isimler anlatılır. İsimlerin teklik, çokluk şekilleri, yalın, yükleme, yönelme ve ilgi hali olmak üzere ismin halleri örneklerle açıklanır. *Kavâ'id-i Osmâniyye*'den farklı olarak burada Arapça ve Farsça isimlerle ilgili ayrı fasıllara yer verilmez. Sadece Arapça, Farsça kelimelerin Farsça kuralla tamlama teşkil ettiklerine değinilir.
2. İkinci bapta sıfatlara geçilir. Sıfatın bir tanımı yapıldıktan sonra, Türkçe ve Farsçadaki sıfat tamlaması kuruluş düzeni bakımından karşılaştırılır. Arapça isimlerin cinsiyet kategorisi ve tamlama kuruluşunda bu hususun işleyişi anlatılır. Konunun ayrıntısı için *Kavâ'id -i Osmâniyye* 'ye gönderme yapılır.
3. Üçüncü bapta zamir hakkındadır. Zamirler, şahıs zamirleri, bunların hal eki almış şekilleri ve bu zamirlerle kurulan iyelik gruplarının hal ekleri ile çekim tablosu verilmek sureti ile anlatılır. Daha önce de belirtildiği gibi zamirler Arap dilinin gramer anlayışına uygun olarak 3. şahıstan başlatılmaktadır.
4. Dördüncü bapta işaret zamirleri ele alınır. İşaret zamiri olarak bu, şu ve bu iki zamirin çokluk şekilleri verilir.

5. Beşinci bapta mübhemat olarak adlandırılan kendi, ne kim ve kaç zamirlerinin belirsizlik anlamıyla kullanılışları ve kaç anlamına gelen Farsça çend üzerinde durulur. Bu bölümde de ayrıntı için *Kavâ'id-i Osmâniyye*'ye başvurulması istenir.
6. Altıncı bap mastar hakkındadır. –**mAk** ekinin kullanılışı, fiillerin yazılışında ortaya çıkan bazı karışıklıklar anlatıldıktan sonra, mastarlar mücerret yani kök halinde bulunan fiiller ve ekler ile yeni anlamlar kazanan fiiller olmak üzere iki gruba ayrılır. Mücerret mastarlar, ikili, üçlü, dördü kökler halinde verildikten sonra, geçişlilik, geçişsizlik ve özneye göre fiil çatıları üzerinde durulur. Hafif mastarlar olarak ele alınan –**mA** eki ile yapılmış isim- fiiller ile –**Ik** eki ile kuvvetlendirilmiş. Te'kidi mastarlar ve bunların hal ekleri ile kullanılışı örnekler ile anlatılır.
7. Yedinci bap da fiile ayrılmıştır. Ancak burada fiillerin basit ve birleşik çekimleri ile olumlu ve olumsuz çekimleri tablolar halinde verilir. Ardından sıfat-fiillere ve bunların hal ekleri ile kullanılışına geçilir. Son olarak da zarf-fiiller ve bunların örnekleri üzerinde durulur.
8. Sekizinci bapta ise fiilden türemiş kelimeler ele almaktadır. İsm-i fa'il, mübalağa-i ism-i fa'il ve ism-i mef'ulün Türkçedeki karşılıkları ile bazı fiilden isim yapma ekleri ve zarf-fiil ekleri bu bölümde işlenen eklerdir.
9. Dokuzuncu bapta edevat denilen ekler ve edatlar işlenmektedir. Bu bölümde Türkçe ve Türkçede kullanılan Farsça ve Türkçede kullanılan Farsça ve Arapça ekler ve edatlar örnek ibarelerle açıklanmaktadır.

Hatime bölümünde cümle işlenmektedir. Zeyl-i risale'de Türkçenin fiilleri ikili, üçlü, dördü kökler halinde gruplandırılarak sıralanmakta, zaman zaman bu fiillerin yazılışında ortaya çıkan farklılıklara işaret edilmektedir.

Son olarak Fa'ide-i mühime uyarısıyla Arapçadaki müennes ve müzekker isimlerin yazılışı ve bu kelimelerin Farsçadaki kullanılış şekli açıklanmaktadır.

Tablo 1: Kavâ'id-i Türkiyye, Kavâ'id-i Osmâniyye ve Medhal-ı Kavâ'id'in İçerik Bakımından Karşılaştırılması

Bap	Kavâ'id-i Osmâniyye	Medhal-i Kavâ'id	Kavâ'id-i Türkiyye
1. Bap	İsimler	İsimler	İsimler
2. Bap	Sıfatlar	Sıfatlar	Sıfatlar
3. Bap	Zamirler	Zamirler	Zamirler
4. Bap	Filler	İşaret Zamirleri	İşaret Kelimeler
5. Bap	Edatlar	Mübhemat	Mübhemat
6. Bap		Mastarlar	Mastarlar
7. Bap		Fiiller	Filler
8. Bap		Fiilden Türemiş kelimeler	İsm-i Fail, İsm-i Mef'ul
9. Bap		Edatlar	Edatlar

Medhal-i Kavâ'id, *Kavâ'id-i Osmâniyye* bir özeti olduğu ve yeni başlayanlara, yani ortaokul öğrencilerine yönelik olarak hazırlandığı için dili sadedir. Bu eserde Arapça, Farsça gramer unsurlarına daha az yer verilmiş. Bu konularla ilgili ayrıntılı bilgi için *Kavâ'id-i Osmâniyye*'ye gönderme yapılmıştır.

Türkçenin bütün ünlülerini tam ve doğru olarak göstermek için ilk defa yeni bazı işaretleri kullanılmıştır.

Ses ve söyleyiş ile ilgili büyük ünlü uyumuna ve o dönemde yeni yeni teşekkül etmeye başlayan küçük ünlü uyumuna dair çok önemli bilgiler sunulmaktadır. Bütün kelimeler ve çekim şekilleri ince ve kalın sıradan kelimelere göre ayrı ayrı gösterilmiştir. Daha önceki dönemlerde görülen kelime ve eklerin yuvarlak ünlüyle yazılması geleneği, yerini bugünkü düz ünlülü şekillere bırakmaya başlamıştır. **IU** ekinin **II** şeklinin de kullanılması, *alur*, *gelür* gibi fiillerin alır. Gelir şeklinde telaffuz edildiğinin belirtilmesi zamirinin kendi yazılışının tercih edilmesi, küçük ünlü uyumu kuralının bu dönemde kökleşmeye başladığını göstermektedir.

İstanbul Türkçesinde ñ sesinin n gibi telaffuz edildiğinin belirtilmesi de 19. yüzyılın ortalarında n sesinin söyleyişten kalktığını gösteren önemli bir açıklamadır.

Yazar, 19. yüzyılın birinci yarısında görülen ses özelliklerine ve bilhassa yazı ile okuyuş arasında baş gösteren farklılıklara yeri geldikçe temas eder.

Ardından yazılışı ve okunuşu aynı olan bazı kelimeleri değerlendirdikten sonra: “ Her kelime böyle okunduğu gibi yazılmak iltizam olunmuş olsaydı hem kelimelerin okunuşunda su’ubet olmaz ve hem de kaidelerin zabtında böyle zihinler dolmaz idi”. Diyerek imla konusunun önemine işaret eder.

Kelime çekimine çok geniş bir yer ayrılmasına rağmen, Ahmet Cevdet Paşa’nın diğer dil bilgisi kitapları gibi, *Medhal-i Kavâ'id'de* de kelime yapımına ayrı bir bölüm ayrılmamış. Türkçe kelimelerin yapısı, özellikle de fiiller, Arapça kelimeler gibi ikili, üçlü, dörtlü kökler halinde tasnif edilmiştir.

İsim ve fiil çekimlerinde *Kavâ'id-i Osmâniyye'de* I. Teklik şahıstan başladığı halde, *Medhal-i Kavâ'id'de* Arapça sarfta olduğu gibi III. Teklik şahıstan başlanmaktadır.

Edatların ve eklerin ele alınışında, kelime türlerinin tasnifinde, hal kategorisinin yalın, yükleme, yönelme, ilgi olmak üzere dört bölümde ele alınmasında yine hep arap dilinin etkileri görülmektedir.

Daha sonra kaleme alınan diğer Osmanlı Türkçesinin dil bilgisi kitaplarının pek çoğunda olduğu gibi basit kipler arasında şart çekimine yer verilmemiş. Yalnızca birleşik çekimleri yapmaya yarayan bir yardımcı fiil olarak değerlendirilmiştir.

Medhal-i Kavâ'id' okullarda dil bilgisinin bir ders kitabına bağlı olarak okutulması geleneğinin ilk halkası olması sebebiyle daha sonra yazılan diğer dil bilgisi kitapları üzerinde önemli izler bırakmıştır. Bu eserden sonra yazılan dil bilgisi kitaplarında uzun yıllar, Arap sarfının etkileri devam etmiş. Türk dilinin öğretiminde alfabeyle dayalı ses bilgisi, kelime çekimine ve kelime türlerine bağlı şekil bilgisi, az sayıda örnekle sınırlandırılan cümle bilgisi anlayışı işlerliğini sürdürmüştür.

Bu anlayış uzun bir süre çok fazla değişmemekle birlikte 1920 yıllardan sonra eserlerin bazılarında baş gösteren Fransız gramer anlayışı, özellikle kelime yapımı ve çekimi ile kelime türlerini belirleme konusunda bazı yenilikler getirmiştir.

Kavâ'id-i Osmâniyye'den Kavâ'id-i Türkiyye'ye kadar bütün dil bilgisi kitaplarında Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı alfabesinin otuz iki harften meydana geldiğini belirttikten sonra bu harflerin ses değeri üzerinde durur. Türkçeye, Arapça ve Farsçaya has sesleri tek tek belirtir. Türkçeye ait genizden söylenen **sağır Kaf'm** artık İstanbul'da **Nun** gibi telaffuz edildiğini söyler.

BÖLÜM 3: MODERN TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER VE TEKNİKLER

Dil insanlar arasında iletişimi sağlayan, kültürün geleceğe aktarılmasında vazgeçilmez öneme sahip bir sistemler bütünüdür. Bu nedenle kültürü gelecek nesillere aktarmayı düşünen her toplum dili bir araç olarak kullanmayı bilmiş böylelikle dil sadece bugüne ait değil, geleceğe de ait bir iletişim aracı olma özelliğini kazanmıştır.

Her dil kendi kuralları çerçevesinde gelişir. Yeryüzünde konuşulan her dilin kendine has bir yapısı ve kullanım özellikleri vardır. Bu durum, değişik dil tanımlarında da açık bir şekilde belirtilmiştir: “Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir” (Nuhoğlu, 2006:1).

Korkmaz’a göre ise dilin kuralları o toplumun değer yargılarına göre şekillenir:” İnsanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre şekillenmiş ortak kuralların yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş bir sistem”(Korkmaz, 1992:43).

Dil, duygu ve düşünceyi insana aktaran bir vasıta olduğu için, insan topluluklarını bir yığın ve kitle olmaktan kurtararak aralarında “duygu ve düşünce birliği” olan bir cemiyet, yani “millet” haline getirir”(Kaplan,1985:45).

Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir”(Nuhoğlu, 2006:1).

Özellikle dilin tanımında da değinildiği gibi; insanoğlu, dili iletişim amaçlı kullandığından diğer türlerden ayrılır. İşte, insanoğlunun dili iletişim amaçlı kullanmasını sağlayan da dil bilgisidir. Çünkü dil bilgisi diye bir şey olmasaydı, insanoğlunun dili çok karmaşık bir halde olacak ve ses topluluklarından ibaret bir dizge olacaktı. Öyle ise biz dil bilgisini “dil anayasası” olarak görebiliriz. Türkçenin bazı lehçelerinde de mesela Kazak Türkçesinde tilkural, til kurılısı: dil kuralı dil bilgisi

kavramının bu yakıştırmamızı destekler nitelikte adlandırılması, dil bilgisinin bir yasa görevine üstlendiği göstermektedir.

Bir dili dil yapan dil bilgisinin konularını ayırmak ya da sınırlandırmak zordur. Genelde dil bilgisinin konuları olarak, batıdaki ‘‘gramer’’ kelimesinin de kökeni etkisi ile, sadece yazılı ürünlerin düşünüldüğü bir genelleme vardır. Oysaki dil bilgisi, dil edimindeki 4 temel ögeyi de kapsar. Bu yüzden de dil bilgisi vasıtasıyla ‘anlatma’’ ve ‘anlama’’ kazanımları sağlanır. Dil bilgisinin asıl inceleme konusu doğrudan dilin kendisidir. Belirttiğimiz dört temel ögenin yanı sıra konuşucu, dinleyici, konuların niteliği, alfabenin yapısı, yazım kuralları, noktalama işaretleri, yazının geçmişi gibi etmenleri de dil bilgisinin konusu olarak görmüştür.

Konuların sırası dil bilgisel bir düzende değil, okuma, yazma ve imla gibi faaliyetlerde hangi dilsel öğelerin konulaştırıldığına göre belirlenmelidir. Birçok başlangıç noktası olabilir. Terminoloji ön planda tutulmamalıdır. Öğrenme işlemi sırasında öğrencilerden gelen terimlerin kullanılması terminoloji açısından kolaylık sağlayacaktır.

3.1. Ses Bilgisi ve Öğretimi

Dil, ses ile dildir. Ses olmadan dilden bahsedilemez. Ses bilgisi, dilin ses olaylarını, durumlarını ve özelliklerini her bakımdan inceleyen koldur. Konuşma kuralları içinde önemli bir yer işgal eder. Türkçenin ses özelliklerini kavrayamayan öğrenci yerel ağızların yönlendirmesinden kurtulamaz.

Konuşma eğitimi ses bilgisinin kuralları edinildikten sonra daha verimli olur. Ses bilgisinin öğretilmesinde yalın kitabı bilgilerden değil, bizzat sesin kullanıldığı malzemelerden yararlanılmalıdır. Sesin karşılığı harfler ve tasnifi, ses uyumları, ses olayları, ses değişimleri ve türemeleri, vurgu ve tonlama gibi konuların yanında kelime telaffuzlarının da işlenmesi gereklidir (Yıldız, 2008: 280).

Programda ses bilgisi adına ele alınacak kazanımlara ‘‘hece, ünlü ve ünsüz uyumları, ses olayları, ulama ve yardımcı sesler’’i gösterebiliriz. Bunları öğrenciye kural olarak vermek gerekebilir ama bunların asıl nerede işe yaradıkları anlatılmalıdır. Bunun için de dil bilgisi alanının konuşma, yazma, dinleme ve okuma alanlarıyla birlikte yürütmelidir. Mesela konuşma dil ile yazı dilinin ses bilgisi kapsamında değerlendirmesi konuşma ve dil bilgisi alanları içinde ele alınmalıdır.

3.2. Kelime Bilgisi ve Öğretimi

Kelime, anlamı taşıyan en küçük birimdir. Bir kelime yanındaki diğer kelimelerle belirli bir anlam değeri kazanır. Bu anlam değeri yalnız başınayken sözlük anlamından öteye geçemez. Dilde iletişim kelimeler ile yapılır. Kelimeler tek başlarına yeterli olmadığından bir üst yapı olarak kelime grupları vardır. Kelime grupları cümle ile kelime arasında bulunan bir yapıdır. Dilde maksat cümle ile anlatılır. Cümle için gerekli öğeler oluşturulmak istendiğinde, kelime gruplarının yardımına başvurulur.

Kelime dağarcığının geniş olması dili kullanmayla ilgidir. Dili kullanmak, sadece konuşmak ve yazmak değildir. Dil konuşmak, yazmak, dinlemek ve bilhassa okumak yoluyla kullanırız. Kelime dağarcığı da bu bütünlük içinde geliştirilir. Kelime kapasitesi geniş insan, dil de çok rahat, işlek ve akıcı kullanır.

David H. Russel, kelime bilgisini üç boyuta tanımlamaktadır:

- **Derinlik:** Kelimelerin çeşitli anlamlarını bilmek ve anlamaktır.
- **Genişlik:** Çeşitli konularda kelimeler bilmektir.
- **Ağırlık:** Çeşitli konularda çok kelime bilmektir.

Bu boyutların etkisi ve çapı, çocuğun eğitim yapısı içindeki konumuna göre gelişme ve değişme göstermektedir. Bu noktada okuma alışkanlığının çocuklara kazandırılarak, özellikle bir edebi metin zevkinin kazandırılması ve bu doğrultuda çocuğun kelime dağarcığının geliştirilerek dilin geniş imkânlarından istifade etmesi sağlanmalıdır. Burada yine en büyük görev Türkçe dersine düşmektedir.

Öğrenciler yeni kelimeleri öğrenirken yazım kılavuzundan ve Türkçe Sözlükten sıklıkla yararlanmalıdır. Kişilerin sık kullandığı kelimeler yanında seyrek kullandığı kelimeler de vardır. Kelime dağarcığını işlek biçimde kullanabilmek için düzeye uygun belirli kelimelerle yazma, konuşma çalışmaları yapmak öğrenciler için yararlı olur.

Bir insanın hayatı süresince kazandığı ve kullandığı kelimelerin hepsi onun kelime dağarcığını oluşturur. Bireylerde kelime dağarcığı iki biçimde karşımıza çıkar:

Etkin kelimeler: Bireyin hayatında sıkça kullandığı kelimelerdir.

Edilgin kelimeler: Bireyin sürekli konuşmadığı fakat okurken veya dinlerken anladığı kelimelerdir. Türkçe dersinin bir amacı da öğrencinin edilgin kelime dağarcığını etkin hale dönüştürmektir. Dil bilgisi derslerinin de bu amaca hizmet eder doğrultuda işlenmesinde fayda vardır.

3.3. Cümle Bilgisi ve Öğretimi

Bir dilde, kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbiriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen dil bilgisi dalına cümle bilgisi adı verilir. Cümle öğretilirken onun öğeleri ve çeşitlerini ele almak, sonunda da yapılabilen dil yanlışlarını ve cümlenin taşıdığı anlamları kavratmak gerekir.

Cümlenin oluşmasında belli kurallar vardır. Bu kurallara uyulmazsa anlatım bozuklukları ortaya çıkar. Cümle, adı üzerinde ‘‘bütün’’ yani anlam bütünü demektir. Anlam bütünü ele alırken, onu oluşturan diğer yapı taşlarının da sağlam olmasına dikkat etmek gerekir. Türkçe cümle yapısı, Ural- Altay dil ailesinden olması hasebiyle özne başta, tümleçler ortada ve yüklem de sondadır. Cümle öğretiminde Türkçenin yabancı dillerden bu farkını fark ettirmeliyiz. Cümle bilgisinin öğretimi yabancı dillerin de kolay öğrenilmesini sağlar.

Sağlam cümle bilgisi, dil öğreniminin diğer alanlarında da kolaylıklar sağlar. Konuşmasında bozukluk olmaz, yazarken sağlam yapıli cümleler kurar, okurken bozukluk varsa hemen fark eder ve dinlerken de ne dinlediğini iyi bilir.

Yöntemi kullanılarak sestem heceye, heceden kelimeye, kelimedem kelime grubuna ve kelime grubundan da cümleye doğru gidilmiştir. Cümle öğretilirken kelime bilgisinde bir eksiklik varsa tamamlanmalıdır. Çünkü zarf tanınmadan zarf tümleci tanınmaz. Tamlamalar tanınmadan diğer tüm öğeleri tanımada sorunlar çıkar.

3.4. Anlam Bilgisi ve Öğretimi

Anlam, bir işarette, bir seste, bir kelimedem, kelime öbeğinde, cümlede, paragrafta ve metinde taşınan iletidir. Anlam, sözcüğünün ilişkide olduğu kelimelerle farklılık gösterebilir. Anlam, tek başına ortaya çıkamaz. ‘‘Bir elin nesi var, iki elin sesi var’’ atasözünde olduğu gibi kelime yalnızken bir hiçtir. İlişkide olduğu kelimelerden yardım alarak belirli bir değer kazanır tüm kelimeler.

Cümlede anlam, vurgu ve tonlamanın da devreye girmesiyle oluşan iletidir. Paragrafta anlam, paragrafın bütününe yayılmış iletidir. Metinde anlam da metnin bütününe yayılmış iletidir. Kelimelerin gerçek anlamları sözlüklerde yer alır. Ancak kullanım esnasında kelimelere yüklenen farklı anlamlar konuşanlar tarafından anlık olarak yüklenir.

Anlam bilgisi başlığını açmamızın sebeplerinden biri de cümle anlamıdır. Kelime anlamı kelime bilgisi içinde de incelendi. Ama anlam bilgisinin en önemli tarafı belki de cümle anlamıdır. Cümle kuruluşlarının belli kuralları vardır. Bu kurallara uyulmadığında anlatım bozuklukları ortaya çıkar. Dolayısıyla kelime ve cümle kuruluşlarını kavrayan bir öğrenci yaptıklarını denetlemek, anlatım bozukluklarını belirlemek amacıyla anlatım bozukluklarını tespit etme yollarını kavramalıdır.

3.5. Dil Bilgisi Öğretimi

Bu bölümün giriş kısmında öğretmenlerin en zorlandıkların konulardan birinin de dil bilgisi olduğunu belirtmiştik. Bu tespit özellikle ilköğretim birinci kademe için doğrudur. Çünkü bazı kurallar ilk kez burada verilecektir. Fakat artık dil yetisi gelişen çocuk, zaman geçtikçe bu kuralları daha kolay öğrenecek ve öğretmenler tarafından zor görünen bir konu daha kolay ve zevkli hale gelecektir.

Dil bilgisi öğretimi bazı öğretmenlerin en zorlandıkları bir konu iken bazı öğretmenlerin de en zevk aldıkları hatta bir can simidi gibi görüp ona sarıldıkları bir konudur. Çünkü dil bilgisinde matematikte olduğu gibi kesin bilgiler vardır, formüller vardır. Şüphesiz ki dil bilgisi öğretiminin zevkliliği (kolaylığı) veya sıkıcılığı (zorluğu) öğretmen kadar öğrenciye de bağlıdır. Eğer öğrencinin ailesinde konuşmaya önem veriliyorsa, öğrencide ve ailesinde okuma (gazete, kitap gibi) kültürü varsa o öğrenci farkında olmadan bazı dil kurallarını almıştır. Bu da okulda bir yönlendirmeye açığa çıkartılmaktadır. Dolayısıyla dil bilgisini kurallarını kavramak ve kavratmak hem öğretmen hem de öğrenci tarafından zevk ile gerçekleştirilmektedir.

Dil bilgisi çalışmaları bağımsız bir ders olarak değil, okuma – anlama, yazma ve konuşma alanlarıyla birlikte yürütülmeli, bunları geliştirici nitelikte olmalıdır. Yazarken ve konuşurken yapılan dil bilgisi yanlışlarının doğrusu söylenmeli, bunlarla ilgili alıştırmalar yapılmalıdır. Dil bilgisi kavramları kural ezberletilerek değil, sezdirme ve

uygulama yoluyla verilmelidir. İlk iki sınıfta dil bilgisi terimleri kullanılmamalıdır. Yalnız doğru kullanışlar gösterilmeli. Üçüncü sınıfta terimler yavaş yavaş öğretilmeye başlanmalı. Dördüncü ve beşinci sınıflarda dildeki bazı kurallar öğretilmeli, ama sadece kural öğretilmemeli, uygulamayı da alışkanlık haline getirmelidir. Alışkanlık haline gelmemiş eylem, öğrenilmiş bir eylem sayılmaz. Dolayısıyla kuralları kazandırmaktan kaçıp sezgisel çalışmalar yapmak gerekir.

Öğrencilerin önceki sınıflardan getirdiği belirli bir seviye vardır. Bu seviyenin belirlenebilmesi için eğitim yılının başında bir değerlendirme sınavı yapılabilir. Yapılan sınav sonucunda hangi öğrencinin hangi dil bilgisi konularında yetersiz olduğu belirlenir. Yapılan yıllık plan ekseninde belirlenen öğrencilerin belirlenen yetersizliklerini giderecek etkinlikler yapmak gerekir. Öğretmen önceden hazırladığı farklı türden bol örnekler kullanmalıdır. Kuralları sık sık hatırlatmalı, her kural için ayrı örnekler sunmalıdır. Örnekleri sadece öğretmen değil, öğretmenden sonra öğrenciler de bulup çözmelidir. Öğrenci tarafından yapılmamış örnekler kalıcı olmaktan uzaktırlar. Öğretmenin önceden hazırlayıp çözdüğü ve her hangi bir sorunun bulunmadığı berrak cümlelerle işe başlamalı. Öğrencilere bizzat ve eylem hakkı vererek onlara çözdürmelidir.

Öğrenci bilgiyi hazır bulmamalıdır. Bilgiye, kurala öğrenci kendi çabalarıyla ulaşmalı, dolayısıyla da bunu davranış haline getirmelidir. Öğretmen, sunan kişi, sunuş yöntemini uygulayan kişi olmamalıdır. Biçimi öne çıkaran bir yöntem kullanılmamalı. Biçimi işlevle birleştirip, karşılaştırmalar yaptırarak, somut örneklerle kavratılan bir dil bilgisi öğretimi gerçekleştirilmelidir. Konular soyut tasarım ve kavramlardan çok, öğrencilerin duyu organlarıyla algıladığı varlıklardan, kavramlardan yararlanılarak anlatılmalıdır.

Öğretmen bir sınıfta bir tiyatrocı gibi her türlü drama etkinliğini de kullanarak kelime türleri, cümle anlamı gibi dil bilgisi konularını kavrayamayan öğrencilere bunları kavratmak durumundadır. Ancak öğretmen tüm teknik, yöntem ve stratejileri bir bütünlük içinde kullanmalıdır. Tek başına bir yöntem kullanmak fayda getirmeyecektir.

Dil bilgisinin öğretiminde de, tıpkı ilk okuma yazma öğretiminde olduğu gibi yönetime göre önce cümlenin (sezdirilerek cümle çeşitleri, cümle yapıları, cümle öğeleri ...) sonra da "şekil grameri" olarak adlandırdığı yöntemin yani kelime öbeği, kelime, hece ve harfin öğretilmesinin doğruluğunu savunmuştur.

Dil bilgisi nasıl öğretilmelidir? Sorusuna özet bir şekilde cevaplamak gerekirse; her şeyden önce dil bilgisini kurallar topluluğundan ibaret görmemek ve de bu kurallar topluluğunu kuru kuruya ezberletmemek gerekir. Dil bilgisinin öğretimi Sağır'ın da ifade ettiği gibi "... dil bilgisinin tanımları, kuralları öne çıkartılarak değil, bunların kullanımdaki yeri sezdirilip kavratılarak, öğrencilerin benzer beceri ve davranışlar kazanmaları sağlanmalıdır", şeklinde olmalıdır.

Dil bilgisinin nasıl öğretileceği, sadece yöntemlerden kaynaklanan sorunların çözülmesiyle halledilmez. Diğer önemli bir sorun ise dil bilgisi öğreticilerinin yetiştirilmesidir. Yani yüksek öğretimdeki dil bilgisine yönelik derslerin yetersizliği, konuya hâkim olmayan öğretmenlerin de yetişmesine neden olmaktadır. Sağır'ın da değindiği bu problemleri ve çözümlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Eğitim fakültelerinin bünyesinde yer alan bütün bölüm, ana bilim dallarındaki alan, yan alan olarak verilen Türkçe ve dil bilgisi derslerinin programları, haftalık kredi saatleri gözden geçirilmelidir.
2. Türkçe Öğretmenliği Bölümlerinde yan alan uygulamalarına son verilerek, sadece Türkçeye ve onu oluşturan; okuma, dinleme, anlama, anlatma, dil bilgisi, yazım ve noktalama gibi alanların öğretimine daha geniş yer veren programlar oluşturulmalıdır.
3. Türkçe ve sınıf öğretmenlerine yönelik, her sınıf için, örnekli, uygulamalı, ders işleme kılavuzları düzenlettirilerek, bu kılavuzlarda öğretmenlerin; sırasıyla neler yapacakları, hangi yöntem ve tekniklerden yararlanabilecekleri, ne tür ölçme ve değerlendirmelere başvuracakları vb. belirtilmelidir.
4. nasıl ki bir müzik, bir din kültürü ve ahlak gibisi, bir İngilizce dersi dördüncü ve beşinci sınıfta branş öğretmeni tarafından veriliyorsa; dil bilgisinin öğretimi de bu sınıflardan itibaren branş Türkçe öğretmeni tarafından sağlanmalıdır.
5. Her branştan öğretmen ana diline hakim olmalı ve branş ayrımı gözetmeksizin Türkçe ve dil bilgisi öğretiminde hassas olmalıdır. Fakat eğitim fakültelerinin Türkçe ve sınıf öğretmenliği bölümüne seçilen öğretmen adayları ayrıca Türkçe yeterlilik sınavına tabi olmalıdırlar (Yıldız, 2008: 289).

3.6. Dil Bilgisi Öğretiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Öğretim strateji, yöntem ve teknikleri genelde aşağıdaki tabloda görüldüğü şekilde sınıflandırılmaktadır. Sönmez strateji, yöntem ve teknikler tablosunu şu şekilde belirlemiştir:

Tablo 2: Yöntem ve Teknikler Tablosu

STRATEJİLER	SUNUŞ YOLU İLE ÖĞRENME	BULUŞ YOLU İLE ÖĞRENME	ARAŞTIRMA YOLU İLE ÖĞRENME	TAM ÖĞRENME
YÖNTEMLER	Düz anlatım	Örnek vak'a Tartışma	Gösterme Yapma Yaptırma Kurma	Karma Yöntem
TEKNİKLER	Soru- Cevap Takrir Sempozyum Nutuk	Grup Tartışması Soru cevap Çember Zıt panel Münazara Görüşme	Workshop Soru Cevap Beyin fırtınası Problem çözme Karar verme Gösterme Yaptırma Rol yapma Gösteri Dramatizasyon Deney Gözlem	Bütün teknikler

Tablo 2'nin devamı

BİLİŞ ALANI	Bilgi	Kavrama Analiz	Uygulama Analiz Sentez Değerlendirme	Bütün hedefler
DUYUŞ ALANI	Alma	Tepkide bulunma Değerlendirme	Örgütleme Kişilik	Bütün hedefler
PSİKO- MOTOR ALAN	Uyarılma	Değer verme	Uyarılma Yapma Durumu uydurma Yaratma	Bütün hedefler

Kaynak: Yıldız (2008: 290).

Öğretim ilke ve yöntemlerinin seçimiyle ilgili başlıca ilkelerini Bilen, Demirel ve Cemil oğlu'na göre şöyle sıralayabiliriz:

1. Öğretme yöntemi, belirli hedef ve hedefleri gerçekleştirecek biçimde seçilmeli ve örgütlenmelidir.
2. Yöntem ve teknikler, öğretme etkinliklerini monotonluktan kurtarıcı nitelikte olmalı, değişik etkinlikler için değişik yöntem ve teknikler işe koşulmalıdır.
3. Öğretim yöntem ve teknikleri, öğretimin ferdileştirilmesini sağlayıcı, ferdi ihtiyaçları karşılayıcı nitelikte olmalıdır.
4. Öğretme yöntemi, öğrenme yaşantılarının tutarlılığını, kaynaşıklığını sağlayıcı nitelikte olmalıdır.
5. Öğretme yöntemi, ortak çalışma ve sosyal bilinci teşvik edici nitelikte olmalı, sosyalleşmeyi sağlamalıdır.

6. Yöntem, öğrencilerde kendi eğitim yaşantılarını planlama gücü geliştirecek biçimde seçilmelidir.
7. Yöntem, öğrencinin faaliyetlere etkin biçimde katılmasını sağlayıcı olmalıdır.
8. Gözleme varan bir tümevarım yöntemi uygulanmalı. Öğrenci dil bilgisi sisteminin kurallarını örnekler üzerinde uygulayarak görmeli ve çıkarmalı.
9. Bu kurallar öğrencide beceri ve alışkanlık haline gelmeli, bunun için de alıştırmalar yapıp bu kurallara uyulması istenmeli.
10. Öğretimde çıkış noktası öğrencinin karşılaştığı dil sorunları olmalı. Okuma ya da yazma metinlerinden alınan örneklerde incelenecek olan sorunları, sınırları öğrencilerin düzeyleri ve ilgileri belirler. Konuların sırasına bakılmaksızın öğrencinin ihtiyacına göre davranmalı. Dil bilgisi sorunlarına görevsel yaklaşım, öğretilecek konuları azaltacak, anlatımı yararlı hale getirecek, başarıyı arttırıcı sonuçlar verecektir.
11. Kuralların öğretilmesinde öğrenciyi doyuracak, kuralı doğru kullanmaya yetecek derinlikte bilgi verilmeli; sorunu açıklayacak, tanıttacak zengin örnekler, değişik durumlar üzerinde çalışılmalıdır. Kural dışı kaymalar, aykırılıklar da işlenmelidir.
12. Dil bilgisi sorunları yalın değil cümle içinde ele alınmalı.
13. Dil bilgisi gözlemleri, araştırmaları yapay örnekler üzerinde yaptırılmalı, seçkin yazarların eserlerinden alınan parçalar, konuşmalarda geçen sözler incelenecek örnekleri oluşturmalı. Kendi yazdıkları yazı üzerindeki inceleme daha kalıcı olabilir.
14. Dil bilgisi dersi okuma, dinleme, konuşma ve yazma alanlarıyla birlikte ama ayrı ders saatlerinde okutulmalı. Zamanı ve kapsamı iyi planlanmalı.
15. Öğrencilerin ellerinde bir dil bilgisi kitabının ya da notlarının olması öğrencilerin kural, örnek ve alıştırma için bu kitaba başvurmalarını sağlayacaktır.

16. Ortaya çıkan bilgiler, öğrenciyi dilde de bir işleyiş düzeninin bulunduğu sonucuna götürmeli ve bu yolla bilim alışkanlığı kazandırmalıdır.
17. Yeni bilgiyi önceden var olanla birleştirip yeniden inşa ederek yapılandırıcı bir yol izlemek ve edinilen yeni bilginin başka alanlara transferini sağlamak esas olmalıdır.
18. Yapılacak sınavlar, öğrenciye belirli bir çalışma stratejisi dayatmak edeceğinden sorulacak sorular tanım ve bilgiyi ölçecek tarzda düzenlenmesinden ziyade, onların uygulanmasına yönelik olmalıdır.

3.6.1. Çözümleme (Tümden Gelim) Yöntemi

Genel kural ve bilgilerden hareketle, bir konunun ayrıntılarına yönelmek gerektiği zaman kullanılan bir yöntemdir. Bir tanımdan hareketle o konunun diğer kolları anlatılırken kullanılır. Mesele sıfat anlatılırken genel bir yargı olarak sıfatın özellik ve görevi anlatılır. Örneklerden hareketle sıfatların türlerine geçilir. Daha da ötesi kelime türlerinin özelliklerinden hareketle bu türler içinde sıfatın yerinin ne olduğuna geçilmesi çözümlemedir. Ancak parçalarla bütün ilişkisi kesinlikle koparılmamalıdır. Dolayısıyla çözümleme yöntemi aynı zamanda birleşim yöntemiyle birlikte kullanılmalıdır. Bilinenden bilinmeyene gitmek de bu kapsamda ele alınır.

3.6.2. Birleşim (Tüme Varım) Yöntemi

Mantık olarak çözümleme yönteminin gidiş yönünün tersi gibi düşünülebilir. Önce ayrıntılar verilir. Sonra bu ayrıntılar belli bir düşünce ve bilgi ekseninde birleştirilir. Çözümleme ve birleşim yöntemi yararları açısından düşünüldüğünde ikisinin de birlikte kullanılması gerekliliğini düşündürür. Bu yöntemde verilen bilgilerden belirli kurallar ve ilkeler çıkartmak hedeflenmektedir.

3.6.3. Karma Yöntem

Günümüz çağında çocuklar okula gelirken belli bir birikimle gelmektedir. Dolayısıyla bilgilendirme sıfır noktasından başlamamaktadır. Böyle aile ve çevreden bazı bilgileri almış öğrencilere bu yöntem uygulanabilir. Dil unsurlarının yani hecenin, kelimenin ve cümlenin kavratılmasına hemen başlanabilir.

3.6.4. Açıklama Yöntemi

Verilecek bilgi veya kazanımın açık ve net biçimde her şeyiyle sunulduğu bir yöntemdir. Yapılacak açıklamalar, öğrencinin elinde bulunacak bir yardımcı ders kitabıyla veya önceden hazırlanmış belli konuları içeren notlara desteklenirse daha fazla yarar sağlanır. Öğrenci yapılan açıklamaları evinde tekrar edebilir.

3.6.5. Yazdırma Yöntemi

Adı üzerinde verilecek bilgi ve kazanımın bizzat yazdırılarak verildiği bir yöntemdir. Dikte çalışmasından farkı yoktur. Türkçe derslerinde bu yöntem yazma alanıyla birlikte kullanılabilir. Öğretmen, yapacağı açıklamayı bazen yazmak ve yazdırmak gereği duyar. Bu işlem, yazmada dikte çalışmasına da yarayabilir. Bunun yanında öğrencinin elinde bulunan ders kitabından da açıklamalar için faydalanabilir. Ancak açıklama yaparken bazı öğrencilerin derse katılımını da sağlamalıdır.

3.6.6. Buluş ve Sezdirme Yöntemi

Yaparak ve yaşayarak öğrenme ilkesine uygun bir yöntem olmakla beraber kontrol edilemediği ve iyi planlanmadığı durumlarda fazla zaman kaybına neden olan bir yöntemdir.

Buluş yoluyla öğretim, gelenekli öğretim yöntemlerine ek olarak uygulanabilir. Fakat ana öğretim yöntemi olamaz. Buluş yoluyla öğrenmenin esas alındığı öğretimde şu noktalara dikkat edilmelidir:

1. Öğrenci ufak yardım ve ipuçlarıyla yüreklendirilmeli.
2. Dersler eğlenceli geçirilmeli, hatta oyunlaştırılmalı.
3. Öğrencilerin dersteki her türlü merakı giderilmeli.
4. Bol ve çeşitli örnekler ile anlatım zenginleştirilmeli.
5. Farklı ve etkileyici araç ve gereçler kullanılmalı.
6. Öğrencilere farklı düşünme imkânı verilmeli ve onların her düşüncesine saygı duyulmalı.

3.6.7. Tartışma Yöntemi

Tartışma, bir konunun daha iyi anlaşılması için farklı noktalardan ele alınarak irdelenmesi demektir. Tartışmanın sonunda kazanan taraf yoktur. Kişiler sadece bildiklerini ortaya koyarlar. Ortaya konan bilgiler de karşı tarafta bulunana kısmen faydalı olabilir. Tartışmanın olumsuz yani tartışanların kendilerini ispat kaygısıdır.

Bu yöntemi kullanırken şu noktalara dikkat edilmelidir:

1. Tartışılacak konu önceden belirlenmeli.
2. Tartışmanın sınıfça mı yoksa sınıfta oluşturulacak küçük gruplarla mı yapılacağı kararlaştırılmalı.
3. Tartışma yapılırken; tartışmanın amacı, yanıt aranacak sorular, hangi tür tartışma tekniğine yer verileceği (grupla, sınıfla, panel, sempozyum, açık oturum), tartışmanın ne kadar sürede tamamlanması gerektiği gibi önemli noktalar tahtaya yazılmalı.
4. Öğrencilerin tamamının katılımı sağlanmalı ve fikirlerini rahatça ifade edecekleri alan hazırlanmalı.
5. Tartışmadan çıkan sonuç kısaca özetlenmelidir.

Tartışmaları bazen sınıf ortasında gruplara ayırarak da, kişiler arasında da yapabiliriz. Ancak yapılacak tartışma ve bu tartışmanın konusu önceden belirlenmeli, öğrencilerin hazırlanmaları için belli bir süre verilmeli. Öğrencilerin söyleyeceklerini rahatlıkla söylemeleri için gerekli ortam yaratılmalı. Öğretmen ya da seçilen istekli bir öğrenci yapılan tartışmanın sonunda konuşulanları ve ortaya çıkan yeni bilgileri toparlayıp öz biçimde sunmalıdır.

3.6.8. Örnek Olay Yöntemi (Benzetim)

Örnek olay incelenmesi, yaşamda karşılaşılmış sorun niteliğindeki olaylara katılımcıların önerileri ile çözüm yolları bulma temeline dayanır. Katılımcıların konuyla ilgili olarak öğrendikleri bilgileri uygulamada kullanabilme yeterliliği geliştirmelerini sağlar. Eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerilerini geliştirir.

Örnek olay incelemesindeki aşamalar şöyledir:

1. Örnek olay yazılı olarak katılımcılara sunulur.
2. Katılımcıların varsa soruları yanıtlanır
3. Yönlendirici sorular sorulur.
4. Alternatif çözümler üretilir.
5. Yeni çözüm önerileri dikkate alınarak örnek olayın katılımcılar tarafından yeniden yazılması istenir.

Sınıfın tümüyle örnek olaya katılımı sağlanabileceği gibi sınıfın küçük gruplarla örnek olaya katılımı da sağlanabilir. Küçük gruplarla yapılırsa her gruba aynı ya da farklı örnek olaylar verilebilir. Sonra önerilen çözüm yolları sınıfa sunulur ve tartışılır.

Örnek bir olaya örnek olarak “ Ahmet çok çalışkan bir öğrencidir. Son Türkçe yazılısına çalışmamıştır. Ancak beş de alması gerekir. Hem çalışmamıştır ve hem de beş alacaktır. Bu aşamada kopya çekmeyi ve beş almayı tasarlamaktadır. Bir de Türkçe öğretmenini çok sevmektedir ve bu haksızlığı ona yapmak istememektedir. Ahmet nasıl davranmalıdır, ya da davranacaktır ?” şeklindeki olmuş ya da olmamış bir olay verilebilir.

3.6.9.Rol Yapma

Öğrencilere hazır bir ilişkiler ağı verilir. Yaşanmış varsayılan bir hayat parçası sunulur. Buradan hareketle öğretmen öğrencileri bu hayatın içine sokar. Öğretmen sınıfta bilhassa Türkçe dersinde tam bir tiyatrocunun gibi rahatlıkla konuşmalı, konuşurken yerine göre dersi sıkıcılıktan kurtarmak için seviyeli espriler de yapmalıdır. Hatta bazen bir öğrenciyle birebir de diyalog kurup sınıfın ilgisini toplayıp dikkatini çekebilmelidir.

3.6.10. Oyunlaştırma (Dramatizasyon)

Drama tekniğiyle öğrenciler hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini yaşayarak öğrenirler. Problem çözme ve iletişim kurma yeteneğini geliştirir. Bu teknik bilinen en eski öğretme tekniklerinden birisidir. Çok kullanışlı ve yararlı olduğu için günümüzde okullarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Oyunlaştırma, öğrencinin konuşmasını,

kendine güvenini, etkili dinlemesini ve izlemesini, anlatılanı doğru anlamasını, yenilikler bulmasını, dili ve dil bilgisini etkili kullanabilmesini sağlar.

3.6.11. Gösterip Yaptırma (Demonstrasyon) Yöntemi

Bu yöntemin dil bilgisi dersinde kullanımını da öğretilen kuralın biraz farklı bir ya da birkaç örneğinin öğrencilerce çözümlenmesidir. Çözülen örnekler de seçkin metin ve yazarlardan olmalıdır.

3.6.12. Soru- Cevap Yöntemi

Sınıf içinde öğretmen ve öğrencilerin ve bazen de öğrencilerin kendi aralarında kullandıkları bir yöntemdir. Soruların öğrenciler tarafından cevaplanmasında dikkat edilmesi gereken hususları Demirel şöyle sıralamıştır.

1. Soruyu sorduktan sonra düşünmek için zaman bırakınız.
2. Öğrencilerin soruya kendi kelimelerini kullanarak cevap vermelerini sağlayınız.
3. Konuşma güclüğü olan öğrencileri sabırla dinleyiniz ve diğer öğrencilerin de sabırla dinlemesini sağlayınız.
4. Yanlış cevap veren ya da cevap vermede güçlük çeken öğrenci ile alay etmekten, onu azarlamaktan ya da küçük düşürücü davranışta bulunmaktan kaçınınız.
5. Cevap vermek isteyen öğrencilere adlarını söyleyerek söz veriniz. Böyle bir yaklaşımla soru- cevap tekniği sınıf içinde başarıyla uygulanabilir.

3.6.13. Anlatma (Takrir) Yöntemi

Öğretmen merkezli olması yönüyle eleştirilen ancak onun yerini de hiçbir yöntemin dolduramadığı bir yöntemdir. Az zamanda çok konuyu anlatmak imkânı verilse de pek de faydalı sonuçlar alınmaz. Çünkü insan duyduğunu beyinde çok daha az süre içinde unutabilir. Bu yöntem kullanılırken lafı uzatmamalı, konuyla ilgili terimler seçilmeli, ses dikkatli kullanılmalı, dikkatin dağıldığı noktalarda espri yapabilmeli ve sürükleyici bir anlatım kullanılmalıdır. İletişimi öğretmen öğrenci tarzından çıkarıp bazen öğrenci ile öğrenciyi de konuşturmalıdır.

BÖLÜM 4: KAVÂ'İD-İ TÜRKİYE'DEKİ SIFATLARIN VE FİİLLERİN MODERN TÜRKÇE ÖĞRETİMİ YÖNTEM VE TEKNİKLERİ BAKIMINDAN BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Kavâ'id-i Türkiyye'de Sıfatlar

*Kavâ'id-i Türkiyye'*ye göre: İkinci bölümde yani ikinci bapta Ahmet Cevdet Paşa sıfat işlenmektedir. Ona göre sıfat bir ismin hal ve keyfiyetini bildirmek için o ismin yanına getirilen kelime olarak tanımlanır. Sıfat almış isme ise mevsuf adı verilmektedir. Ve kâ'ide-i Türkçe sıfat daima mevsuftan evvel getirilir ve mevsuf cem' (çoğul) olsa bile sıfat yine müfret (teklik) kullanılır. Mesela, siyah at, siyah atlar, güzel araba, güzel arabalar gibi ki siyah ve güzel ve at ile gurbe-i mevsuf olur. İsimlerin ahirine II getirildikte ism-i mensup olur ki, bu dahi nev'i sıfattır. Mesela, Edirneli, Bursalı gibi ve bazen II yerine IU yazılır. Bursalı gibi.

Bazen sıfatların ahirine edat-ı taklil olan yani azaltma cE getirilir. Mesela, sarıca, hafifçe gibi ki biraz sarı ve az hafif demek olur ve sıfatlarda mübalağa ve ziyadelik manası kast olunursa pek ya da çok veya gayet lafızları ilave olunur. Mesela pek güzel, çok sivri, gayet yüksek gibi ve bazen sıfatların evvelki harfi tekrar ve birde bA veya mIm ya da sade ilave olunarak mübalağa manası ifade olunur.

Mesela, bembeyaz, sapsarı, kıpkırmızı, yemyeşil, gömgök, mosmor, masmavi, dümdüz, sipsivri gibi ki pek beyaz, pek sarı, pek kırmızı, pek yeşil, pek belli demek olur. Türkçe tamlama düzenine göre tamlayan durumundaki sıfat her zaman başta bulunur. Tamlanan durumundaki isim ise sonda bulunur ve sıfat çokluk bildirse bile teklik halde olur. Türkçe sıfat tamlaması ile ilgili bu açıklamaları Farsça sıfat tamlaması hakkında yapılan açıklamalar takip eder.

Arapça ve Farsça kelimeler, tamlanan ismin son hecesi esreli okunmak suretiyle sıfata bağlanarak Farsça terkip düzeniyle sıfat tamlaması yaparlar.

Sıfatın tanımı yapılırken, mevcut kaynakların bazılarında “nesnelere/ varlıkları/ kavramları niteleyen/belirten kelime türü” şeklinde ifadeler rastlamaktayız. Ancak bu

tanımlarda varlık bilimi (ontoloji)'ne ait terim ve kavramların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Oysa doğru olan, dil bilgisine ait bir kavram sıfat tanımlanırken dil bilgisinin terim ve kavramların kullanılmasıdır. Ancak, sıfatın tanımı yapılırken bazı kaynaklarda doğru olarak “adları (isimleri) niteleyen/belirten/etkileyen kelime türü” ifadeleri kullanıldığını da belirtmemiz gerekmektedir. Klasik dil bilgisi kaynaklarında sıfatlar genel olarak iki alt gruba ayrılmaktadır: Niteleme Sıfatları ve Belirtme sıfatları.

Niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları arasındaki en temel farklılık, işlevseldir. Niteleme sıfatları, bağlam içinde genel olarak adları çeşitli açılardan nitelemeye yararken, belirtme sıfatları denilen grup, bağlam içinde genel olarak adları çeşitli açılardan belirtili kılmaya yarar. Niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları eş değerli kategoriler değil, farklı kategorilerdir. Dil bilgisinde artık yerleşmiş bir terim olan “ sıfat”la asıl kastedilmesi gereken niteleme sıfatları olmalıdır. Niteleme sıfatlarını ve belirtme sıfatlarını sıfatların altında eş değerli alt gruplar olarak değerlendirmek yanlıştır. Klasik dil bilgisi anlayışında “belirtme sıfatları” olarak adlandırılan öğeleri, “ belirten” (determiner) adı altında ayrı bir kelime türü olarak kabul etmek, daha doğru olacaktır kanaatindeyiz (Yılmaz, 2004: 43).

Türkiye Türkçesinde niteleme sıfatlarının kullanım bakımından önemli bir özelliği de anlam bakımından pekiştirilebilmesidir. Türkiye Türkçesinde niteleme sıfatları, karşılamış oldukları niteliği daha yoğun olarak belirtmek amacıyla pekiştirilerek kullanılmaktadır. Pekiştirme sıfatları anlamca kuvvetlendirilmiş olan sıfatlardır.

4.2. Sıfatların Öğretimi

Engin Yılmaz, başlıca “Türkçe Öğretimi” ve “Genel/Özel Öğretim Yöntemleri” ile ilgili kaynak kitaplarda belirtilen yöntem-teknik ve stratejilerin dil bilgisinin özel alanlarının öğretimine nasıl uygulanması gerektiği konusundaki açıklamalar oldukça yetersiz ve soyut olduğunu belirtmektedir. Yılmaz'a göre; “ilgili kaynaklarda geçen öğretim uygulamalarının yanısıra; çağdaş öğretim teknolojilerinden de yararlanılmasının dil bilgisi konularının öğretimine somut katkılarda bulunacaktır” (Yılmaz, 2004: 126).

Yılmaz, niteleme işlevli sıfatların İlk Öğretim düzeyinde -özellikle 6. sınıf düzeyinde- kavratılmasında dikkat edilmesi gereken noktaları şöyle açıklamaktadır:

Öğretimde kullanılacak metinler, öğrencilerin düzeylerine uygun olarak seçilmelidir. Öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olarak, etkin ve edilgin söz dağarcıklarında bulunması mümkün olmayan kelimeleri içeren metinler, öğretimi zorlaştıracığından tercih edilmemelidir.

Türkçe derslerinde, öğrencinin gözlem yoluyla ana dilini kullanma becerisini geliştirmesi hedeflenmektedir. Bu itibarla, öğretmen tarafından salt bilgi aktarımına dayalı olan düz anlatım (takrir) yerine; öğrenci-öğretmen etkileşiminin daha yoğun gerçekleştiği yöntemler tercih edilmelidir. Meselâ; çözümleyici (analitik) yöntemle öğrenci hem cümlenin kurgusunu daha kolay anlayabilir, hem de o cümlede geçen kelimenin anlamını ve türünü daha kolay belirleyebilir. Cümleyi bir bütün olarak algılayan öğrenci, cümleyi oluşturan anlam ünitelerini de bütün-parça ilişkisi kurarak, çözümlmeye yönelir.

Niteleme sıfatlarının öğretiminde; resim, model gibi birtakım görsel materyallerden yararlanılabilir. Bu tür bir çalışmada, öğrenciden sınıfta var olan birtakım şeyleri; duyularına, algılarına ve sezgilerine dayalı olarak betimlemeleri istenebilir. Sözlü ve yazılı anlatım uygulamalarında da, öğrenciden kendisine ait özel bir eşyasını betimlemesi istenebilir. Böylelikle hem dil bilgisi konuları, temel amaca yönelik olarak sözlü ve yazılı anlatım uygulamalarıyla bütünleştirilmiş olacak, hem de öğrencinin söz dağarcığındaki kelime etkin hâle geleceği için, öğrencinin söz dağarcığı zenginleşecektir. Zira, öğrencinin söz dağarcığı ne kadar zengin olursa, onun sözlü ve yazılı anlatım becerisi de o kadar güçlü ve etkileyici olacaktır (Yılmaz, 2004: 126).

Niteleme sıfatlarının çokça kullanıldığı bir metin, tepegöz vasıtasıyla önce metindeki mevcut niteleme sıfatları çıkartılmış olarak öğrencilere gösterilip buradaki anlam yavanlığına dikkat çekilebilir, ardından daha önce niteleme sıfatlarının olduğu alanların boş bırakıldığı bu metnin üzerine, niteleme sıfatları yazılmış yeni bir asetat konularak niteleme sıfatlarının anlatımı ayrıntılı kılma ve zenginleştirme özelliği vurgulanabilir. Niteleme sıfatlarının öğretiminde,-öğrenmenin görsel olarak gerçekleştirilmesi açısından önemli bir rolü olan- kavram haritalarından da yararlanılabilir. Ayrıca sınıf ortamına getirilecek kavram haritaları dışında, öğrencilerin kendilerinin de özgün kavram haritaları oluşturmaları istenebilir.

Tablo 3. Elma kavramını oluşturan anlam

	Renk bildiren N.S.	Koku alma duygusu ile ilgili N.S.	Dokunma duygusu ile ilgili N.S.	Tat alma duygusu ile ilgili N.S.	Biçim bildiren N.S.
ELMA	(kabuğu) parlak kırmızı/yeşil/sarı	Hoş kokulu	Sert (dokusu) gevrek	Ekşi/tatlı	Ufak çekirdekli

Kaynak: Yılmaz (2004:128).

İlköğretim 6. sınıf düzeyindeki öğrencilerin büyük çoğunluğu, gelişim özellikleri itibarıyla eğlendirici etkinliklerle desteklenen uygulamalardan hoşlanmaktadır. Bu yaş grubundaki öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak; günlük hayatta etkileşime girdiği varlıklara ve kavramlara ait nitelikleri belirten sıfatlar, bulmaca, oyun, yarışma gibi eğlendirici etkinliklerle kavratılabilir. Öğrencinin günlük hayatta tükettiği sebze ve meyveler, evde ve okulda kullandığı eşyalar ve kendi sınıfındaki arkadaşlarına ait nitelikler, tablolar hâlinde düzenlenerek, öğrenciden bunlara ait uygun nitelikleri bulmaları istenebilir. Ayrıca böyle bir tabloyu öğrencinin de hazırlaması istenebilir:

Tablo 4. Öğrencinin günlük hayatta tükettiği sebze ve meyveler

SEBZELER	Çekirdekli	Kabuklu	Kokulu	Saplı	Sulu	Yapraklı	Yeşil	İSİMLER
								Domates
								Ispanak
								Lahana
								Pırasa
								Salata

Kaynak: Yılmaz (2004:128).

Tablo 5. Öğrencinin arkadaşlarına ait kullandığı nitelikler

ARKADAŞLARIM	Alıngan	Bencil	Çalışkan	Dürüst	Karamsar	Kıskanç	Zayıf	İSİMLER
								Buğra
								Çiğdem
								Pınar
								Seda
								Tolga
								Ümit

Kaynak: Yılmaz (2004: 128).

Diğer taraftan niteliği söyleyen bir varlığın veya kavramın öğrenciler tarafından bulunması istenebilir:

Tablo 6. Niteliği söylenen bir varlığın

Delici	Motorsuz	Canlı
Keskin	Pedallı	Memeli
Saplı	Tekerlekli	Akıllı
BIÇAK	BİSİKLET	İNSAN

Kaynak: Yılmaz (2004: 129).

Niteleme sıfatlarının anlamca karşıtlarına dikkat çekilerek, konu bilmece niteliğinde bir uygulama ile de öğretilebilir. Bu uygulamada, öğrenciden ilgili niteleme sıfatının anlamca karşıtını bulması istenebilir:

Güzel (çocuk)	→	Çirkin (çocuk)
Zengin (adam)	→	Fakir (adam)
Siyah (kazak)	→	Beyaz (kazak)

Kaynak: Yılmaz (2004:129).

4.3. Kavâ'id-i Türkiyye'de Fiiller

Kavâ'id-i Türkiyye' de yedinci bölümde fiil çekimleri üzerinde durulmakta ve " fiil bir kelimedir ki bir işin yahut bir keyfiyetin üç zamanda hangisinde vuku' bulunduğunu bildirir". Şeklinde tanımlamakta ve okudu, okuyor, okuyacak örnekleri ile söz konusu üç zamandan görülen geçmiş zaman, gelecek zaman ve şimdiki zaman kastedildiği anlaşılmaktadır.

Ancak fiil çekim tablolarında mazi-i şuhudi (görülen geçmiş zaman), mazi-i naklı (öğrenilen geçmiş zaman), muzari (geniş zaman), hal (şimdiki zaman), istikbal (gelecek zaman), fi'l-i vücubi (gereklilik), fi'l-i iltizamî (istek), emr-i gaip- emri hazır (emir) kiplerinde çekilmiş fiiller sıralanmaktadır. Bugün tasarlama kipleri içinde değerlendirdiğimiz şart kipi ise bir fiil kipi olarak ele alınmamakta şart birleşik çekimi yapan bir yardımcı fiil olarak değerlendirilmektedir.

Fiil çekimleri basit ve birleşik çekimler olmak üzere ayrı olmakta ve basit kipler, fiil kökünün görüşünün şahıs ve kiplere göre değişmesi olarak tanımlanmaktadır. Tablolar halinde düzenlenen fiil çekimleri, son sesi ünsüz olan ince sıradan fiillerin ve kalın sıradan fiillerin etken ve edilgen çatıları olumlu ve olumsuz şekilleri ile III, II ve I teklik ve çokluk şahıslara göre sıralanmaktadır.

Son sesi ünsüz olan ince sıradan etken çatılı fiil olarak sevmek, edilgen çatılı fiil olarak sevilme, kalın sıradan etken çatılı fiil olarak yazmak, edilgen çatılı fiil olarak yazılmak fiilleri seçilmiştir.

Emir çekiminin gaa'ip kısmında III. Teklik ve çokluk, emr-i hazır kısmında II. teklik ve Çokluk şahıs çekimleri verilmiştir.

Son sesi ünsüz olan fiil çekim tablolarından sonra emir çekimin III. Teklik şahıs eki – sIn ve gereklilik eki – mAll'nın değişik yazılışları anlatılır.

Son sesi ünlü olan fiillerin çekim tabloları da tıpkı son sesi ünsüz olan fiillerin çekim tabloları gibi düzenlenmektedir. Ancak son sesi ünlü olan fiil çekim tablolarında bütün kiplerin ve şahısların tek tek gösterilmesine ihtiyaç duyulmamıştır.

Son sesi düz ünlü olan fiillerin ince sıradan olanları için bellemek ve bellenmek, kalın sıradan olanları için aramak ve aranmak fiillerinin, son sesi yuvarlak ünlü olanlar için ise okumak ve okunmak fiillerinin çekimleri yapılmıştır.

Basit kiplerden sonra ele alınan birleşik kipler, yardımcı fiil ile yap olan fiil çekimleri olarak tanımlanır. Yardımcı fiil ise mastarı ve başka kipleri olmayan yalnızca geçmiş zaman ve şart çekimleri bulunan fiil olarak açıklanır. İ- yardımcı fiilinin görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart çekimi III, II ve I. teklik ve çokluk şahıs sırasına göre birer tablo ile verilir.

Basit fiil kipinin III. Teklik şahıs çekiminden sonra i- yardımcı fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi getirilerek hikâye birleşik çekimi, aynı yardımcı fiilin öğrenilen geçmiş zaman çekimi getirilerek rivayet birleşik çekimi getirilerek şart birleşik çekimi yapılır. Fakat görülen geçmiş zamanın rivayet çekimi bulunmamaktadır.

Basit fiil çekimlerinde bütün fiil kiplerinin şahıslara göre çekimi verildiğinden, birleşik fiil çekimlerinde bütün kiplerin sadece sevmek fiili ile III. Teklik şahısa göre çekimi sıralanmaktadır.

Birleşik fiil çekim tablolarında istek kipinin hikâyesi seveydi, rivayeti seveymiş, şart sevse şeklinde verilmektedir.

Tablonun sonunda ise bu birleşik çekimlerinin aslında seve idi, seve imiş, seve ise şeklinde olduğu ses yutumu sebebiyle birleştirildiklerinden bu çekle girdikleri, diğer kiplerin de aynı usulle sevdiydi, sevmişti, severmiş, seviyormuş, sevecekse, sevmeliyse şeklinde birleştirilebileceği söylenmektedir.

Medhal-i Kavâ'id'de ikinci bölümde fiil çekimleri üzerinde durulmakta ve "fiil, üç zamandan birinde vak'i işe delalet eden kelimedir." Şeklinde tanımlamakta ve geldi, geliyor, gelecek örnekleri ile söz konusu üç zamandan görülen geçmiş zaman (Mazi), Şimdiki zaman (Hal) ve gelecek zaman (Zaman-ı İstikbal)'nın kastedildiği anlaşılmaktadır.

Medhal-i Kavâ'id'de, basit ve birleşik fiil çekimlerinin ardından sığa-i sîa denilen sıfat fiillere geçilmektedir. Sıfat- fiillerin geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman çekiminin bulunduğu, isimler gibi şahıs zamirleri ile iyelik çekimine girdiği ve hal eki alabildiği ifade edilmekte ve geçmiş zaman çekimi için sevdiği, gelecek zaman çekimi için seveceği, şimdiki zaman çekimi için sevmekte idiği çekimleri esas alınarak hal ekleri ile çekimi tablolar halinde sunulmaktadır.

Aynı çekimlerin kalın sonradan fiiller ile yapılması için ise yazmak fiili seçilmiştir. İyelik eki almış bir sıfat-fiil şekli olan idiği kelimesinin idüğü şeklinin de var olduğu ve bunun yerine olduğu ve bulunduğu kelimelerinin de konulmasıyla bir tür şimdiki zaman çekimi yapılabileceği anlatılmaktadır.

Sıfat- fiillerle ilgili anlatılacaklar böylece tamamlandıktan sonra rabt sızgaları adı verilen zarf-fiiller ele alınmaktadır. Zarf-fiiller, bir sözü bir başka söze bağlayan, değişik kiplere göre çekimi bulunmayan, etken ve edilgen çatıları ile olumlu ve olumsuz yapıları olan fiil şekilleri olarak tanımlanmakta; -İp zarf-fiil eki sığa-i atfiyye, -İcAk zarf-fiil eki sığa-i ta'kibiyye, İncA zarf-fiil eki sığa-i intiha'ıye, -AlI zarf-fiil eki sığa-i ibtidaiyye, - DıKÇA zarf-fiil eki sığa-i tevkitiyye olarak adlandırılmakta ve *sevmek*, *yazmak*, *bellemek*, *aramak*, *acımak*, *okumak* fiilleri bu zarf-fiil eklerine göre etken, edilgen çatıları ve olumlu, olumsuz şekilleri ile çekimlenmektedir.

4.4. Fiiller ve Fiil Çatıları Konusunun Öğretimi

İlköğretim VII. sınıflar düzeyinde “Etken Çatı, Edilgen Çatı, Geçişli Çatı, Geçişsiz Çatı”nın öğretimi konusu; Genel Öğretim İlke ve Yöntemleri, Dil Öğretimi ve Türkçe Öğretimi ile ilgili kaynaklardaki teorik ve uygulamalı ilkeler/yaklaşımlar ışığı altında; “kavram haritası”, “gösteri yöntemi”, “tümdengelim yöntemi”, “canlandırma tekniği”nden yararlanılarak etkili ve kalıcı bir şekilde öğretilir.

Yaman ve Yılmaz'ın “Türkçe Dilbilgisi Öğretiminde Somut Yapılan Soyut Yapıya Geçiş: Benzetim Tekniği”, I. Uluslar arası Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, 2008) yaptıkları araştırmada fiillerin çatılarına göre oluşturduğu yapılar, '*Fiiller Ailesi*' adı altında senaryo biçiminde oluşturulan bir hikâye ve resimler eşliğinde anlatılmış, 'Sizinkiler' adlı güncel bir gazete karikatüründen hareketle ailenin her bir bireyi, farklı bir fiil çatısı yapısına

benzetilmiştir. Örneğin evin her işini yapan anne, *etken çatılı fiillere*; evin işlerinin başkaları tarafından yapılmasını bekleyen baba, *edilgen çatılı fiillere*; pazar günlerini ailesi ve arkadaşlarıyla görüşerek ve konuşarak geçiren evin kızı, *işteş çatılı fiillere*; ablasını kıskanıp sonunda kendi yaramazlıklarının bedelini yine kendisi ödeyen evin küçük oğlu, *dönüştürücü çatılı fiillere* benzetilmiştir.

Soyut birtakım kavram ve kuralların somut varlıklara benzetilmesi, öğrencilerin bu kavram ve kuralları ezbere öğrenmesi yerine anlamlı öğrenmesine olanak tanır. Bu yolla öğrencilerin yeni aldığı bilgiyi, zihnindeki bilgilerle bütünleştirmesi kolaylaşacaktır.

Benzetme (anoloji), yabancılaşmış bir olgunun; yabancılaşmamış, bize tanıdık gelen bir olguya benzetilerek açıklanmasıdır. Tanıdık olmayan olgu, hedefdir. Tanıdık olgu ise kaynaktır.

Benzetim, karmaşık problem ya da durumların anlaşılır parçalara dönüştürülmesine, öğrencilerin güdülenmesine ve onların analiz etme becerilerinin gelişmesine yardımcı olur. Benzetim üç aşamada uygulanır. Bunlar; uyum sağlama-hazırlık; benzetim ortamı; olayı inceleme ve gözden geçirmedir. Benzetmelerin resimlendirilerek sunulması, öğrenmeyi olumlu yönde etkilemektedir (Yaman, 2006:114).

Benzetme, bilinenlerle bilinmeyenler arasında bağ oluşturmaktır. Bu bağ, direkt bir kelimenin karşılığı olabilir. Direkt benzetmelerde iki nesne ya da kavram arasında benzerlik ilişkisi kurulur. Bu ilişki, gerçek yaşam koşullarının ya da sorunlu durumların probleme veya duruma yeni bir bakış açısı kazandırmak amacıyla başka bir durumla yerini değiştirmesiyle ortaya çıkar. Hikâye tarzındaki benzetmelerde ise bir olay, başka bir olaya benzetilerek açıklanır.

Araştırmalara göre benzetim tekniği, öğrencilerin derse katılımlarını ve güdülenmelerini artırmakta; öğrenmeyi soyutluktan kurtarmakta; somut ve yaparak/yaşayarak öğrenmeyi sağlamaktadır. Benzetmelerin eğitimdeki rolü üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Benzetme kullanılarak bir konu işlendiğinde öğrencide oluşan değişiklikler şunlardır:

1. Öğrencilerin çoğu, benzetmeler kullanarak konu ile ilgili yeni açıklamalar yaparlar.

2. Daha önce sahip oldukları ön bilgileri düzenleme şansı bulurlar. Bu durumda öğrenciler dağınık, yapılaşmamış ön bilgilerini benzetmeler yardımıyla bütünleştirebilirler (Yaman,2006:114).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşayan ve konuşulan bir dil olarak Türkçenin öğretimi binlerce yıldır sürmektedir. Türkçenin eğitim kurumlarında, ana dili eğitimi çerçevesinde, bir ders konusu olarak ele alınışı ve bu alanda yöntemlerin tartışılmaya başlanması 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Tanzimat yıllarına kadar Türkçenin eğitimi ile ilgili özel bir programa yer verilmediği görülmektedir.

Osmanlı Devletinde temel eğitim en yaygın eğitim kurumu olan sıbyan mekteplerinde verilmekteydi. Sıbyan mekteplerinde bireysel bir eğitim uygulanırdı. Ders esnasında öğrenciler sırayla öğretmenin önüne gelir, çalıştığı yeri öğretmenle okurdu. Belirlenmiş bir programın bulunmadığı sıbyan mekteplerinde, dersler daha çok öğretmenin isteğine göre şekilleniyordu. Sıbyan mekteplerinde temel hedef çocukların Kur'ân okumayı öğrenmeleri, bazı sureleri ezberlemeleri, temel dini kaideleri ve ahlaki değerleri öğrenmeleriydi. Bu bakımdan çocuklar, okumaya Kur'ân'dan başlar ve Arap alfabesini öğrenirlerdi. Okumaya geçildikten sonra "Subha-i Sıbyan" ve "Tuhfe-i Vehbi" gibi çocukların anlama düzeylerine ve zevkine uygun olmayan manzum lügatler okutulurdu.

1. Sıbyan mekteplerinde okuma öğretilirken Arap alfabesinin kullanılması, Türkçede kullanılıp Arapçada bulunmayan p, ç, g, gibi harflerin öğretilmesini engelliyordu. Sıbyan mekteplerinde ilk okuma öğretimine harflerin ezberletilmesinden başlanıyor. Harften heceye, heceden kelimeye, kelimedden cümleye gidilmesi amaçlanıyordu. Harflerin öğretilmesinde bazı benzetmelere başvurulur ve bunlar tekerleme şeklinde ezberletilirdi. Ayrıca harfler sesleriyle değil isimleriyle öğretilirdi: me yerine mim, ne yerine nun, ka yerine kaf gibi.

Sıbyan mekteplerindeki ilk okuma ve yazma öğretiminin çağdaş ölçülere göre birçok eksikliğin bulunduğunu söyleyebiliriz.

2. İlk dil bilgisi ders kitapları olan Ahmet Cevdet Paşa'nın bu eserlerinin pedagojik bakımdan bir değerlendirmeye tabi tutulduğunu da eklemek faydalı olacaktır. Ahmet Cevdet Paşa *Medhal-i Kavâid*, *Kavâ'id-i Osmâniyye'nin* özeti olarak hazırlanmış, bir ortaokul ders kitabıdır. Bu sebeple ele alınan konular, *Kavâ'id-i Osmâniyye'den* daha sade ve ayrıntılardan arındırılmış bir şekilde incelenmektedir. *Kavâ'id-i Osmâniyye'de* ayrı birer altı bölüm halinde ele alınan Arapça, Farsça gramer unsurları, *Medhal-i*

Kavâid'de, Türkçe unsurların arasında daha kısa olarak işlenmektedir. Eserin dikkate değer en önemli tarafı Türkçeye ait ünlülerin doğru olarak gösterilmesi için teklif ettiği yeni yazı işaretleri ve daha sonraki okul ders kitapları için bir model oluşturulmasıdır.

3. *Kavâ'id-i Türkiyye'nin* önemli bir özelliği de bir ders kitabı olması, yani pedagojik bir eser niteliği taşımasıdır. Okullarda dil bilgisinin nasıl veya hangi yöntem ve tekniklerle öğretileceği konusunda, *Kavâ'id-i Türkiyye'nin* ilk olma özelliği taşıdığı söylenebilir. Ahmet Cevdet Paşa, Türkçenin kelimelerin imlası ve Arap alfabesiyle doğru okunup yazılması için yeni teklifler getirmekte, yuvarlak ünlülerinin tamamı (o, ö,u, ü) ve v ünsüzü için kullanılan vav harfinin üstüne ve altına işaretler ilave ederek alfabenin Türkçenin ses özelliklerine uygun bir tarzda ıslah edilmesini düşünmektedir.

O dönem mekteplerinden mezun olan öğrenciler kelimelerin nasıl yazılacaklarını ancak ezber yoluyla biliyorlar. Bunun dışında akıllarından yeni bir şey yazarken veya üç rakamı bir yere getirip toplarken zorlanıyorlardı. Okuma işi ise sadece elifba cüzlerinden gerçekleştiriliyor ve bu okumalar anlamadan ezberlemek şeklinde oluyordu.

4. Dilbilgisinde öğrenciler tarafından soyut olarak algılanan konuların öğretiminde; öncelikle konunun öğrencinin yaş düzeyi de dikkate alınarak somutlaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, “Gösteri Yöntemi” hem etkin bir öğretim ortamı oluşturmakta, hem görsel ve işitsel öğeler kullanıldığı için sözlü ve yazılı iletişime nazaran daha kalıcı öğrenmeyi sağlamaktadır.

5. “Fiillerde Çatı” konusunun öğretimi ile ilgili olarak “Kavram Haritası” yönteminin de yararlı sonuçlar verebileceği kanısındayız.

Kavram haritaları, ders içeriğine uygun eğitim materyali geliştirmede, yeni bir bakış açısı kazandırır, bu suretle öğrencilerin önceki bilgilerini ortaya çıkarır. Daha da önemlisi, öğrenciler kendi öğrenmelerindeki sorumluluğu üstlenmeye, zihinsel becerilerini geliştirmeye ve yaşamları boyunca kullanacakları etkili öğrenme stratejisi kazanmaya teşvik edilir. Kavram haritaları ayrıca bilginin öğrencilerin zihinlerinde örgütlenmesini ve geri çağrılmasını kolaylaştırmaktadır.

KAYNAKLAR

AHMET, Cevdet Paşa (1991), *Tezakir*, hzl. Cavit Baysun, TTK yay, Ankara 1991.

AYDIN, M. Akif (1986), ‘‘Bir Hukukçu Olarak Ahmed Cevdet Paşa’’*Ahmet Cevdet Paşa Semineri*, (27-28 Mayıs 1985), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

AYDIN, Betül (2002), *Eğitim Bilgileri Dergisi*, Yıl 2002, Sayı 16, Mayıs, s. 184.

BANGUOĞLU, Tahsin (2000), *Türkçenin Grameri*, 6.Baskı, TDK Yayınları, Ankara.

BANARLI, Nihat Sami (1987), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

CİHAN Ahmet (2007), *Ahmet Cevdet Paşa'nın Aile Mektupları*, Bilimevi Basın Yayın, İstanbul.

DEMİREL, Özcan (1999), *Türkçe Öğretimi*, 1.Baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1983), *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Luğat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara.

ERGİN, Muharrem (1998), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayın/ Tanıtım, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Yusuf (1986), ‘‘Kendi Kaleminden Ahmet Cevdet Paşa’’, İçinde:

Ahmet Cevdet Paşa Semineri, (27-28 Mayıs 1985), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ (1993), *Türkiye Diyanet Vakfı*, Cilt: 7, İstanbul.

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ (1945), *Milli Eğitim Basımevi*, Cilt: 3, İstanbul.

KARABACAK, Esra (2007), *Ahmet Cevdet Paşa, Tertib-i Cedid Kavaid-i Osmaniyye*, TDK Yayınları, Ankara.

KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat, (1986) ,’’Cevdet Paşa ve Aile İçi Münasebetleri’’, Ahmet Cevdet Paşa Semineri, (27-28 Mayıs 1985), İstanbul: Edebiyat Fakültesi

Basımevi.

NUHOĞLU, Mualla Murat (2007), *Türkçe Öğretimi Etkinlikleri*, Nobel Yayın Dağıtım Yayınları, Ankara.

NUHOĞLU, Mualla Murat (2006), *Türkçe Öğretimi Uygulamaları*, Nobel Yayın Dağıtım Yayınları, Ankara.

ÖZKAN, Nevzat (2000), *Ahmet Cevdet Paşa-Fuat Paşa, Kava'id-i Osmaniye*, TDK Yayınları, Ankara.

ÖZKAN, Nevzat(2000), *Ahmet Cevdet Paşa, Medhal-i Kava'id*, TDK Yayınları, Yayınları, Ankara.

PINAR, Eren (2007), *İlköğretim Yedinci Sınıflar Türkçe Ders Kitaplarında İşlenen Fiil Çatıları Konusuna Eleştirel Bir Yaklaşım*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

PARLATIR, İsmail (2006), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara.

SEVER, Sedat (2000), *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, 3.Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.

SAĞIR, Mukim (2002), *Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.

SARICA, Salih ve Mustafa Gündüz (2003), *İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı*, Fil Yayınevi, İstanbul.

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ (1968), *Milli Eğitim Basımevi*, Cilt:1, İstanbul.

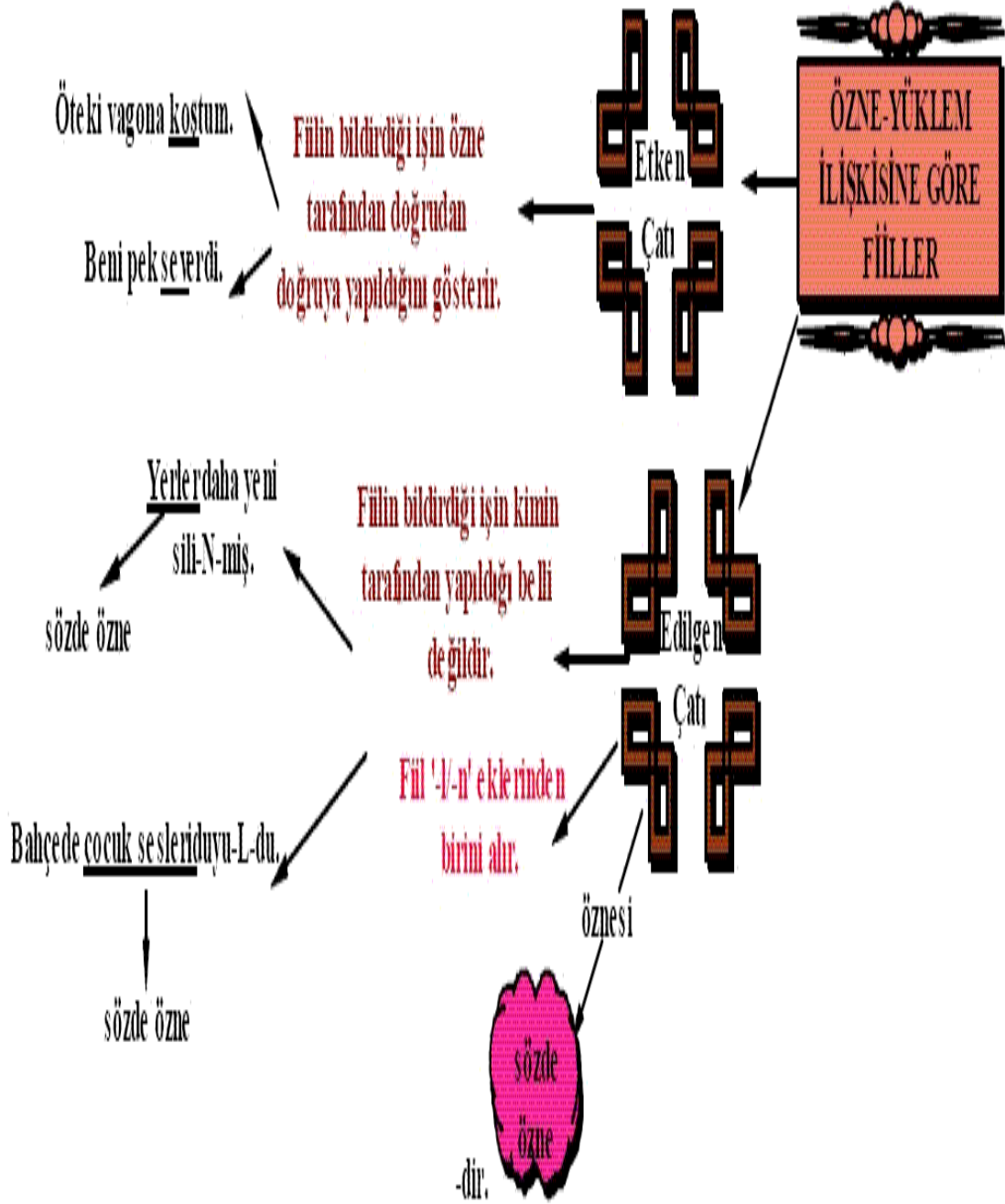
TURAN, Şerafettin (1986), ‘‘Cevdet Paşa'nın Kültür Tarihimizdeki Yeri’’ , Ahmet Cevdet Tarih Araştırma Merkezi, Ahmet Cevdet Paşa Semineri, (1986), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

TÜRK DİL KURUMU (2005), *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.

- YILMAZ, Engin (2003), “Türkiye Türkçesinde İkili Çatı Sorunu ve Bunun Öğretimi ile İlgili Meseleler”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten-2001/II, TDK Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, Engin (2004), *Türkiye Türkçesinde Niteleme Sıfatları*, Değişim Yayınları, Sakarya.
- YILDIZ, Cemal (2008), *Türkçe Öğretimi*, Pegem Akademi Yayınevi, Ankara.
- YÜCEL, Bilal (1999), “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları”, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara.
- YAMAN, Hava (2006), *İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dil Bilgisi Derslerinde Kavram Haritası Tekniğinin Öğrenci Başarısına ve Hatırlamaya Etkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

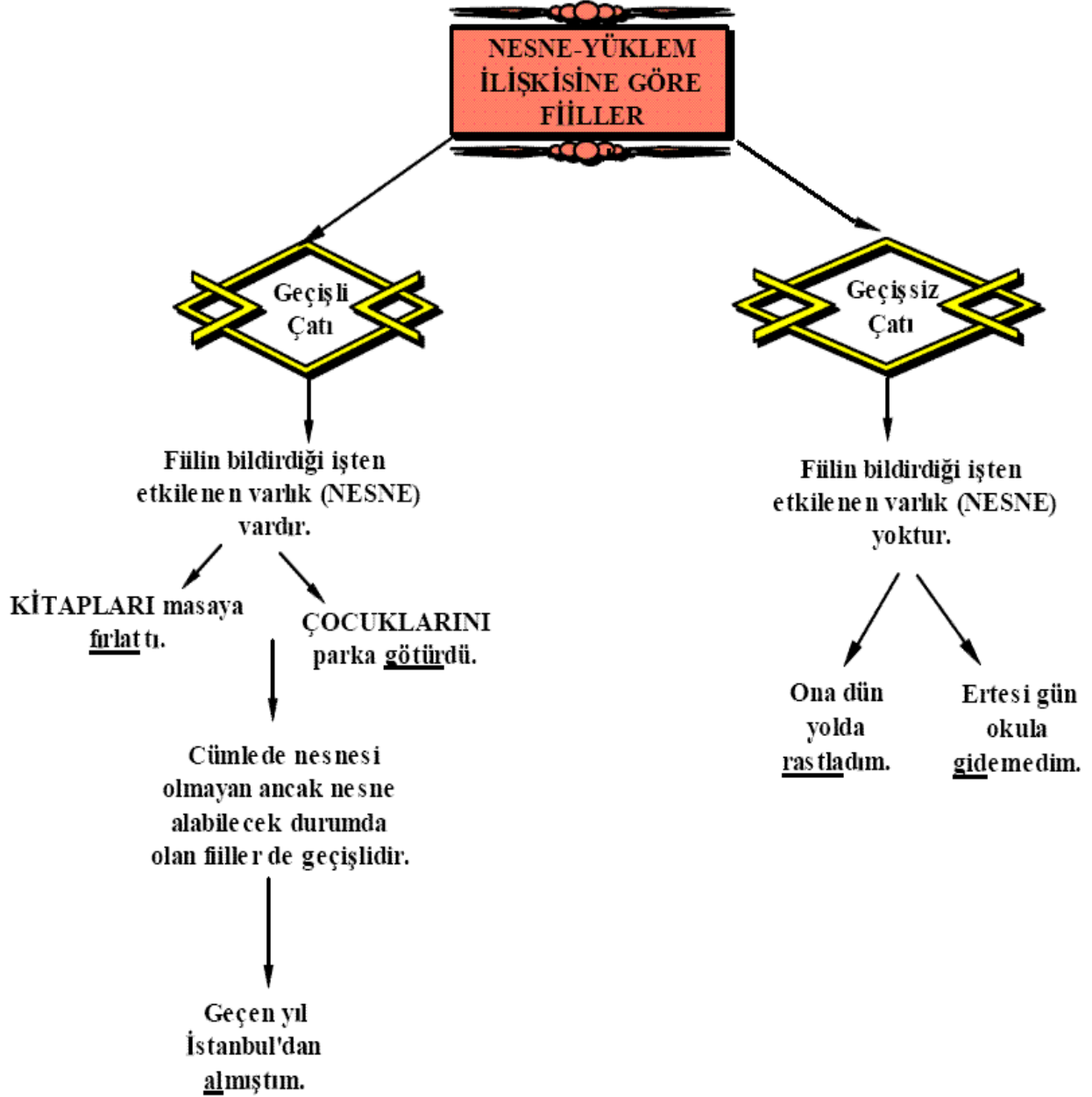
EKLER

Ek 1: Özne ve yüklem ilişkisine göre fiillerle ilgili çizilen kavram haritası



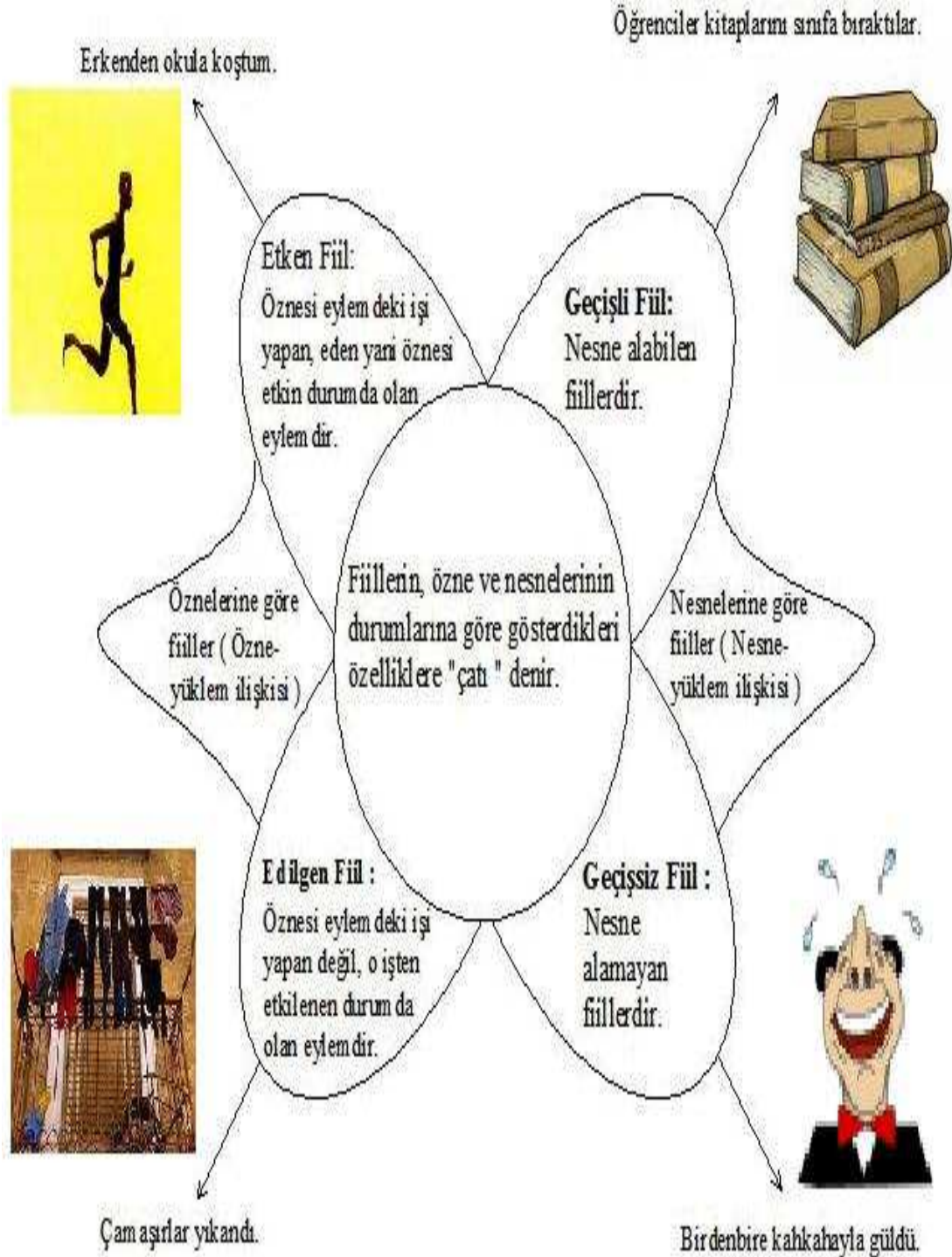
Kaynak: Yaman (2006:114).

Ek 2: Nesne ve yüklem ilişkisine göre fiillerle ilgili çizilen kavram haritası



Kaynak: Yaman (2006:114).

Ek 3: Kavram haritası



Kaynak: Eren (2007:38).

Ek 4: Etkinlikler (Etken miyim? Edilgen miyim? Sizce Ben Neyim)

Etken eylem, öznesi eylemdeki işi yapan, eden yani öznesi etkin(aktif) durumda olan eylemlerdir. Edilgen eylem ise öznesi eylemlerdeki işi yapan değil, o işten etkilenen (pasif) durumunda olan eylemlerdir.

Aşağıdaki resimlerden hareketle etken ve edilgen fiilli cümleler oluşturunuz.

Örnek:

Etken Fiil

Edilgen



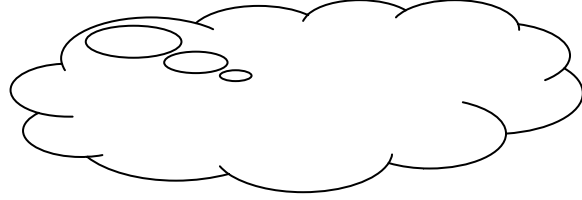
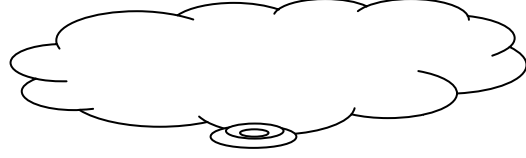
Abim, bisikletimi tamir etti.

Bisikletim tamir edildi.



Kaynak: Eren (2007:73).

Ek 5: Yol Bulmaca



Kaynak: Eren (2004:75).

Karışık olarak dizilen geçişli ve geçişsiz cümlelerin yerlerini değiştirerek geçişli olan fiilleri yeşil ışığa, geçişsiz olan fiilleri kırmızı ışığa yerleştiriniz.

- Üzüntülerimizi ve sevinçlerimizi paylaştık.
- Öğrencilere motive edici sözler söylendi.
- Elinden gelen her şeyi yapıyordu.
- Askerliğini bitirince Türkiye İş Kurumu'na başvuracaktı.
- Yakınlarının kendisiyle ilgilendiğini görünce çok sevindi.
- Herkes oyunun başlamasını sabırsızlıkla bekliyordu.

Ek 6: Eğlenelim- Dolduralım

Aşağıda karışık olarak verilen etken ve edilgen cümleleri bulunuz. Cümlelerin başındaki numaraları ilgili çuvalın içine yazınız.

- 1.Kalın giyinmediğimden çok üşüdüm.
- 2.Söylediklerimden dolayı çok kıırıldı.
- 3.Köprünün ayakları tamir edildi.
- 4.Kitap okumayı unuttular.
5. Bakkaldan üç ekmek alındı.
6. İşlerin peşinden akşama kadar koştı
7. Uzun süre camdan dışarı baktı.
8. Bahçedeki ağaçlar iki ayda bir sulandı.



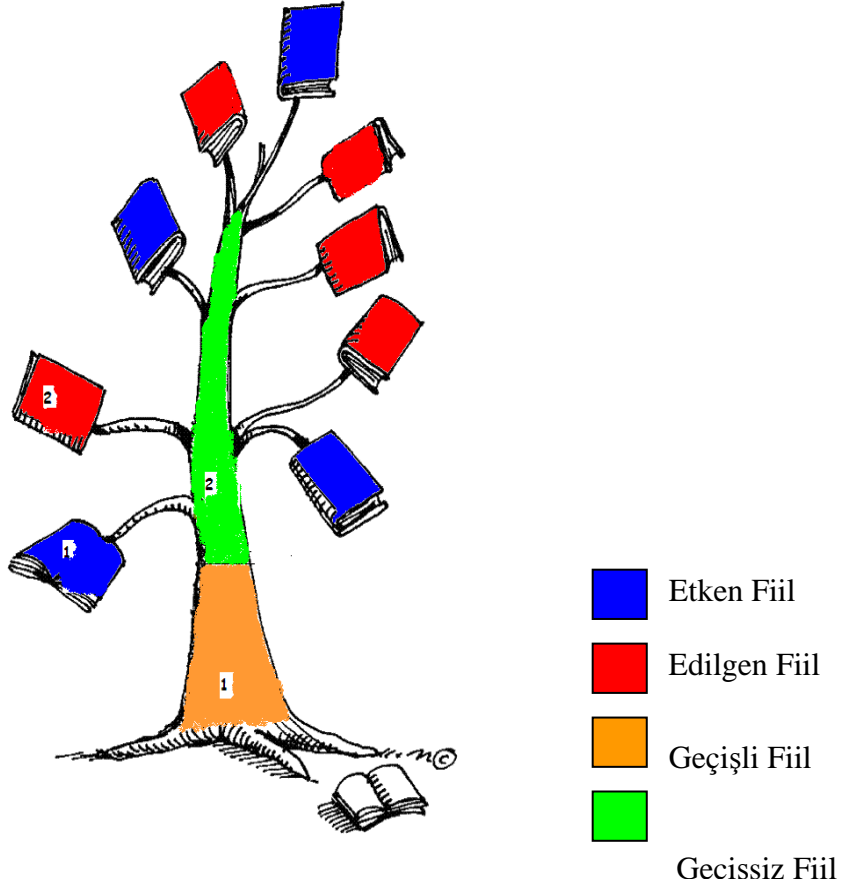
ETKEN FİİL



EDİLGEN FİİL

Kaynak: Eren (2004:76).

Ek 7: Çatı Ağacı



Kaynak: Eren (2004:79).

Aşağıdaki cümlelerde bulunan fiilleri özne-yüklem ilişkisi ve nesne- yüklem ilişkisine göre inceleyiniz. Cümlelerin başındaki numaraları ağacın uygun bölümlerine yazınız.

Örnek:

1. Bu ayakkabı yine vuruyor, ayağımı. (Etken-Geçişli)
2. Bu oda biraz önce temizlendi. (Edilgen-Geçişsiz)
3. Bu konuyu onunla konuşmalısın.
4. Çatının kiremitleri kırılmış.
5. Bahçeye çıkmamızı yasakladılar.
6. Yollar karla kapanınca hareketimizi iki gün sonraya ertelendi.
7. Kediye bu sabah beslemiştik.
8. Tam bu noktada biraz durulmalı.
9. Okul birincisi ödüllendirildi.

Ek 8: Fiiller Ailesi

Bahar mevsiminin ayrı bir güzelliği vardır. Doğaya renk, yemişe tat, insana neşe gelir bu mevsimde. Kuşların cıvıltısı, çiçeklerin kokusu dolar dört bir yana. Çoluk çocuk da canlanan doğaya eşlik eder, bir de günlerden pazarsa. Fiiller ailesi de yine böyle bir pazar gününü her zamanki gibi evlerinde bir arada olmanın keyfini çıkararak geçirir. Her ne kadar bir arada olsalar da, yine de bir çatı altında bulunmaktan öteye geçtikleri söylenemez doğrusu...



Evin annesi ETKEN HANIM çalışkan bir kişiliğe sahiptir. Onun bir dakika boş durduğu görülmez. Gerek ev işleri olsun gerekse evdekilerin ihtiyaçları olsun **her işi kendisi yapar**, her işin üstesinden gelir.



Eşi EDİLGEN BEY ise bütün haftanın yorgunluğunu evinde dinlenerek geçirir. Sadece dinlenmekle kalmaz, her işinin yapılmasından da hoşlanır. Bunun için de herkese emir verir ve böylece yapılan işlerin keyfini sürer. Zaten onun en kötü huyu da

her şeyin başkaları tarafından yapılmasını beklemesidir.



Kızları İŞTEŞ içinse Pazar günleri ayrı bir eğlencedir. Çünkü gününü ailesinden ziyade en yakın arkadaşları ile birlikte geçirir. Onları eve davet eder. Bol bol **konuşurlar, gülsürler, bazen de tartışırlar.**



Fakat evin küçüğü DÖNÜŞLÜ ise nedense ablasının bu yaşantısını her zaman kıskanır ve yaptığı yaramazlıklarla ne ablasına ne de eve gelen arkadaşlarına bir türlü rahat vermez. Sonunda da kendi yaramazlıklarının sonucuna katlanıp,

bedelini yine kendi öder.



Fiiller Ailesi'nin bireyleri Pazar tatillerini birbirinden farklı yaşasalar da yine de bir çatı altında yaşamının kıymetini bilirler ve mutlu bir şekilde hayatlarını sürdürürler.

Kaynak: Yaman (2006: 114).

ÖZGEÇMİŞ

17.08.1975 tarihinde Bosna Hersek Travnik şehrinde doğdu. İlköğrenimini Vitez'te orta öğrenimini ise Zenica'da tamamladı. Yüksek öğrenimini 2006 yılında Tuzla Üniversitesi Felsefe Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Öğretimi Ana Bilim Dalı'nda Türkçe Öğretimi alanında yüksek lisans öğrenimine başladı.